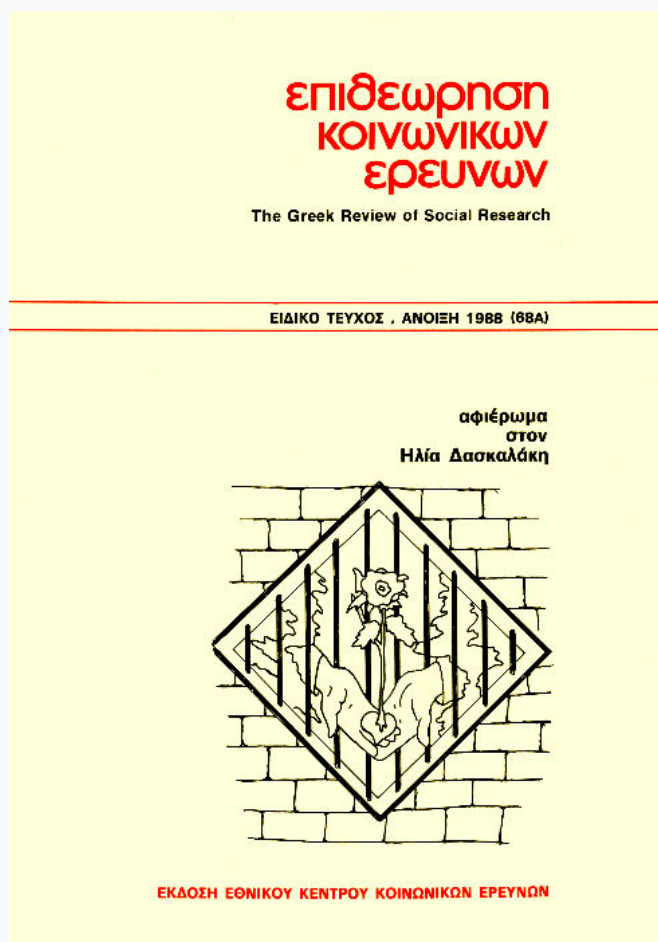

The Greek Review of Social Research

Vol 68 (1988)

Ειδικό τεύχος: 68, Α': Αφιέρωμα στον Ηλία Δασκαλάκη

Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα: προκαταρκτική έκθεση της ερευνητικής ομάδας εγκληματολογίας του Ε.Κ.Κ.Ε.

Αγγελική Ανδρίτσου, Καλλιρόη Δασκαλάκη, Κλέα Κατσουγιάννη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Π. Α. Σινόπουλος, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Έμμη Φρονίμου

doi: [10.12681/grsr.853](https://doi.org/10.12681/grsr.853)

Copyright © 1988, Αγγελική Ανδρίτσου, Καλλιρόη Δασκαλάκη, Κλέα Κατσουγιάννη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Π. Α. Σινόπουλος, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Έμμη Φρονίμου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Ανδρίτσου Α., Δασκαλάκη Κ., Κατσουγιάννη Κ., Παπαδοπούλου Π. Δ., Σινόπουλος Π. Α., Τσαμπαρλή Δ., & Φρονίμου Έ. (1988). Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα: προκαταρκτική έκθεση της ερευνητικής ομάδας εγκληματολογίας του Ε.Κ.Κ.Ε. *The Greek Review of Social Research*, 68, 237–402. <https://doi.org/10.12681/grsr.853>

ΕΡΕΥΝΑ
Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ
ΟΜΑΔΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ Ε.Κ.Κ.Ε.

*Αγγελική Ανδρίτσου, Καλλιρρόη Δασκαλάκη, Κλέα Κατσου-
γιάννη, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Π.Α. Σινόπουλος, Δή-
μητρα Τσαμπαρλή, Έμμη Φρονίμου*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η έρευνα **Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα** ξεκίνησε το 1983, αφού είχε προηγηθεί προέρευνα στις φυλακές Κορυδαλλού. Υπεύθυνος ήταν ο καθηγητής Ηλίας Δασκαλάκης και μέλη της καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας οι: Αγγελική Ανδρίτσου, Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου, Π.Α. Σινόπουλος, Δήμητρα Τσαμπαρλή, Έμμου Φρονίμου, με τη συνεργασία της στατιστικολόγου Κλέας Κατσουγιάννη.

Μετά τον ξαφνικό θάνατο του Ηλία Δασκαλάκη, η ομάδα προχώρησε στην επεξεργασία και παρουσίαση των απλών κατανομών της έρευνας στηριγμένη στη βασική εργασία που είχε ήδη γίνει μαζί του, αφού προστέθηκε και ένα ακόμα μέλος, η Καλλιρρόη Δασκαλάκη. Επομένως είναι φανερό ότι τυχόν ελλείψεις που παρουσιάζει η εργασία αυτή βαρύνουν τα μέλη της ομάδας που τη συνέχισαν και την ολοκλήρωσαν.

Εδώ κάνουμε μια πρώτη παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας για το θεσμό της φυλακής στην Ελλάδα, ενώ αργότερα θα ακολουθήσει η ολοκληρωμένη ανάλυση με τα τελικά αποτελέσματα.

Το κείμενο τηρεί τη σειρά των κεφαλαίων που ακολουθήθηκε κατά το σχεδιασμό της έρευνας και τη σύνταξη του ερωτηματολογίου, και είναι η εξής:

Δείγμα, κωδικοποίηση, επεξεργασία στοιχείων και γενική εικόνα: α) κατά φυλακή β) υποτρόπων-μη υποτρόπων, από την Κλέα Κατσουγιάννη.

Κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος και πρόσληψη της καταδίκης, από την Αγγελική Ανδρίτσου.

Εικόνα της φυλακής στις παραστάσεις των εγκλείστων και σχέσεις των φυλακισμένων με το οικείο περιβάλλον, από την Έμμου Φρονίμου.

Διατροφή, εργασία και χρήση του ελεύθερου χρόνου των κρατουμένων, από τον Π.Α. Σινόπουλο.

Προτάσεις των κρατουμένων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συ-

στήματος, συνθήκες κράτησης, διαδικασία εισόδου μέσα στη φυλακή, εγκληματογενής επίδραση της φυλακής (ομοφυλοφιλία, ναρκωτικά) και κοινωνική διάρθρωση των εγκλείστων, από την Παναγιώτα Δ. Παπαδοπούλου.

Αξίες της κοινότητας των εγκλείστων και αποδοχή ή απόρριψη διάφορων κοινωνικών ρόλων, αιτίες εγκλεισμού, ρόλος του ηγέτη μέσα στη φυλακή, από την Καλλιρρόη Δασκαλάκη.

Αντιμετώπιση του μέλλοντος από τον κατάδικο, από τη Δήμητρα Τσαμπαρλή.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ - ΣΤΟΧΟΙ

Κατά την κρατούσα ιδεολογία που απηχεί και ο Ελληνικός Σωφρονιστικός Κώδικας, η φυλακή σαν κύρια λειτουργική αποστολή έχει την επανένταξη του εγκληματία. Μέσα σ' αυτή την προοπτική το έγκλημα εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα πλημμελούς κοινωνικοποίησης, που η φυλακή καλείται να επανορθώσει. Έτσι, η φυλακή τοποθετείται σ' ένα continuum θεσμών κοινωνικοποίησης μαζί με την οικογένεια, το σχολείο κτλ.

Από την άλλη πλευρά, μεταξύ κοινωνίας και φυλακισμένου υπάρχει σχέση απορρίπτοντος-απορριπτομένου, η οποία εκφράζεται όχι μόνο στο πεδίο της κοινωνικής πραγματικότητας με τον άτυπο κοινωνικό στιγματισμό που συνεπάγεται η φυλάκιση, αλλά και στο θεσμικό με την αρνητική αξιολόγηση της κρίσης του καταλογισμού, τον ανταποδοτικό χαρακτήρα της ποινής, τα δυσμενή νομικά επακόλουθα της ποινικής καταδίκης κτλ.

Έτσι, η κοινωνία εμφανίζεται σαν φορέας δύο αντιφατικών και ασυμβίβαστων ρόλων: της απόρριψης και της επανακοινωνικοποίησης. Αλλά αυτός που αποκλείει δεν εγκλείει. Το ένα αναιρεί το άλλο.

Βασική υπόθεση της έρευνας είναι λοιπόν ότι η φυλακή σαν τόπος κοινωνικής απόρριψης αποκλείει εξ αντικειμένου τη δυνατότητα να λειτουργήσει σαν μέσο κοινωνικής αποκατάστασης.

Η βασική αυτή υπόθεση αναλύεται σε επιμέρους υποθέσεις που συνιστούν τους στόχους της έρευνας:

1. Το στίγμα της φυλακής είναι καταλυτικό για τις προηγούμενες σχέσεις του καταδίκου με το κοινωνικό του περιβάλλον (οικογένεια, εργασία, φιλικές σχέσεις) ή είναι ενισχυτικό για την ανάπτυξη σχέσεων με αντικομοφοριστικά περιβάλλοντα.
2. Η προσπάθεια προσαρμογής του καταδίκου στη φυλακή οδηγεί στην υιοθέτηση παρεκκλιτικών συμπεριφορών (ναρκωτικά, ομοφυλοφιλία).
3. Η κοινωνία των εγκλείστων γεννά μια υποπολιτισμική ομάδα (κοινή

διαπίστωση των ερευνών σε ξένες χώρες) με δικές της αξίες, διάφορες από τις γενικά παραδεκτές.

Η έκταση αποδοχής της υποकुλτούρας είναι συνάρτηση:

- α) της αυστηρότητας του καθεστώτος της φυλακής
 - β) του χρόνου παραμονής στη φυλακή
 - γ) των προηγούμενων εμπειριών φυλάκισης του κρατουμένου
 - δ) της έλλειψης επαφής και δεσμών με τον έξω κόσμο
 - ε) του βαθμού συναισθήματος για άδικη μεταχείριση.
4. Κοινωνικοί ρόλοι στην κοινότητα των εγκλειστών. Ανάλογα με την ένταξη ή μη ένταξη στην υποकुλτούρα της φυλακής, απονέμονται ρόλοι θετικά ή αρνητικά αξιολογούμενοι στα πλαίσια της κοινότητας των εγκλειστών. Η μελέτη τους θα επιτρέψει τη γνώση της κοινωνικής διάρθρωσης της κοινωνίας της φυλακής (ηγετικές φυσιογνωμίες, υποταγμένοι ρόλοι, παρίες) και την εκτίμηση αν οι ρόλοι αυτοί είναι όμοιοι, ανάλογοι ή διάφοροι από αυτούς της ευρύτερης κοινωνίας, ή αν και κατά πόσο γίνονται αποδεκτοί οικειοθελώς ή είναι εξαναγκαστοί για τους λοιπούς κρατουμένους.
5. Το στίγμα της φυλακής στενεύει τα περιθώρια της κοινωνικής αποκατάστασης μετά την αποφυλάκιση.

ΜΕΘΟΔΟΣ

1. Δειγματοληψία

Το δείγμα μας αποτελείται από όλους τους τροφίμους 6 ανδρικών φυλακών που επελέγησαν ώστε να αντιπροσωπεύουν όλο το φάσμα αυστηρότητας που υπάρχει στις ελληνικές φυλακές. Οι τρόφιμοι αυτών των φυλακών αποτελούσαν περίπου το 1/4 του συνολικού αριθμού των ενήλικων φυλακισμένων ανδρών σε όλη τη χώρα. Οι φυλακές είναι:

1. Κέρκυρας, φυλακή υψηλού βαθμού ασφαλείας, που λειτουργεί και σαν πειθαρχική.
2. Επαυργίου Θεσσαλονίκης, με τροφίμους πολύ βαριάς εγκληματικότητας.
3. Αίγινας, κεντρική με τροφίμους σοβαρής εγκληματικότητας.
4. Χαλκίδας, παραγωγική, με εξασφαλισμένη εργασία σε όλους.
5. Βόλου, δικαστική.
6. Τίρυνθας, αγροτική.

Στις φυλακές αυτές το σύνολο των τροφίμων ήταν το 1983, που έγινε η επιτόπια έρευνα, 783. Σ' αυτούς συμπεριλαμβάνονται 153 υπόδικοι, από

τους οποίους θεωρήθηκαν κατάλληλοι για το δείγμα μόνο όσοι είχαν καταδικαστεί στο παρελθόν (υπότροποι), συνολικά 27. Από τους 630 καταδίκους εξαιρέθηκαν οι αλλοδαποί, καθώς και άτομα με τα οποία υπήρχε αδυναμία επικοινωνίας, ή τρόφιμοι που ήταν στο νοσοκομείο ή μετέχθησαν εκείνες τις ημέρες, ενώ περίπου 15% αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Έτσι, το τελικό δείγμα αποτελείται από 427 τροφίμους, 400 καταδίκους και 27 υποδίκους. Στον Πίνακα φαίνεται η αντίστοιχη κατανομή ανά φυλακή:

ΠΙΝΑΚΑΣ

Σύνθεση του δείγματος ανά φυλακή

Φυλακή	Σύνολο φυλακισμένων	Κατάδικοι	Υπόδικοι	Κατάδικοι στο τελικό δείγμα	Υπόδικοι στο τελικό δείγμα
Τίρυνθας	147	147	0	110	0
Κέρκυρας	87	81	6	45	2
Επταπυργίου	216	123	93	66	11
Αίγινας	174	156	18	74	7
Χαλκίδας	102	80	22	66	7
Βόλου	57	43	14	39	7
Σύνολο	783	630	153	400	27

2. Συλλογή στοιχείων

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των στοιχείων ήταν της «σπονδυλωτής συνέντευξης» με ανώνυμο ερωτηματολόγιο που υποβλήθηκε από συνεντευκτή.

Για το σκοπό αυτόν καταρτίστηκε ερωτηματολόγιο που αποτελούνταν από 89 ερωτήσεις (33 από αυτές «ανοιχτές»), οι οποίες κατανέμονταν στα εξής κεφάλαια:

1. Στοιχεία προσώπου
2. Ποινική κατάσταση
3. Εικόνα της φυλακής στις παραστάσεις των εγκλείστων
4. Συνθήκες κράτησης
5. Πρόσληψη της καταδίκης

6. Σχέσεις με το οικείο περιβάλλον
7. Αξίες της κοινότητας των εγκλείστων
8. Αντιμετώπιση του μέλλοντος

Οι συνεντευκτές που εργάστηκαν για τη συλλογή των στοιχείων, μετά από ειδική εκπαίδευση, ήταν 25 (συμπεριλαμβάνονται 6 μέλη της ομάδας). Τηρήθηκε απολύτως η ανωνυμία των ερωτωμένων.

3. Κωδικοποίηση-εισαγωγή στοιχείων στον ηλεκτρονικό υπολογιστή (H/Y)

Οι κλειστές ερωτήσεις ήταν προκωδικοποιημένες στο ερωτηματολόγιο και κατά κανόνα χρησιμοποιήθηκαν στον H/Y οι ίδιοι κώδικες. Για τις ανοιχτές ερωτήσεις έγινε καταγραφή όλων των απαντήσεων που δόθηκαν, και στη συνέχεια οι απαντήσεις κατατάχθηκαν σε κατηγορίες με τη συνεργασία όλων των μελών της ομάδας. Σε πολλές ανοιχτές ερωτήσεις κωδικοποιήθηκαν περισσότερες από μία απαντήσεις, με τη σειρά που δόθηκαν. Η κωδικοποίηση έγινε με βάση τις «οδηγίες κωδικοποίησης» (code book) που αποτελούνταν από 126 σελίδες.

Η διάτρηση των στοιχείων σε κάρτες H/Y έγινε στο ειδικό τμήμα του Ε.Κ.Κ.Ε. και η επεξεργασία των στοιχείων στον H/Y τύπου Cyber 170 της Control Data του Κέντρου Ηλεκτρονικού Υπολογιστού Κοινωνικών Υπηρεσιών (ΚΗΥΚΥ). Στη συνέχεια έγινε λεπτομερής διόρθωση των λαθών της κωδικοποίησης και διάτρησης, με παραβολή και λογικούς ελέγχους.

4. Επεξεργασία των στοιχείων

Για την επεξεργασία των στοιχείων χρησιμοποιήθηκαν τα στατιστικά πακέτα SPSS και SPAD.

Για τις ερωτήσεις στις οποίες κωδικοποιήθηκαν περισσότερες από μία απαντήσεις για κάθε τρόφιμο, και επομένως το πλήθος των απαντήσεων ήταν μεγαλύτερο από το μέγεθος του δείγματος (δηλαδή για τις ερωτήσεις 11, 12, 24, 28, 30, 37, 40, 42, 43, 44, 49α, 56, 65, 66, 67, 68, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 87 και 88), δημιουργήθηκαν με τον H/Y τόσες νέες μεταβλητές όσες οι κατηγορίες απαντήσεων στον κώδικα για την αντίστοιχη κάθε φορά ερώτηση. Οι μεταβλητές αυτές είχαν δύο μόνο κατηγορίες: «απαντήθηκε», «δεν απαντήθηκε».

Από μερικές ερωτήσεις δημιουργήθηκαν με απόφαση της ομάδας συνοπτικότερα μέτρα ή έγινε επανακωδικοποίηση, για να διευκολυνθεί η επεξεργασία. Ειδικότερα:

1. Από την ερώτηση 9 δημιουργήθηκαν δύο νέες μεταβλητές: Η μια αποτελεί έκφραση της συχνότητας φυλακίσεων και χωρίστηκε σε τρεις κατηγορίες (μη υπότροποι· μία φυλάκιση επιπλέον της τωρινής: απλοί υπότροποι· 2-3 φυλακίσεις επιπλέον της τωρινής: μέσοι υπότροποι· 4 ή περισσότερες φυλακίσεις επιπλέον της τωρινής: πολλαπλοί υπότροποι)· η άλλη αποτελεί έκφραση της συνολικής διάρκειας φυλάκισης (σε συνδυασμό και με την ερώτηση 14) και χωρίστηκε σε τέσσερις κατηγορίες με βάση τα τεταρτημόρια της κατανομής (μέχρι 1 χρόνο, από 1 χρόνο μέχρι 2 χρόνια και 6 μήνες, από 2 χρόνια και 7 μήνες μέχρι 5 χρόνια και 9 μήνες, περισσότερο από 5 χρόνια και 9 μήνες).

2. Η ερώτηση 4 που αφορά τις γραμματικές γνώσεις επανακωδικοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε με τέσσερις κατηγορίες: αναλφάβητος, μερικές τάξεις ή απόφοιτος δημοτικού ή τεχνικής σχολής, μερικές τάξεις ή απόφοιτος μέσης εκπαίδευσης, μερικές τάξεις ή πτυχιούχος ανώτερης ή ανώτατης σχολής.

3. Στην ερώτηση 10 που αφορά την ηλικία πρώτης εισόδου στη φυλακή οι απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν ως εξής: μέχρι 17 ετών (πρώιμη ηλικία), από 18 μέχρι 24 ετών (νέα ηλικία), από 25 και πάνω (ώριμη ηλικία).

4. Στην ερώτηση 21 («Πέστε με δυο λόγια ποια είναι κατά τη γνώμη σας η πραγματική λειτουργία της φυλακής;») που είναι ανοιχτή ερώτηση οι απαντήσεις που εμπίπτουν στις κατηγορίες: «διαπαιδαγώγηση και δημιουργία σωστών πολιτών» και «δίκαιη πληρωμή του κακού που κάποιος έκανε» θεωρήθηκε ότι εκφράζουν θετική άποψη για την εικόνα της φυλακής, ενώ οι υπόλοιπες απαντήσεις θεωρήθηκε ότι εκφράζουν αρνητική. Στην ερώτηση αυτή κωδικοποιήθηκαν αρχικά μέχρι δύο απαντήσεις για κάθε ερωτώμενο. Έτσι, χωρίστηκαν τελικά οι τρόφιμοι σε τρεις κατηγορίες: σ' αυτούς που έδωσαν μια μόνο απάντηση «θετική» ή δύο «θετικές» απαντήσεις, σ' αυτούς που έδωσαν μια μόνο απάντηση «αρνητική» ή δύο «αρνητικές» απαντήσεις, και σ' αυτούς που έδωσαν «αντιφατικές» απαντήσεις, δηλαδή μία «θετική» και μία «αρνητική».

5. Η ερώτηση 22 είναι η αντίστοιχη της 21 κλειστή ερώτηση, με δυνατότητα μιας μόνο απάντησης. Οι τρόφιμοι χωρίστηκαν σε δύο ομάδες: σ' αυτούς που είχαν «θετική» εικόνα και σ' αυτούς που είχαν «αρνητική» εικόνα της φυλακής, με τον ίδιο τρόπο όπως στην ερώτηση 21.

6. Από τις ερωτήσεις 13 και 14 υπολογίστηκε το ποσοστό ποινής που είχε ήδη εκτελεστεί και χωρίστηκαν οι τρόφιμοι σε τρεις κατηγορίες: αυτούς που είχαν εκτίσει μέχρι το 1/3 της ποινής, αυτούς που είχαν εκτίσει από 1/3 μέχρι 2/3, και σ' αυτούς που είχαν εκτίσει πάνω από 2/3 της ποινής.

7. Από τις ίδιες ερωτήσεις (13 και 14) εκτιμήθηκε επίσης ο χρόνος που απομένει για να αποφυλακιστούν οι τρόφιμοι του δείγματος και ελέγχθηκε αν

ο χρόνος αυτός ήταν μεγαλύτερος, ίσος ή μικρότερος από τον αναφερόμενο στην ερώτηση 15. Οι τρόφιμοι μοιράστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες: σ' αυτούς που ανέφεραν χρόνο μικρότερο, σ' αυτούς που ανέφεραν χρόνο ίσο, σ' αυτούς που ανέφεραν χρόνο μεγαλύτερο, και τέλος σ' αυτούς που δεν ανέφεραν συγκεκριμένο χρόνο στην ερώτηση 15 (πολλοί από τους καταδικασμένους σε ισόβια κτλ.).

8. Η χρονική διάρκεια που αναφέρθηκε στις ερωτήσεις 13 και 14 επανακωδικοποιήθηκε ως εξής: μέχρι 1 χρόνο, από 1 χρόνο μέχρι 4 χρόνια, 4 μέχρι 10 χρόνια, πάνω από 10 χρόνια.

9. Από την ερώτηση 71 δημιουργήθηκαν δύο νέες μεταβλητές, μέτρα της «εχθρότητας» προς τη φυλακή και της «αντισυμβατικότητας» των κρατουμένων. Για το σκοπό αυτόν πρώτα επανακωδικοποιήθηκαν οι υποερωτήσεις της ερώτησης 71 ως εξής: στις 71α, 71β, 71ε, 71στ η απάντηση: «αποδοκιμάζω» πήρε τιμή 0, και η απάντηση: «αδιαφορώ» τιμή 0,5, ενώ στις 71γ, 71δ η απάντηση: «επιδοκιμάζω» πήρε τιμή 0, η απάντηση: «αδιαφορώ» τιμή 0,5, και η απάντηση: «αποδοκιμάζω» τιμή 1. Μέτρο της εχθρότητας θεωρήθηκε το άθροισμα των 71β, 71γ και 71ε (τρεις κατηγορίες), ενώ μέτρο της αντισυμβατικότητας το άθροισμα όλων των υποερωτήσεων της ερώτησης 71, το οποίο όμως τελικά χωρίστηκε σε τέσσερις κατηγορίες.

10. Από τις υποερωτήσεις της ερώτησης 18 έγινε προσπάθεια να βρεθεί ένα συνοπτικό μέτρο της εικόνας της φυλακής όπως την αντιλαμβάνεται ο ερωτώμενος. Για το σκοπό αυτόν, αθροίστηκαν οι απαντήσεις στις 11 υποερωτήσεις, και το τελικό άθροισμα ομαδοποιήθηκε: από 1 μέχρι 11, από 12 μέχρι 25, από 26 μέχρι 42, από 43 μέχρι 55.

11. Στην ερώτηση 81 οι απαντήσεις των κατηγοριών «επαγγελματική αποκατάσταση», «κοινωνική αποκατάσταση» και «ενασχόληση με τα κοινά» ομαδοποιήθηκαν ως «θετικές» ως προς την αντιμετώπιση του μέλλοντος, ενώ οι απαντήσεις των κατηγοριών «κοινωνική φυγή», «υποτροπή» και «χωρίς μελλοντικά σχέδια» ως «αρνητικές».

Μετά τις παραπάνω αλλαγές και προσθήκες, ο συνολικός αριθμός των μεταβλητών έγινε 325.

Εδώ αναφέρουμε τα αποτελέσματα από τις απλές κατανομές συχνοτήτων και τις διασταυρώσεις μόνο με δύο μεταβλητές, συγκεκριμένα τη «φυλακή» και την «υποτροπή». Τα αποτελέσματα που σχολιάζονται όσον αφορά τις διασταυρώσεις δίνουν χ^2 στατιστικά σημαντικά ($P < 0,05$). Ωστόσο, αποφεύγεται η συνεχής αναφορά στη στατιστική σημαντικότητα, και για λόγους οικονομίας και επειδή υπάρχει το πρόβλημα των πολλαπλών συγκρίσεων. Όπου θεωρήθηκε ενδιαφέρον να σχολιαστεί αποτέλεσμα μη στατιστικά σημαντικό, αυτό διευκρινίζεται στο κείμενο.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Στο πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου, οι κρατούμενοι απάντησαν σε ερωτήσεις που αφορούν τον τόπο γέννησης, τον τόπο διαμονής τους, την ηλικία τους, την εκπαίδευσή τους και την οικογενειακή τους κατάσταση, ώστε να προσδιοριστούν από την αρχή τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος.

Οι απαντήσεις που δόθηκαν από τους κρατούμενους έχουν ομαδοποιηθεί στην ανάλυση που ακολουθεί, όπως γίνεται φανερό και από τους πίνακες στο παράρτημα, κατά τρόπο που να εξυπηρετούνται καλύτερα οι σκοποί της έρευνας και να διαφαίνονται σαφέστερα οι διάφορες τάσεις.

1. Τόπος γέννησης και διαμονής των κρατουμένων

Από την ανάλυση της ερώτησης σχετικά με τον τόπο γέννησης των κρατουμένων, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (41,5%) κατάγεται από αγροτικές περιοχές· ακολουθούν αυτοί που κατάγονται από άλλες αστικές περιοχές με ποσοστό 26%, ενώ από την Αθήνα κατάγεται το 20% του δείγματος.

Όσον αφορά τον τόπο διαμονής τους, διαπιστώνουμε ότι στην Αθήνα και σε άλλα μεγάλα αστικά κέντρα διαμένει το 55% των κρατουμένων, ενώ το 32% δήλωσε ότι διαμένει σε αγροτικές περιοχές.

2. Ηλικία

Η ηλικία των κρατουμένων του δείγματος κυμαίνεται κατά κύριο λόγο μεταξύ 25-45 χρόνων (61%).

Οι κάτω των 25 είναι μόλις το 15% ενώ οι άνω των 45 το 24%.

3. Εκπαίδευση

Από την εξέταση των γραμματικών γνώσεων των κρατουμένων προκύπτει ότι η μεγαλύτερη αναλογία είναι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης ή απόφοιτοι κάποιας τεχνικής σχολής. Απόφοιτοι (εξαταξίου) Γυμνασίου είναι μόνο 1/4 των κρατουμένων. Κρατούμενοι με μόρφωση ανωτέρα ή ανωτάτη βρέθηκαν σε ποσοστό 6% στο σύνολο των απαντησάντων.

4. Επάγγελμα

Στην ερώτηση: «Ποιο είναι το κύριο επάγγελμά σας;» οι κρατούμενοι δήλωσαν σαν επάγγελμα αυτό που ασκούσαν πριν μπουν στη φυλακή.

Τα επαγγέλματα που δηλώθηκαν έχουν ομαδοποιηθεί σε τέσσερις τάξεις:

Η α' τάξη περιλαμβάνει εμπόρους, βιομηχάνους, ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων, ελεύθερους επαγγελματίες και επιστήμονες.

Η β' τάξη περιλαμβάνει βιοτέχνες, μικρέμπορους και υπαλλήλους δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Η γ' τάξη τεχνίτες, εργάτες, γεωργούς, αγρότες, βοηθητικά επαγγέλματα, μικροπωλητές, μικρέμπορους.

Τέλος, η δ' τάξη περιλαμβάνει σπουδαστές και διάφορους χωρίς ειδική ένδειξη.

Η γ' τάξη συγκεντρώνει συγκριτικά το μεγαλύτερο ποσοστό των κρατουμένων (ποσοστό 67%), η β' τάξη το 24%, ενώ από την α' επαγγελματική τάξη είναι μόνο 7% του συνόλου.

5. Οικογενειακή κατάσταση

Οι κρατούμενοι είναι σε μεγαλύτερη αναλογία έγγαμοι με παιδιά. Οι έγγαμοι αντιπροσωπεύουν το 50% του δείγματος, οι άγαμοι το 37% και οι διαζευγμένοι το 11%.

Παιδιά, τέλος, έχουν περισσότεροι από τους μισούς (ποσοστό 57%).

Η γενική εικόνα του κρατουμένου, όπως προκύπτει από όλα όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, θα μπορούσαμε συνοπτικά να πούμε ότι είναι η εξής:

Ο κρατούμενος είναι ηλικίας 25-45 χρόνων, είναι απόφοιτος δημοτικού ή άλλης μέσης τεχνικής σχολής, ανήκει κοινωνικοοικονομικά στη γ' τάξη, δηλ. στους εργάτες, τεχνίτες, μικροπωλητές κτλ., είναι έγγαμος κατά πλειοψηφία και έχει παιδιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Από τους ερωτηθέντες κρατουμένους του δείγματος, λιγότεροι από τους μισούς, ποσοστό 45%, είναι υπότροποι, ενώ για το 55% των κρατουμένων η τωρινή τους φυλάκιση είναι η πρώτη τους εμπειρία.

Από τους 191 υποτρόπους, χαρακτηρίζουμε απλούς υποτρόπους όσους

έχουν ξαναμπει στη φυλακή ως 1 φορά προηγουμένως (που είναι το 38%), υποτρόπους όσους έχουν μπει 2-3 προηγουμένως (ποσοστό 35%), ενώ πολλαπλούς υποτρόπους όσους έχουν φυλακιστεί από 4 φορές και πάνω στο παρελθόν (ποσοστό 27%).

Οι προηγούμενες ποινές των υποτρόπων είχαν κυρίως διάρκεια 1-5 χρόνων για το 44%, πάνω από 5 χρόνια για το 31%, ενώ ποινές ως 1 χρόνο είχε το 24%.

Από την ερώτηση που υποβάλαμε στους υποτρόπους για ποια αδικήματα καταδικάστηκαν στο παρελθόν, βρήκαμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (23%) είχε καταδικαστεί για αδικήματα που έχουν σχέση με την κτητική εγκληματικότητα, δηλ. κλοπές, απόπειρα κλοπής, ιεροσυλία, κλεπταποδοχή, ζωοκλοπή κτλ.

Αμέσως μετά έρχονται τα αδικήματα που έχουν σχέση με εγκληματικότητα βίας (ποσοστό 14%), δηλ. ανθρωποκτονία εκ προθέσεως ή απόπειρα ανθρωποκτονίας, σωματικές βλάβες, εμπρησμός, φθορά ξένης ιδιοκτησίας, ληστεία ή απόπειρα ληστείας, απειλή κτλ.

Τα υπόλοιπα αδικήματα κατανέμονται χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Η ίδια περίπου εικόνα εμφανίζεται και σχετικά με τα αδικήματα για τα οποία οι κρατούμενοι βρίσκονται τώρα στη φυλακή, με μια υπεροχή των αδικημάτων που έχουν σχέση με την εγκληματικότητα βίας, τα οποία εδώ έρχονται πρώτα ως αιτία εγκληματικότητας (ποσοστό 32%). Ακολουθούν τα εγκλήματα που έχουν σχέση με την κτητική εγκληματικότητα (ποσοστό 27%), με τρίτα στη σειρά τα αδικήματα που σχετίζονται με την ωφελμιστική εγκληματικότητα, δηλ. πλαστογραφία, ακάλυπτες επιταγές, απάτη, υπεξαίρεση, δολία πτώχευση κ.ά., (ποσοστό 14%). Αδικήματα τέλος που έχουν σχέση με την παροχή παράνομων υπηρεσιών και εμπορευμάτων, όπως εμπορία, διακίνηση και καλλιέργεια ναρκωτικών, μαστροπεία, σωματεμπορία, κατοχή ναρκωτικών, εκμετάλλευση πόρνης κτλ., συγκεντρώνουν το 11% των απαντήσεων.

Μια γενική εικόνα του υποτρόπου όπως εμφανίζεται μέσα από το δείγμα της έρευνάς μας είναι περίπου η εξής:

Ο υπότροπος είναι σε μεγαλύτερη αναλογία άγαμος, δεν έχει παιδιά, βρίσκεται σε ηλικία 25-34 χρόνων, στη φυλακή μήκε για πρώτη φορά πολύ νέος, κάτω των 17.

Η Κέρκυρα φαίνεται να συγκεντρώνει τους περισσότερους υποτρόπους εν σχέσει με τις άλλες φυλακές.

Οι μη υπότροποι είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό έγγαμοι και έχουν παιδιά οι περισσότεροι, ενώ η ηλικία που πρωτομπήκαν στη φυλακή είναι 25-49 χρόνων.

Η Φυλακή της Τίρυνθας φάνηκε ότι έχει περισσότερους μη υπότροπους κρατούμενους εν σχέσει με τις άλλες φυλακές.

Από τη διάκριση των υποτρόπων σε απλούς υποτρόπους, υποτρόπους 2-3 φορές και πολλαπλά υποτρόπους, προέκυψαν διαφορές σχετικά με την ηλικία που πρωτομπήκαν στη φυλακή.

Παρατηρήθηκε ότι ο πολλαπλά υπότροπος έχει μπει στη φυλακή αναλογικά σε πολύ νεαρότερη ηλικία από τον απλά υπότροπο. Ο υπότροπος 2-3 φορές και ο απλός υπότροπος πρωτομπήκαν στη φυλακή σε ηλικία 18-25 χρόνων.

Από την κατά φυλακή διασταύρωση βρέθηκε ότι η Κέρκυρα έχει τους περισσότερο πολλαπλά υποτρόπους κρατούμενους.

Στη συνέχεια, από τους κρατούμενους ζητήθηκε ν' απαντήσουν τι μέρος της ποινής τους έχουν ήδη εκτίσει, τι χρόνος απομένει για ν' απολυθούν, αν ελπίζουν να τους χορηγηθεί απόλυση υπό όρους, ή να τους χαριστεί ένα μέρος της ποινής τους.

Οι περισσότεροι δήλωσαν ότι έχουν εκτίσει το 1/3 της ποινής τους (53%).

Από 1/3 ως 2/3 έχουν εκτίσει το 35,4%, και από 2/3 και πάνω το 12%.

Λίγο περισσότεροι από τους μισούς, τέλος, δήλωσαν ότι δεν ελπίζουν να τους χορηγηθεί απόλυση υπό όρους, αντίθετα με το 43% που απάντησε ότι ελπίζει.

Επίσης αρνητικά απάντησε το μεγαλύτερο ποσοστό στην ερώτηση αν ελπίζουν να τους χαριστεί ένα μέρος της ποινής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ III

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ

1. Όπως είναι φυσικό, οι κρατούμενοι στην καθημερινή ζωή τους μέσα στη φυλακή αντιμετωπίζουν ορισμένες δυσάρεστες καταστάσεις μέσα στα πλαίσια στέρησης της ελευθερίας. Συνοψίσαμε τις καταστάσεις αυτές σε δέκα κατηγορίες και ζητήσαμε από τους κρατούμενους να βαθμολογήσουν με βαθμό από 1 ως 5 τη δυσάρεσκειά που τους δημιουργεί καθεμιά από τις παρακάτω αναφερόμενες καταστάσεις (το 1 σημαίνει ότι δεν υφίσταται καν η κατάσταση):

- α) Κακή διατροφή
- β) Αυστηρή πειθαρχία
- γ) Ενοχλητικοί συγκρατούμενοι

- δ) Σεξουαλική στέρηση
- ε) Βάναυση συμπεριφορά προσωπικού
- στ) Κακές συνθήκες καθαριότητας
- ζ) Βαριές αγγαρείες
- η) Ανθυγιεινοί όροι διαβίωσης (υγρά κελιά κτλ.)
- θ) Ανεπαρκής ιατρική περίθαλψη
- ι) Ανεπαρκής θέρμανση το χειμώνα.

Ανάλογα με το βαθμό δυσαρέσκειας των κρατουμένων, οι απαντήσεις εντάχθηκαν σε τέσσερις τελικές κατηγορίες, ώστε να διαμορφώνεται μια γενική εικόνα της φυλακής στις παραστάσεις των εγκλειστών, ως προς τις παραπάνω αναφερόμενες συγκεκριμένες καταστάσεις, ως εξής:

1. *Καμιά ως ελάχιστη αρνητικότητα της εικόνας της φυλακής:* από 0 ως 2 βαθμούς.
2. *Χαμηλή αρνητικότητα της εικόνας της φυλακής:* από 12 ως 25 βαθμούς.
3. *Μέση αρνητικότητα της εικόνας της φυλακής:* από 26 ως 42 βαθμούς.
4. *Υψηλή αρνητικότητα της εικόνας της φυλακής:* από 43 ως 55 βαθμούς.

Από το σύνολο των κρατουμένων του δείγματος, για το συντριπτικό ποσοστό του 98%, η εικόνα της φυλακής παρουσιάζεται να έχει σαφώς αρνητικό χαρακτήρα σε σχέση με τις δέκα παραπάνω αναφερόμενες καταστάσεις.

Η αρνητικότητα αυτή εκφράζεται ως χαμηλή και μέση σε ποσοστό 87% των κρατουμένων, ενώ ως υψηλή σε ποσοστό 11% των κρατουμένων.

Η αρνητική εικόνα οξύνεται ή αμβλύνεται ανάλογα με τη συγκεκριμένη φυλακή. Έτσι η πιο αρνητική εικόνα παρουσιάζεται στις φυλακές της Κέρκυρας, ενώ η λιγότερο αρνητική στις φυλακές του Βόλου.

Ειδικότερα, ανάλογα με καθεμιά από τις παραπάνω αναφερόμενες καταστάσεις, παρατηρούμε *κατά φυλακή* τα εξής:

Η μεγαλύτερη δυσαρέσκεια από συνθήκες *αυστηρής πειθαρχίας, βάναυσης συμπεριφοράς προσωπικού και ανθυγιεινών όρων διαβίωσης* εμφανίζεται στην Κέρκυρα. Αντίθετα, στην Κέρκυρα και στο Βόλο είναι σχεδόν ανύπαρκτη η δυσαρέσκεια από *ενοχλητικούς συγκρατούμενους*.

Για *κακές συνθήκες καθαριότητας* παραπονούνται αναλογικά περισσότεροι οι κρατούμενοι της Αίγινας και της Κέρκυρας, ενώ ο Βόλος εμφανίζεται με τη μικρότερη δυσαρέσκεια ως προς αυτό το θέμα.

Για *ανεπαρκή θέρμανση το χειμώνα* είναι πιο δυσανεστήσιμοι οι κρατούμενοι της Κέρκυρας απ' ό,τι των άλλων φυλακών του δείγματος, ενώ οι λιγότερο δυσανεστήσιμοι ως προς τη θέρμανση είναι οι κρατούμενοι της Αίγινας.

Σε *γενικές γραμμές*, οι φυλακισμένοι δεν παραπονούνται για *κακή διατροφή* μέσα στη φυλακή. Εντούτοις, αναλογικά περισσότερο δυσανεστήσιμοι με τη διατροφή είναι οι κρατούμενοι της Κέρκυρας, ενώ οι κρατούμενοι της Χαλκίδας και της Θεσσαλονίκης είναι οι πιο ευχαριστημένοι. Ένα συντρι-

πτικό ποσοστό, 87%, των κρατουμένων απ' όλες τις φυλακές του δείγματος υποφέρει από τη *σεξουαλική στέρηση* την οποία υφίσταται εξ αιτίας της φυλάκισής του, με πρώτους αναλογικά τους κρατούμενους της Τίρυνθας (ποσοστό 94%).

Όσον αφορά τις *βαριές αγγαρείες* δεν φαίνεται να υπάρχει πρόβλημα στις φυλακές του δείγματος. Αναλογικά, οι λιγότερο δυσαρεστημένοι απ' αυτές είναι οι κρατούμενοι της Χαλκίδας, ενώ αντίθετα οι κρατούμενοι της Τίρυνθας (που είναι αγροτική φυλακή) είναι οι πιο δυσαρεστημένοι από βαριές αγγαρείες.

Ανάλογα με την *υποτροπή - μη υποτροπή* παρατηρούμε τα εξής:

Γενικά, οι κρατούμενοι που έχουν μπει στη φυλακή περισσότερες φορές από μία (υπότροποι) φαίνεται να έχουν αναλογικά την πιο αρνητική εικόνα της φυλακής σε σχέση μ' εκείνους που βρίσκονται μέσα για πρώτη φορά (μη υποτρόπους).

Ειδικότερα, ως προς καθεμία κατάσταση ξεχωριστά παρατηρούμε:

A' Υπότροποι

Εκφράζουν αναλογικά μεγαλύτερη δυσαρέσκεια για: *κακή διατροφή, ανθυγιεινούς όρους διαβίωσης, κακές συνθήκες καθαριότητας, ανεπαρκή ιατρική περίθαλψη, ανεπαρκή θέμανση το χειμώνα, αυστηρή πειθαρχία και βάνανση συμπεριφορά προσωπικού.*

Αντίθετα, οι ίδιοι, αναλογικά, δεν εκφράζουν σχεδόν καμιά δυσαρέσκεια για *ενοχλητικούς συγκρατουμένους*.

B' Μη υπότροποι

Εκφράζουν αναλογικά μεγάλη δυσαρέσκεια για: *ενοχλητικούς συγκρατουμένους* και κάποια σχετική δυσαρέσκεια για *ανθυγιεινούς όρους διαβίωσης.*

Οι ίδιοι εντούτοις δεν δείχνουν σχεδόν καμιά δυσαρέσκεια για: *αυστηρή πειθαρχία, βάνανση συμπεριφορά προσωπικού, ανεπαρκή ιατρική περίθαλψη, κακή διατροφή και ανεπαρκή θέμανση το χειμώνα.*

2. Η αρνητική εικόνα της φυλακής επιβεβαιώνεται και από τις απαντήσεις των κρατουμένων σχετικά με το τι θεωρούν πιο ευχάριστο στην καθημερινή ζωή τους στη φυλακή.

Το 1/3 περίπου των εγκλείστων δεν θεωρεί *τίποτε* απολύτως ικανό να του δώσει την παραμικρή ευχαρίστηση μέσα στην καθημερινότητα της φυλακής.

Εν τούτοις, από εκείνους που καταφέρνουν να βρουν κι ευχάριστες στιγ-

μές, το μεγαλύτερο ποσοστό (20%) αναφέρει σαν μόνη ευχαρίστηση την *απασχόληση*, είτε με τη μορφή εργασίας είτε με τη μορφή της πνευματικής απασχόλησης (όπως διάβασμα βιβλίων, ζωγραφική κτλ.).

Κοντά στην απασχόληση έρχεται, με ποσοστό 17% του συνόλου των κρατουμένων, σαν πιο ευχάριστη η στιγμή της *επικοινωνίας με τον έξω κόσμο*, δηλ. οι ώρες του επισκεπτηρίου, του τηλεφωνήματος στους συγγενείς ή της αλληλογραφίας με τους δικούς των.

Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τα επιτραπέζια παιχνίδια ή η προβολή κάποιας ταινίας (όπου και όποτε υπάρχει ή γίνεται) είναι επίσης από τα πράγματα που δίνουν ευχαρίστηση σ' ένα ποσοστό 14% των κρατουμένων. Το μικρό ποσοστό εδώ πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι οι δυνατότητες αυτές δεν υπάρχουν σε κάθε φυλακή του δείγματος.

Κατά φυλακή: Το μεγαλύτερο, αναλογικά, ποσοστό των κρατουμένων που δεν βρίσκουν τίποτα ευχάριστο στην καθημερινή τους ζωή στη φυλακή βρίσκεται στις φυλακές της Κέρκυρας, κατά πρώτο λόγο, και της Αίγινας κατά δεύτερο. Στις φυλακές της Κέρκυρας όμως βρίσκεται αναλογικά και το μεγαλύτερο ποσοστό κρατουμένων που θεωρούν πιο ευχάριστο γεγονός στη φυλακή τις *αρμονικές σχέσεις με τους συναδέλφους* (13%).

Τελικά, στις σκληρές συνθήκες της κλειστής παιθαρχικής φυλακής της Κέρκυρας, οι κρατούμενοι δείχνουν να επιβιώνουν δίνοντας βάρος στις αρμονικές μεταξύ τους σχέσεις και στο δέσιμο του ενός με τον άλλο. Άλλωστε, όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, περισσότερο εκείνοι (οι κρατούμενοι της Κέρκυρας), σε σχέση με τους κρατουμένους των άλλων φυλακών, δεν δείχνουν να δυσαρεστούνται ή να βρίσκουν ενοχλητική τη συμπεριφορά συγκρατουμένων τους.

Η *απασχόληση* (εργασία) κατέχει την πρώτη θέση στα πράγματα που δίνουν ευχαρίστηση στους κρατουμένους μέσα στη φυλακή για δύο λόγους: αφενός μεν γιατί η μία μέρα του εργαζόμενου κρατουμένου μετράει για δύο (δηλ. μειώνεται στο μισό ο χρόνος έκτισης της ποινής του), αφετέρου δε διότι αποτελεί διέξοδο από το άγχος της καθημερινότητας που συνεπάγεται ο εγκλεισμός σ' ένα κλειστό ίδρυμα όπως η φυλακή.

Κατά φυλακή, αναλογικά περισσότερο θεωρούν ευχάριστη την απασχόληση οι κρατούμενοι της Χαλκίδας και της Θεσσαλονίκης. Άλλωστε, στη Χαλκίδα υπάρχει και μεγάλο ποσοστό κρατουμένων οι οποίοι εργάζονται (μεγαλύτερη προσφορά εργασίας).

Η επικοινωνία με τον έξω κόσμο είναι μια σημαντική ανάγκη των κρατουμένων, που τη διαπιστώσαμε και από την προσωπική επαφή μαζί τους και βγαίνει επίσης από πολλά σημεία της έρευνας. Η στέρησή της εντείνει τη

φυλακοποίηση¹, δηλ. τη διαδικασία απορρόφησης της κουλτούρας της φυλακής από τους κρατούμενους, και συνάμα απομονώνει τον έγκλειστο από την ευρύτερη κοινωνία, ώστε να καθιστά την επανένταξή του σ' αυτή πολύ δυσκολότερη.

Την επικοινωνία με τον έξω κόσμο τη θεωρούν ως το πιο ευχάριστο μέσο στην καθημερινότητα της φυλακής, αναλογικά περισσότερο από τους κρατούμενους στις φυλακές του δείγματος, οι κρατούμενοι της Τίρυνθας. Στις αγροτικές φυλακές της Τίρυνθας αυτή η επικοινωνία υπάρχει περισσότερο σε σχέση με τις άλλες φυλακές.

Τέλος την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τα επιτραπέζια παιχνίδια κτλ. τα βρίσκουν πιο ευχάριστα οι κρατούμενοι της Θεσσαλονίκης.

Ανάλογα με την υποτροπή, η εικόνα διαμορφώνεται διαφορετικά. Για τους υποτρόπους που περνούν στη φυλακή συνήθως περισσότερο χρόνο από τους μη υποτρόπους, η *αυτοσυγκέντρωση* και η *φυσική άσκηση* είναι τα πιο ευχάριστα στη ζωή της φυλακής, αναλογικά με τους μη υποτρόπους (14%).

3. Η εικόνα που έχουν οι κατάδικοι για τη φυλακή συμπληρώνεται με τις απόψεις τους για το τι πρέπει να κάνει κανείς για να περνάει όσο το δυνατόν καλύτερα στη φυλακή.

Πάνω απ' τους μισούς κρατούμενους (57%) του συνόλου των φυλακών του δείγματος επιβεβαιώνουν, για μία ακόμη φορά, ότι η δυνατότητα για *απασχόληση*, είτε είναι εργασία (κατασκευή χειροτεχνημάτων κτλ.) είτε διάβασμα, αθλητισμός, τέχνη, ψυχαγωγία, αποτελεί την κυριότερη ανάγκη για να μπορεί κανείς να αντέξει τη φυλακή, αλλά επίσης (η εργασία) και για να μειώσει το χρόνο φυλάκισης. Οι φυλακισμένοι της Κέρκυρας και του Βόλου ζητούν απασχόληση αναλογικά περισσότερο από τους υπόλοιπους κρατούμενους των φυλακών του δείγματος.

Από το υπόλοιπο 43% του συνόλου των κρατούμενων, το 1/3 θεωρεί την *αποστασιοποίηση*, την απομάκρυνση από τα πράγματα, λύση στα δεινά της φυλάκισης (με πρώτους αναλογικά τους κρατούμενους της Τίρυνθας). Και μ' αυτή την αποστασιοποίηση εννοούν την απομόνωση, το κλείσιμο στον εαυτό τους και την αδιαφορία για τους άλλους. «Μια ένωση και να ξυπνάς τη στιγμή της αποφυλάκισής σου», όπως είπε χαρακτηριστικά κάποιος κρατούμενος.

Από τους υπόλοιπους φυλακισμένους του συνόλου του δείγματος, ένα

1. Όρος που αποδίδεται στον Glemmer. Donald Glemmer, *The Prison Community*, New Edition, New York, Rinehart, 1958.

7% θεωρεί τη «ρουφιανιά» απαραίτητη για να επιβιώσει κανείς στη φυλακή, ένα άλλο 7% την αυτοκυριαρχία, και ένα τρίτο 7% τις καλές σχέσεις με τους συγκαταουμένους.

Από αυτούς που θεωρούν τις καλές σχέσεις με τους συγκαταουμένους πιο σημαντικό για να περνάει κανείς καλύτερα στη φυλακή, αναλογικά περισσότεροι είναι υπότροποι.

4. Η εικόνα της φυλακής στις παραστάσεις των εγκλείστων ολοκληρώνεται με τις απόψεις των κρατουμένων για το ποια κατά τη γνώμη τους είναι η πραγματική λειτουργία της φυλακής.

Διαμορφώσαμε δύο βασικές κατηγορίες: θετική - αρνητική, που η καθεμία αναλύεται ως εξής:

Α) *Θετική* θεωρήσαμε την αντίληψη, σχετικά με τη λειτουργία της φυλακής, όσων απάντησαν ότι η πραγματική λειτουργία της σκοπό έχει:

- α) τη διαπαιδαγώγηση και δημιουργία σωστών πολιτών, ή
- β) τη δίκαιη πληρωμή του κακού που κάποιος έκανε.

Β) *Αρνητική* είναι η λειτουργία της φυλακής για όσους απάντησαν ότι στην πραγματικότητα η φυλακή είναι:

- α) για την εξουδετέρωση ορισμένων ατόμων που το συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα θεωρεί επικίνδυνα για τη συντήρησή του·
- β) σχολείο διαφθοράς
- γ) τόπος αυθαιρεσίας και άδικης μεταχείρισης, ή
- δ) κοινωνικό «μουντζούρωμα» που εμποδίζει την κανονική επιστροφή του κρατουμένου στην κοινωνία.

Η συντριπτική πλειοψηφία (82%) των κρατουμένων του δείγματος, σε αντίθεση με την επίσημη ιδεολογία, θεωρεί την πραγματική λειτουργία της φυλακής αρνητική. Κατ' αναλογία, την εικόνα αυτή την έχουν περισσότερο οι κρατούμενοι της Τίρυνθας.

Τη λειτουργία της φυλακής τη θεωρεί θετική ένα μικρό ποσοστό (14%) του συνόλου των κρατουμένων, από τους οποίους αναλογικά περισσότεροι είναι *μη υπότροποι* και προέρχονται (κατ' αναλογία περισσότερο) από τις φυλακές της Αίγινας και του Βόλου παρά από τις άλλες φυλακές του δείγματος².

2. Τα ποσοστά βασίζονται στην κλειστή ερώτηση 22 (βλ. ερωτηματολόγιο). Για την ανοιχτή ερώτηση 21, κωδικοποιήθηκαν μέχρι δύο απαντήσεις. Επειδή όμως το 85% των κρατουμένων έχει δώσει μόνο μία πρώτη απάντηση ενώ το 15% που έδωσε και δεύτερη απάντηση σε μεγάλο ποσοστό αυτή ήταν αντιφατική προς την πρώτη, αναλύσαμε μόνο την πρώτη απάντηση. Εντούτοις τα ποσοστά δεν αλλοιώνονται σημαντικά· στην ερώτηση 21, το ποσοστό αυτών που έδωσαν θετική απάντηση ανεβαίνει λίγο (18%) και το ποσοστό αυτών που δεν απαντούν γίνεται 6%, με αντίστοιχη πτώση του ποσοστού των αρνητικών απαντήσεων (77%).

1. Διατροφή

Οι περισσότεροι φυλακισμένοι του δείγματος (57%), σε σχετική ερώτηση, απάντησαν πως το συσσίτιο της φυλακής είναι αρκετό για τη διατροφή τους (Πίνακας 20). Αν και οι υπόλοιποι, ένα 42%, δήλωσαν πως δεν τους αρκεί αυτό το συσσίτιο, εντούτοις, σε άλλη ερώτηση, μόνο το 14% του δείγματος απάντησε πως θα ήθελε μεγαλύτερη ποσότητα συσσιτίου, αν επρόκειτο να βελτιωθεί το σιτηρέσιο (Πίνακας 22).

Επομένως, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως οι περισσότεροι από όσους απάντησαν αρνητικά στην ερώτηση του Πίνακα 20, ίσως ένα 28% του δείγματος, στην άρνησή τους έδωσαν μάλλον ποιοτικό παρά ποσοτικό περιεχόμενο, κι έτσι θα ήταν δυνατό να καταλήξει κανείς ότι το 85% του δείγματος αρκείται στην ποσότητα του συσσιτίου της φυλακής.

Αυτή η παραδοχή θα μπορούσε να αποτελέσει ερμηνευτικό κλειδί στο εξής παράδοξο φαινόμενο: Ενώ το 57% των φυλακισμένων του δείγματος δηλώνει ότι του αρκεί το συσσίτιο της φυλακής, παρ' όλ' αυτά, σχεδόν τα τρία τέταρτα (71%) των εγκλείστων συμπληρώνουν τη διατροφή τους με τρόφιμα που αγοράζουν από την καντίνα (Πίνακας 21). Αλλά, αφού δεχόμαστε πως το 85% του δείγματος αρκείται στην ποσότητα του συσσιτίου της φυλακής, μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι τα τρία τέταρτα των εγκλείστων συμπληρώνουν ποιοτικά τη διατροφή τους και όχι ποσοτικά.

Αυτό άλλωστε ενισχύεται και από τις απαντήσεις των φυλακισμένων σε σχετική ερώτηση που αναφέρθηκε παραπάνω. Σ' αυτές τις απαντήσεις δήλωσαν ότι, αν επρόκειτο να βελτιωθεί το σιτηρέσιο, θα ήθελαν περισσότερα λαχανικά και φρούτα (29%), περισσότερα κρέατα και ψαρικά (22%), περισσότερα γαλακτερά (18%) και σε μικρότερα ποσοστά ποτά και αναψυκτικά (9%), καθώς και λίπη και λάδι (6% — βλ. Πίνακα 22). Ας σημειωθεί ότι ένα μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων του δείγματος (40% — βλ. στον ίδιο Πίνακα) θα επιθυμούσε βελτίωση των συνθηκών του συσσιτίου.

Αν αναλύσουμε το θέμα της διατροφής των εγκλείστων κατά φυλακή, βλέπουμε ότι, σε σχέση με τις άλλες φυλακές, η μεγαλύτερη αναλογία μη ποσοτικής επάρκειας στο συσσίτιο διαπιστώνεται στην Κέρκυρα. Παράλληλα, οι φυλακισμένοι της Κέρκυρας παρουσιάζουν, συγκριτικά με τις άλλες φυλακές, το μεγαλύτερο ποσοστό επιθυμίας για βελτίωση του συσσιτίου σε λαχανικά και φρούτα, σε κρέατα και ψαρικά και σε γαλακτερά. Εντούτοις στην ι-

δια φυλακή συμπληρώνουν τη διατροφή τους από την καντίνα, σε μικρότερη αναλογία από ό,τι στις άλλες φυλακές. Στην ίδια περίπτωση κατατάσσονται και οι τρόφιμοι των φυλακών του Βόλου και της Θεσσαλονίκης αλλά σ' αυτές οι έγκλειστοι έχουν σιτηρέσιο με λιγότερες ποιοτικές ελλείψεις. Έτσι, λοιπόν, οι φυλακισμένοι του Βόλου όπως και της Κέρκυρας που είδαμε, θα επιθυμούσαν, περισσότερο από ό,τι στις άλλες φυλακές, βελτίωση του συσσιτίου σε μεγαλύτερη αναλογία ως προς τα λαχανικά και τα φρούτα, ενώ οι φυλακισμένοι της Θεσσαλονίκης, βελτίωση του συσσιτίου σε μεγαλύτερη αναλογία ως προς τα ποτά και τα αναψυκτικά.

Εκείνοι που, κατά μεγαλύτερη αναλογία σε σχέση με τις άλλες φυλακές, συμπληρώνουν τη διατροφή τους από την καντίνα, είναι οι τρόφιμοι των φυλακών της Αίγινας, της Χαλκίδας και της Τίρυνθας, οι οποίοι δεν εκδήλωσαν επιθυμία να βελτιωθεί το συσσίτιό τους, στον ίδιο βαθμό με τις άλλες τρεις φυλακές.

Ας έρθουμε τώρα στη σύγκριση υποτρόπων και μη υποτρόπων, μια και οι υπότροποι βρίσκονται σε μεγαλύτερη αναλογία στην Κέρκυρα και στη Θεσσαλονίκη, φυσικά σε σχέση με τους μη υποτρόπους. Είναι εκείνοι που έχουν τη μεγαλύτερη αναλογία μη επάρκειας στο συσσίτιο και θα επιθυμούσαν την αύξηση της ποσότητάς του. Εντούτοις δεν αγοράζουν τρόφιμα από την καντίνα. Αντίθετα, οι μη υπότροποι δήλωσαν ότι έχουν ποσοτική επάρκεια στο σιτηρέσιό τους, δεν θα επιθυμούσαν βελτίωσή του σε μεγαλύτερο ποσοστό, ενώ, παράλληλα, προσφεύγουν στην καντίνα για να συμπληρώσουν τη διατροφή τους ποιοτικά. Προφανώς, αυτή η σχέση σιτηρεσίου και υποτροπής παρατηρείται επειδή οι υπότροποι είναι περισσότεροι στις τρεις αυτές φυλακές.

2. Εργασία

Από τις απαντήσεις των ατόμων του δείγματος, προκύπτει ότι έξι στους δέκα εγκλείστους (63%) εργάζονται μέσα στη φυλακή (Πίνακας 4). Στο σύνολο του δείγματος, 26% εργάζεται σε βοηθητικές εργασίες (καθαριστές, στο πλυντήριο ρούχων, στο μαγειρείο κτλ.), 16% σε αγροτικές (στο βουστάσιο, γεωργοί, στο μύλο κτλ.), 11% σε τεχνικές (ηλεκτρολόγοι, ράφτες, επιπλοποιοί κτλ.) και 8% σε εργασίες για πλαισίωση των υπηρεσιών της διοίκησης (βοηθός νοσοκόμου, καφετζής, αποθηκάριος κτλ. — Πίνακας 24).

Ως προς το ποιο είδος εργασίας από τα παραπάνω τέσσερα μπορεί να κάνει ο τρόφιμος της φυλακής: βοηθητικές εργασίες δήλωσε το 72% του δείγματος, ενώ οι υπόλοιποι όλες τις άλλες· τεχνικές εργασίες το 53%, ενώ οι υπόλοιποι όλες αγροτικές εργασίες το 30%, ενώ οι υπόλοιποι όλες

τις άλλες· εργασίες για πλαισίωση των υπηρεσιών της διοίκησης 30%, ενώ οι υπόλοιποι όλες τις άλλες (Πίνακας 25).

Η πλειονότητα των φυλακισμένων (68%) πιστεύει πως χρησιμοποιούνται ορισμένα κριτήρια για να επιλέγονται αυτοί στους οποίους ανατίθεται εργασία. Τα κριτήρια αυτά είναι: σκοπιμότητα και αυθαιρεσία, που προτάθηκαν από το 47% του δείγματος, ενώ οι υπόλοιποι δήλωσαν όλα τα άλλα· καλή συμπεριφορά, το 28%, ενώ οι υπόλοιποι πρότειναν όλα τα άλλα κριτήρια· κατά σειρά, το 26%, ενώ οι υπόλοιποι όλα τα άλλα· ποινική κατάσταση, το 18%, ενώ οι υπόλοιποι όλα τα άλλα· τέλος η επαγγελματική ικανότητα ήρθε τελευταία, την πρότεινε το 5%, ενώ οι υπόλοιποι όλα τα άλλα (Πίνακας 8).

Με την κατασκευή και πώληση χειροτεχνημάτων απασχολείται ένας στους τέσσερις εγκλείστους (27% — Πίνακας 28).

Οι περισσότεροι τρόφιμοι (58%) πιστεύουν πως η εργασία που κάνει ο κατάδικος στη φυλακή δεν θα του φανεί χρήσιμη για την επαγγελματική του αποκατάσταση, μετά την αποφυλάκισή του (Πίνακας 29).

Και τώρα ας έρθουμε στην εξέταση του θέματος της εργασίας των εγκλείστων κατά φυλακή. Η φυλακή της Τίρυνθας είναι η μόνη στην οποία υπάρχουν δυνατότητες να προσφέρεται εργασία σε όλους τους τροφίμους, και οι κατάδικοι εργάζονται, κατά φυσική συνείδηση δηλαδή δεν χρησιμοποιείται κανένα κριτήριο για να επιλέγονται αυτοί στους οποίους ανατίθεται εργασία. Αντίθετα, οι κατάδικοι της Κέρκυρας, κατ' αναλογία περισσότερο από ό,τι οι έγκλειστοι στις άλλες φυλακές, δεν εργάζονται μέσα στη φυλακή, και απαντούν σε μεγαλύτερη αναλογία ότι κανενός είδους εργασία δεν μπορεί να κάνει ο τρόφιμός της. Επίσης, δεν εργάζονται μέσα στη φυλακή οι κατάδικοι των φυλακών Θεσσαλονίκης και Βόλου, ποσοτικά περισσότερο από ό,τι στις άλλες φυλακές, αν και μπορεί κανείς να εργαστεί, όπως δήλωσαν οι τρόφιμοί τους. Οι εργασίες που μπορούν να κάνουν είναι, στη μεν Θεσσαλονίκη, πλαισίωση των υπηρεσιών της διοίκησης και βοηθητικές εργασίες, ενώ στο Βόλο μόνο βοηθητικές.

Στη φυλακή της Αίγινας, κατ' αναλογία περισσότερο από τις άλλες φυλακές, οι εργασίες που κάνουν οι κατάδικοι είναι βοηθητικές, στη Χαλκίδα τεχνικές και στην Τίρυνθα αγροτικές. Τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την επιλογή των καταδικών είναι: στην Αίγινα η προτεραιότητα και η ποινική κατάσταση, ενώ στη Χαλκίδα η σκοπιμότητα και η αυθαιρεσία, καθώς και η προτεραιότητα. Όσο για την Τίρυνθα, όπως αναφέρθηκε ήδη, δεν υπάρχει κανένα κριτήριο.

Οι τρόφιμοι των φυλακών της Χαλκίδας, κατ' αναλογία περισσότερο από ό,τι των άλλων φυλακών, εφενός ασχολούνται με την κατασκευή και πώληση χειροτεχνημάτων, αφετέρου πιστεύουν πως η εργασία που κάνει ο έγκλειστος θα του φανεί χρήσιμη για την επαγγελματική του αποκατάσταση μετά την απόλυσή του.

Τέλος, οι περισσότεροι κατάδικοι όλων των φυλακών, εκτός από τους τροφοίμους της Τίρυνθας, όπως είδαμε, δεν πιστεύουν πως υπάρχουν δυνατότητες να προσφερθεί εργασία σε όλους τους φυλακισμένους.

Αναλογικά, οι περισσότεροι υπότροποι δεν εργάζονται στη φυλακή, ενώ οι μη υπότροποι απασχολούνται. Οι εργασίες που κάνουν είναι αγροτικές ή βοηθητικές. Οι υπότροποι δήλωσαν πως δεν υπάρχουν δυνατότητες να προσφέρεται εργασία σε όλους τους καταδίκους, πράγμα που δεν συμμερίζονται οι μη υπότροποι. Γι' αυτούς, οι εργασίες που μπορεί να κάνει ο τρώφιμος της φυλακής είναι, σε μεγαλύτερη αναλογία, οι αγροτικές. Τέλος, σύμφωνα με τη γνώμη των υποτρόπων, τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για να επιλέγονται οι κατάδικοι στους οποίους ανατίθεται εργασία, είναι η σκοπιμότητα και η αυθαιρέσια, κάτι που δεν το παραδέχονται στην ίδια αναλογία οι μη υπότροποι. Βέβαια, οι διαφορές αυτές μεταξύ υποτρόπων και μη υποτρόπων οφείλονται εν μέρει και στη διαφορετική αναλογία υποτρόπων στις έξι φυλακές του δείγματος.

3. Χρήση του ελεύθερου χρόνου

Τι δυνατότητες παρέχονται στους κρατούμενους να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους: Πάνω από τα μισά άτομα του δείγματος (56%) δήλωσαν ως δυνατότητα για διασκέδαση την τηλεόραση, ενώ οι υπόλοιποι ήταν αρνητικοί. Ένας στους τέσσερις (27%) δήλωσε τα σπορ, και μόνον ένας στους δέκα (10%) απάντησε ότι υπάρχει η δυνατότητα κάποιας βιβλιοθήκης. Ας σημειωθεί πως ένα 15% των φυλακισμένων δεν βλέπει καμία δυνατότητα για να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους ευχάριστα οι έγκλειστοι (Πίνακας 30).

Σε σχετική ερώτηση, ένας στους τέσσερις φυλακισμένους του δείγματος (24%) απάντησε πως, όσον καιρό βρίσκεται στη φυλακή, γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες, κτλ. (Πίνακας 12). Από αυτούς παρακολούθησαν τέτοιες εκδηλώσεις οι τρεις στους τέσσερις (79%). Πιο αναλυτικά, το 44% τις παρακολούθησε συχνά, ενώ το 35% σπάνια (Πίνακας 32). Για τα θέματα που αναπτύχθηκαν, το 75% των ατόμων του δείγματος δήλωσε πως ήταν και θρησκευτικά. Ένα μικρό, σχετικό, ποσοστό ανέφερε πως αναπτύχθηκαν επίσης διάφορα θέματα (16%), κοινωνικά θέματα (13%), καθώς και μορφωτικά θέματα (9% — Πίνακας 33).

Τέλος, το 50% των εγκλείστων κρίνει πως τα θέματα που τους αναπτύχθηκαν ήταν από εκείνα που προσφέρουν ωφέλεια (Πίνακας 34).

Η ανάλυση κατά φυλακή έδωσε τα εξής αποτελέσματα: Οι φυλακισμένοι των φυλακών της Θεσσαλονίκης και της Χαλκίδας, αναλογικά περισσότερο από ό,τι οι έγκλειστοι των άλλων φυλακών, έχουν τη δυνατότητα να περνούν

τον ελεύθερο χρόνο τους με σπορ. Δυνατότητα να βλέπουν τηλεόραση και να προσφεύγουν σε βιβλιοθήκη, σε μεγαλύτερο ποσοστό, έχουν οι τρόφιμοι των φυλακών της Χαλκίδας.

Οι φυλακισμένοι της Κέρκυρας, σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι κρατούμενοι στις άλλες φυλακές, δεν μπορούν να βλέπουν τηλεόραση στον ελεύθερο χρόνο τους. Οι εγκλειστοί της Αίγινας και της Τίρυνθας δεν έχουν δυνατότητα ν' απασχολούνται με σπορ στην ίδια αναλογία με τους τροφίμους των άλλων φυλακών. Εξάλλου, αναλογικά περισσότερο από τους άλλους, οι φυλακισμένοι της Τίρυνθας δεν έχουν ευκαιρία να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους σε βιβλιοθήκη.

Σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών, οι εγκλειστοί της Κέρκυρας, της Αίγινας και της Χαλκίδας απάντησαν ότι, όσον καιρό βρίσκονται στη φυλακή, δεν γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες, κτλ.

Αντίθετα, αναλογικά περισσότερο οι φυλακισμένοι του Βόλου και της Τίρυνθας δήλωσαν ότι γίνονται τέτοιες εκδηλώσεις κατά το χρονικό διάστημα που είναι στη φυλακή.

Οι κρατούμενοι του Βόλου, σε μεγαλύτερο ποσοστό, απάντησαν ότι, από τότε που μπήκαν στη φυλακή, παρακολούθησαν διαλέξεις κτλ. σε μια κλιμάκωση από συχνά ως σπάνια, ενώ για τους τροφίμους της Τίρυνθας η κλιμάκωση αυτή είναι από ποτέ ως συχνά.

Τα θέματα που αναπτύχθηκαν σ' αυτές τις εκδηλώσεις ήταν: θρησκευτικά —κατ' αναλογία περισσότερο στις φυλακές του Βόλου και της Τίρυνθας— και κοινωνικά — σε μεγαλύτερο ποσοστό στις φυλακές του Βόλου.

Οι υπότροποι, σε μεγαλύτερη αναλογία, δήλωσαν πως, όσον καιρό είναι φυλακισμένοι, δεν γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες κτλ. Αντίθετα, οι μη υπότροποι απάντησαν, κατ' αναλογία περισσότερο, πως γίνονται τέτοιες εκδηλώσεις στο χρονικό διάστημα που βρίσκονται στη φυλακή. (Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, αυτή η σχέση οφείλεται στη διαφορετική αναλογία υποτρόπων στις έξι φυλακές.)

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε λοιπόν ότι, ως προς τις δυνατότητες που παρέχονται στους φυλακισμένους για να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους, η τηλεόραση αποτελεί τον κυρίαρχο τρόπο αναψυχής. Η βιβλιοθήκη είναι σχεδόν αμελητέο μέσον. Εξάλλου, μόνον ένας στους τέσσερις φυλακισμένους ανέφερε πως γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες, κτλ. Αυτές τις εκδηλώσεις τις παρακολουθούν δύο στους δέκα εγκλείστους, ενώ τα θέματα που αναπτύσσονται είναι κυρίως θρησκευτικά.

4. Προτάσεις των κρατουμένων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος

Στις μέρες μας γίνεται ιδιαίτερος θόρυβος για βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Οι κρατούμενοι, ανάλογα με την πείρα τους από την εφαρμογή του σωφρονιστικού συστήματος, έχουν να κάνουν πολλές προτάσεις για τη βελτίωσή του. Άλλωστε εκείνοι ενδιαφέρονται περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον.

Αυτά που προτείνουν οι κατάδικοι είναι αποτέλεσμα όλων των ιδεολογικών προτύπων που επικρατούν στο θέμα της βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος, είναι όμως συγχρόνως και καταστάλαγμα της εμπειρίας τους από την καθημερινή ζωή στη φυλακή. Ορισμένα απ' αυτά που προτείνουν προβλέπονται από τον Σωφρονιστικό μας Κώδικα, φαίνεται όμως ότι στην πράξη δεν εφαρμόζονται.

Η ζωή στη φυλακή είναι πάρα πολύ δύσκολη, η στέρηση της ελευθερίας ανυπόφορη, και όσο πιο πολύ διαρκεί τόσο περισσότερο δυσκολεύει τη ζωή μετά την αποφυλάκιση.

Οι κρατούμενοι των ελληνικών φυλακών θεωρούν ότι η γρήγορη αποφυλάκιση θα ήταν ένα μέτρο βελτιωτικό, που θα τους έδινε περισσότερο κουράγιο για να αντέξουν «τα δεινά της φυλάκισης». Ένα μεγάλο ποσοστό (30%) των ατόμων που απάντησαν προτείνουν τη *σύντμηση του χρόνου φυλάκισης* σαν προϋπόθεση για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος.

Σύμφωνα πάντοτε με τις απόψεις των κρατουμένων, θα έπρεπε η «υπό όρον απόλυση» να χορηγείται αυτόματα χωρίς την κρίση κανενός συμβουλίου, δηλ. να ισχύουν τα 2/3 της ποινής για κάθε περίπτωση, ή έστω να δίνονται πιο συχνά απολύσεις «υπό όρο», και να χαρίζεται ένα μέρος της ποινής. Ορισμένοι όμως πιστεύουν ότι πρέπει να χορηγείται ανάλογα με τη διαγωγή και το ήθος του κρατουμένου (βλ. άρθρο 105 του Ποινικού Κώδικα). Επιθυμία των κρατουμένων θα ήταν να μη γίνεται πραγματικός υπολογισμός του ημίσεος της ποινής αλλά ευεργετικός.

Οι κρατούμενοι θα προτιμούσαν η σύντμηση του χρόνου φυλάκισης να ισχύει για όλους τους κρατουμένους για να μην αναπαράγεται μια άνιση μεταχείριση σε βάρος των ασθενέστερων κρατουμένων και κυρίως υπέρ αυτών οι οποίοι προσαρμόζονται πιο εύκολα στο να αποκτούν την εύνοια της διέθυνσης της φυλακής.

Τόσο οι υπότροποι, που έχουν προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης, όσο και αυτοί που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή θεωρούν πρώτη και βασική προϋπόθεση για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος τη σύντμηση του χρόνου φυλάκισης.

Η σύντμηση του χρόνου φυλάκισης δεν είναι κάτι που απλώς συμφέρει τον κρατούμενο, επειδή μειώνει το χρόνο της παραμονής του στη φυλακή.

θα μπορούσε να έχει και μεγάλη λειτουργική σημασία για την εύρυθμη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος.

Άλλωστε είναι γεγονός, όπως έχει αποδειχτεί και από έρευνες σε ξένες χώρες³, ότι η φυλακοποίηση αυξάνεται όσον περισσότερο καιρό ο εγκλειστος παραμένει στη φυλακή. Αυτό έχει ως συνέπεια να μειώνεται η πιθανότητα κάποιας επιτυχούς έκβασης μετά την αποφυλάκιση. Επιπλέον, ανάλογα με το χρόνο εγκλεισμού, μεγαλώνει επίσης ο αριθμός αποδιοργάνωσης και ατομισμού ανάμεσα στους εγκλείστους.

Οι κρατούμενοι πιστεύουν ότι μικρές μεταρρυθμίσεις μπορούν να κάνουν την καθημερινή τους ζωή στη φυλακή πιο ανθρώπινη.

Μεγάλο βάρος για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης δίνουν οι εγκλειστοί στην αγωγή και ψυχαγωγία μέσα στη φυλακή (26%). Αναλυτικότερα, οι κρατούμενοι ζητούν να μπορούν μέσα στη φυλακή να ασκούν τόσο το πνεύμα τους όσο και το σώμα τους. Θέλουν να βελτιώσουν το πνευματικό τους επίπεδο, να έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν διαλέξεις, να ανταλλάσσουν συζητήσεις με «διανοούμενους απ' έξω», να μπορούν να μαθαίνουν ξένες γλώσσες ή μια τέχνη μέσα στη φυλακή. Τέλος, να έρχονται σε επαφή με θεσμούς όπως το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο, να έχουν μια αίσθηση ψυχαγωγίας, γήπεδα και δυνατότητες για σπορ. Επίσης θεωρούν ότι θα ήταν ευχής έργο να μπορούσαν να παίζουν προ-πο ή να αγοράζουν λαχεία.

Ίδιο βάρος περίπου (24%) δίνουν οι κρατούμενοι στη δυνατότητα επικοινωνίας τους με τον έξω κόσμο. Οι κρατούμενοι θέλουν όχι μόνο να αυξηθεί ο αριθμός των επιτρεπόμενων επισκέψεων, αλλά και να μπορούν να έχουν μια αμεσότερη επαφή με τους επισκέπτες («και όχι μέσα από τη σίτα»): Ζητούν να χορηγείται στον κρατούμενο άδεια εξόδου δύο φορές το μήνα, ώστε να μπορεί να πάει στο σπίτι του, και να βρεθεί λύση για το σεξουαλικό τους πρόβλημα. Ακόμη και οι βαρυποινίτες να μπορούν να έχουν δικαίωμα σε μία μηνιαία έξοδο, έστω με συνοδεία. Προτείνουν η αλληλογραφία να είναι ελεύθερη, να μη λογοκρίνεται και να υπάρχει επίσης ευχερέστερη επικοινωνία με το τηλέφωνο.

Οι κρατούμενοι επιθυμούν να υπάρξει κοινωνική συμφιλίωση των «έξω» με τους «μέσα». Αναφέρουν επίσης ότι οι ψηλοί τοίχοι τους εμποδίζουν να βλέπουν έξω. Σε περίπτωση οικογενειακής ανάγκης (π.χ. θανάτου) να δίνεται στον κρατούμενο άδεια εξόδου. Επίσης θεωρούν πρακτικό να μπορούν οι κρατούμενοι να πηγαίνουν σε φυλακές κοντά στον τόπο καταγωγής τους, ώ-

3. Donald L. Garrity, «Impact of the prison», σ. 362-364, όπως έχει δημοσιευτεί στο *The Prison*, studies in institutional organization and change, Donald R. Cressey, ed. 1961, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

στε να τους επισκέπτονται οι δικοί τους ή, το λιγότερο κάθε Χριστούγεννα και Πάσχα, να επιτρέπεται στους οικείους των να γιορτάζουν μαζί τους.

Στις προτάσεις των κρατουμένων για βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος συμπεριλαμβάνεται και η πρόταση για εξασφάλιση εργασίας για όλους τους καταδικάμενους μέσα στη φυλακή (το 23% των ατόμων που απάντησαν στην ερώτηση από το σύνολο των ατόμων του δείγματος). Το άρθρο 55 του ισχύοντος Σωφρονιστικού Κώδικα και τα αναφερόμενα στην εργασία σχετικά άρθρα δεν εφαρμόζονται.

Οι κρατούμενοι επιθυμούν να εργάζονται μέσα στη φυλακή, αφενός γιατί η πλήξη και η ανία, η απραξία και η αδράνεια κάνουν δυσμενέστερες τις συνθήκες κράτησης, αφετέρου γιατί με τον ευεργετικό υπολογισμό των ημερών συντομεύεται ο χρόνος φυλάκισης.

Αναλυτικότερα, οι κρατούμενοι ζητούν: Να υπάρχουν δυνατότητες απασχόλησης εντός ή εκτός της φυλακής για όλους, π.χ. δυνατότητα κατασκευής χειροτεχνημάτων, όπου δεν υπάρχει. Να εγκατασταθεί μια βιοτεχνία για να μπορούν να δουλεύουν μέσα στη φυλακή ή να εργάζεται ο κρατούμενος έξω από τη φυλακή και να επιστρέφει το βράδυ. Σε περίπτωση που θα αποπειραθεί να αποδράσει να αυξάνεται η ποινή του! Θεωρούν ότι θα ήταν καλύτερα να υπάρχουν περισσότερες αγροτικές και τεχνικές φυλακές.

Οι κρατούμενοι επιθυμούν να αμείβονται έστω με το μισό της αμοιβής και τα χρήματα να κατατίθενται, ώστε να μπορούν να τα παίρνουν όταν αποφυλακίζονται, για να μη φεύγουν «άφραγκοι» από τη φυλακή.

Ο διαχωρισμός μεταξύ των κρατουμένων προτείνεται από ένα αντίστοιχο ποσοστό (24% των ατόμων που απάντησαν). Είναι διαχωρισμός μεταξύ υποτρόπων και μη, ανηλίκων και ενηλίκων. Προτείνονται επίσης κέντρα αποτοξίνωσης για τοξικομανείς και ψυχιατρικά καταστήματα, και σε άλλες πόλεις εκτός από την Αθήνα. Ακόμη, υπάρχουν κρατούμενοι που θεωρούν ότι ο διαχωρισμός πρέπει να γίνεται ανάλογα με το ήθος και την προσωπικότητα του κρατουμένου και όχι ανάλογα με την ποινή.

Το σωφρονιστικό σύστημα, σύμφωνα πάντοτε με τις απόψεις των κρατουμένων, θα βελτιωνόταν αν παίρνονταν περισσότερα μέτρα στον τομέα της υγιεινής, της καλύτερης διαβίωσης μέσα στη φυλακή (ποσοστό 23%). Οι κρατούμενοι ζητούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, καλύτερα κτίρια, περισσότερο χώρο, «γιατί τους πνίγει το άγχος λόγω του περιορισμένου χώρου». Θα ήθελαν να υπάρχει περισσότερο πράσινο στα προαύλια, να είναι λιγότερα άτομα στους θαλάμους. Επίσης ζητούν βελτίωση του συσσιτίου και να μπορούν να δέχονται γλυκά και τρόφιμα από τους οικείους των. Ζητούν επίσης καλύτερη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη («φάρμακα και γιατρό μονίμως μέσα στη φυλακή») και περισσότερο ειδικευμένο προσωπικό (γιατρούς-ψυχολόγους).

Αρκετοί κρατούμενοι θεωρούν προϋπόθεση για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος την παρουσία μέσα στη φυλακή μορφωμένων και εξειδικευμένων υπαλλήλων. Θα έπρεπε να αναλογεί ένας υπάλληλος σε κάθε 10 κρατούμενους. Καλό θα ήταν να συνταξιοδοτηθούν οι υπάλληλοι μακράς υπηρεσίας, οι διευθυντές να αλλάζουν κάθε ένα χρόνο και να είναι πτυχιούχοι της νομικής ή της κοινωνιολογίας. Προτείνεται επίσης να καταργηθεί η στολή των φυλάκων. (Το 18% των ατόμων που απάντησαν έκαναν προτάσεις για βελτίωση του προσωπικού.)

Περισσότερο από το 1/5 των κρατούμενων θεωρεί απαραίτητη μία *minimum κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους* (21%): «Να καθιερωθεί ένα κλίμα λιγότερο αυστηρής πειθαρχίας» και «να περιοριστεί η τρομοκρατία από πλειονός υπαλλήλων». «Να απαγορευτούν οι βασανισμοί και το ξύλο».

Οι κρατούμενοι πιστεύουν ότι πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να προμηθεύονται πράγματα από την καντίνα σε χαμηλότερες τιμές, να μη φορολογούνται τα τσιγάρα τους και τα χειροτεχνήματα που κατασκευάζουν.

Οι κρατούμενοι έχουν την εντύπωση ότι οποιαδήποτε διαμαρτυρία τους πέφτει στο κενό. Ζητούν «να φτάνει η φωνή του φυλακισμένου εκεί που πρέπει και όχι να αποσιωπάται». Για το λόγο αυτόν θα πρέπει να υπάρχει «μία επιτροπή αμερόληπτη», που θα ελέγχει την κανονική λειτουργία των συνθηκών κράτησης (σύμφωνα με τους ισχύοντες εκάστοτε κανόνες), ή ένας εισαγγελέας εκτελέσεως της ποινής «που να παρακολουθεί την υπόθεσή σου και να έχει αρμοδιότητες και δυνατότητες».

Οι περισσότεροι κρατούμενοι αγνοούν τα δικαιώματά τους, γι' αυτό ζητούν να τους δίνεται ο ισχύων Σωφρονιστικός Κώδικας, για να λαβαίνουν γνώση.

Τέλος, να επιτρέπεται ο συνδικαλισμός των κρατούμενων.

Ένα μικρό ποσοστό κρατούμενων (8% των ατόμων που απάντησαν) ζητά καλύτερη *κοινωνική προστασία* τόσο κατά τη διάρκεια που βρίσκεται μέσα στη φυλακή, όσο και για μετά την αποφυλάκισή του. Οι κρατούμενοι προτείνουν την ουσιαστική και όχι τυπική λειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας. Να λαμβάνεται μέριμνα για τα παιδιά τους και να δίνεται βοήθεια στις άπορες και πολύτεκνες οικογένειες. Θα πρέπει να χορηγείται ιματισμός και οικονομική βοήθεια στους άπορους και στους αλλοδαπούς.

Επίσης, πρέπει «η πολιτεία να μεριμνά για την εξασφάλιση στέγης, εργασίας και τροφής τις πρώτες ημέρες της αποφυλάκισης του κρατούμενου».

Οι κρατούμενοι προτείνουν να υπάρχει ένα κρατικό εργοστάσιο, ώστε με την έξοδό τους από τη φυλακή να μπορούν να απορροφώνται οι πρώην κατάδικοι. Στο εργοστάσιο αυτό να γίνεται μια παρακράτηση, π.χ. 20%, που θα την παίρνει το κράτος, ώστε να επωφελείται και αυτό.

Επίσης, επιθυμούν να μπορούν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό για να

φτιάξουν τη ζωή τους. Φαίνεται ότι φοβούνται να αντιμετωπίσουν το κοινωνικό στίγμα που ακολουθεί την αποφυλάκιση.

Οι κρατούμενοι δεν έχουν αυταπάτες. Δεν κάνουν σχέδια ουτοπικά για *κατάργηση των φυλακών* παρά ένα πολύ μικρό ποσοστό (4%). Οι περισσότεροι απ' αυτούς, που τυχαίνει να είναι υπότροποι, προτείνουν να ανοίξουν οι φυλακές και να βγουν όλοι έξω, ή κάνουν συγκεκριμένες προτάσεις, π.χ. να καταργηθούν οι φυλακές της Κέρκυρας ή να γκρεμιστούν οι φυλακές της Αίγινας (η επιτόπια έρευνα στις φυλακές έγινε πριν από την κατάργηση των φυλακών της Αίγινας).

Αντίστοιχα μικρό ποσοστό κρατουμένων (4% αυτών που απάντησαν) θεωρούν ότι το σωφρονιστικό σύστημα δεν έχει ανάγκη από βελτίωση γιατί «η φυλακή είναι φυλακή» ή, το λιγότερο, «θα έπρεπε να εφαρμοστεί ο υπάρχων Σωφρονιστικός Κώδικας, που στην πράξη δεν εφαρμόζεται».

Ελάχιστοι κρατούμενοι θεωρούν ότι «θα έπρεπε οι φυλακές, αντίθετα, να είναι πιο σκληρές», «να υπάρχει ακόμη περισσότερη αυστηρότητα και πειθαρχία» (ένα 2%).

Οι προτάσεις των κρατουμένων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος διαφοροποιούνται ανάλογα με το βαθμό αυστηρότητας του καθεστώτος της φυλακής στην οποία βρίσκονται.

Στην Κέρκυρα προτείνεται, αναλογικά λιγότερο από τις άλλες φυλακές, η σύντμηση του χρόνου φυλάκισης σαν μέσο για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος.

Στη Θεσσαλονίκη, οι κρατούμενοι επέμεναν περισσότερο στο διαχωρισμό, στην επικοινωνία με τον έξω κόσμο και στους όρους υγιεινής και διαβίωσης μέσα στη φυλακή.

Στη Χαλκίδα, αναλογικά περισσότερο σε σχέση με άλλες φυλακές, απάντησαν ότι η ψυχαγωγία, ο διαχωρισμός και η επικοινωνία είναι όροι απαραίτητοι για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Επίσης, θεωρούν απαραίτητη τη βελτίωση των συνθηκών υγιεινής και των όρων διαβίωσης.

Στην Αίγινα οι κρατούμενοι, αναλογικά περισσότερο από τους κρατούμενους άλλων φυλακών, πρότειναν την κατάργηση των φυλακών και λιγότερο τη βελτίωση του προσωπικού. Στην Αίγινα υπήρχε επίσης το μεγαλύτερο κενό απαντήσεων ή ασαφών απαντήσεων.

Στην Τίρυνθα οι κρατούμενοι θεωρούν τη σύντμηση του χρόνου φυλάκισης προϋπόθεση για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Επίσης, συγκριτικά με άλλες φυλακές, πρότειναν λιγότερο το διαχωρισμό των κρατουμένων και τη βελτίωση των όρων υγιεινής και διαβίωσης.

Και στο Βόλο επίσης προτάθηκε λιγότερο η σύντμηση του χρόνου φυλάκισης. Δεν ζητήθηκε διαχωρισμός των κρατουμένων και δεν προτάθηκε καθόλου η κατάργηση των φυλακών.

5. Συνθήκες κράτησης

Οι έγκλειστοι των ελληνικών φυλακών αξιολογούν τις συνθήκες κράτησής τους σ' αυτές ανάλογα: α) με τη φυλακή στην οποία βρίσκονται, και β) με τα προσωπικά τους βιώματα (προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης).

Το 53% των κρατουμένων θεωρεί τις συνθήκες κράτησης από κακές ως απαράδεκτες (23% και 30% αντίστοιχα), ενώ το 45% θεωρεί τις συνθήκες από καλές ως ανεκτές (23% και 22% αντίστοιχα).

Οι μισοί περίπου από τους κρατουμένους που θεωρούν τις συνθήκες καλές πιστεύουν ότι η αξιολόγησή τους αυτή οφείλεται στις καλές σχέσεις που έχουν με την υπηρεσία. Παραδέχονται ότι δεν έχουν ιδιαίτερα προβλήματα, αν δεν «πηγαίνουν κόντρα στη διεύθυνση της φυλακής» και δεν συγκρούονται με τους φύλακες. Ορισμένοι συγκρίνουν τις συνθήκες κράτησης με τις συνθήκες πριν από το 1981: «Δεν πέφτει τόσο ξύλο όσο τότε». Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτός είναι ο κοινωνικός τύπος του κρατουμένου που δεν έχει ιδιαίτερα προβλήματα με τη διεύθυνση και το προσωπικό. Οι περισσότεροι από τους κρατουμένους που έδωσαν αυτή την απάντηση βρίσκονταν στις φυλακές της Θεσσαλονίκης, ένα μικρότερο ποσοστό στη Χαλκίδα και οι λιγότεροι στην Τίρυνθα.

Το 1/3 περίπου από τους κρατουμένους που θεωρούν τις συνθήκες καλές (31%) αποδίδει τη θετική του αξιολόγηση στους ευμενείς υλικούς όρους που παρέχονται μέσα στη φυλακή. Οι υπόλοιποι αναφέρονται στις ευνοϊκές συνθήκες απασχόλησης και στις καλές σχέσεις με τους συναδέλφους των. Υπάρχει και ένα ποσοστό κρατουμένων οι οποίοι θεωρούν τις συνθήκες ανεκτές, επειδή έχουν αποδεχτεί ότι «η φυλακή είναι φυλακή», επομένως δεν θα μπορούσαν να περιμένουν τίποτα καλύτερο, (8%, 9%, 13% αντίστοιχα των ατόμων που απάντησαν).

Οι κρατούμενοι που θεωρούν ευμενείς τους υλικούς όρους της φυλάκισής τους παραδέχονται ότι αυτό συμβαίνει γιατί η φυλακή στην οποία βρίσκονται είναι καλύτερη συγκριτικά με τις άλλες. («Περνούν πιο άνετα απ' ό,τι θα περνούσαν σε κλειστή φυλακή», «βρίσκονται κοντά στη φύση, μακριά από το νέφος της Αθήνας», «έχουν λεφτά και μπορούν να ψωνίζουν πράγματα από την καντίνα», «η φυλακή είναι κοντά στο σπίτι τους» κτλ.) Οι περισσότεροι, αναλογικά, από τους κρατουμένους που έδωσαν αυτή την αιτιολόγηση βρίσκονταν στις φυλακές της Αίγινας και οι λιγότεροι στο Βόλο.

Όσοι θεωρούν τις συνθήκες καλές επειδή τους παρέχονται ευνοϊκές συνθήκες απασχόλησης είναι ικανοποιημένοι ή γιατί βρίσκονται σε αγροτική φυλακή ή γιατί στη φυλακή αυτή μπορούν να κερδίζουν χρήματα από την εργασία τους, κι ακόμη γιατί μπορεί να μειωθεί μελλοντικά η ποινή τους. Οι πε-

ρισσότεροι, αναλογικά, από τους κρατούμενους που έκαναν αυτή την αξιολόγηση βρίσκονταν στις φυλακές της Τίρυνθας.

Οι κρατούμενοι που δεν παραπονούνται για τις συνθήκες κράτησης επειδή έχουν αποδεχτεί το γεγονός ότι «η φυλακή είναι φυλακή», θεωρούν ότι υφίστανται τις συνέπειες της πράξεώς τους και βιώνουν τη φυλάκισή τους σαν τιμωρία. Έχουν τη γνώμη ότι «η φυλακή δεν είναι ξενοδοχείο», «ο ένοχος πρέπει να πληρώσει», και «αν οι συνθήκες ήταν άριστες, αυτό δεν θα ήταν σωφρονισμός».

Οι περισσότεροι από τους κρατούμενους που δεν παραπονούνται ιδιαίτερα για τις συνθήκες δεν είναι οι υπότροποι αλλά κυρίως εκείνοι που μπήκαν για πρώτη φορά στη φυλακή.

Ωστόσο, οι κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές, στο μεγαλύτερό τους ποσοστό, θεωρούν τις συνθήκες κακές (54%).

Οι έγκλειστοι των ελληνικών φυλακών αιτιολογούν διαφορετικά την αρνητική τους αξιολόγηση, ανάλογα: α) με τις προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης και β) με τη φυλακή στην οποία βρίσκονται.

Δεν είναι περίεργο λοιπόν που οι υπότροποι, στο μεγαλύτερό τους ποσοστό, σε σχέση μ' αυτούς που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή, απαντούν ότι οι συνθήκες είναι κακές.

Επίσης, οι κρατούμενοι των φυλακών της Κέρκυρας, στο μεγαλύτερό τους ποσοστό (67%) σε σχέση με κρατούμενους άλλων φυλακών, απαντούν ότι οι συνθήκες είναι απαράδεκτες.

Οι περισσότεροι από τους κρατούμενους που απαντούν αρνητικά (το 59%) αποδίδουν τις κακές συνθήκες στους δυσμενείς υλικούς όρους.

Πώς εννοούν οι κρατούμενοι «τους δυσμενείς υλικούς όρους»; Λίγο πολύ όπως τους εννοούμε οι περισσότεροι από μας στην «έξω κοινωνία». Οι κρατούμενοι περιγράφουν τη δυσарέσκειά τους με ιδιαίτερα παραστατικές εικόνες:

«Η φυλακή είναι μουντή, σκοτεινή, μακριά από το σπίτι μου», «τα κτίρια είναι στάβλοι του Καποδίστρια», «ανήλια προαύλια χωρίς δέντρα, αυλές», «οι τοίχοι είναι πολύ ψηλοί και δεν βλέπει το μάτι παρά μία λωρίδα ουρανού», «πέφτουν σοβάδες στα κρεβάτια».

Οι κρατούμενοι, τόσο αυτοί που ζουν σε θαλάμους, όσο και αυτοί που μένουν σε κελιά, είναι δυσαρεστημένοι από τις συνθήκες. Παραπονούνται από τη μια ότι τα άτομα είναι πολλά μέσα στο θάλαμο και οι ασθενείς μεταδίδονται αμέσως, κι από την άλλη βρίσκουν ότι τα κελιά είναι μικρά (1×3), υγρά, τα δοχεία νυκτός υπάρχουν μέσα κατά τη διάρκεια της νύχτας. (Όταν έγινε η επιτόπια έρευνα, στην Κέρκυρα δεν υπήρχε αποχέτευση.) Υπάρχουν ποντί-

κία. Δεν υπάρχει τρεχούμενο νερό στα κελιά ή δεν υπάρχει ζεστό νερό ή τους το κόβουν. Δεν υπάρχει θέρμανση ή είναι ανεπαρκής ή δεν υπάρχει κλιματισμός το καλοκαίρι. Δεν τους παρέχονται σεντόνια ή τους δίνουν κουβέρτες λερωμένες ή δεν έχουν χώρο να τις τινάζουν. Δεν έχουν καρέκλες για να βλέπουν τηλεόραση, δεν υπάρχει ψυγείο ή ντουλάπια για να βάζουν τα πράγματά τους. Δεν υπάρχουν βιβλιοθήκες επαρκείς, δεν έχουν τηλεόραση (στην Κέρκυρα, όταν έγινε η επιτόπια έρευνα, δεν υπήρχε), δεν μπορούν να έχουν το προσωπικό τους κασετόφωνο και δεν έχουν δυνατότητες για αθλητισμό.

Επίσης, παραπονούνται για το συσσίτιο και για την εκμετάλλευση που υπάρχει στην καντίνα, όπου δεν γίνεται έλεγχος των τιμών. Ορισμένοι δεν μπορούν να ψήσουν έναν καφέ στο κελί τους γιατί τους αφαιρούνται τα προσωπικά τους είδη, όπως π.χ. γκαζάκια, κατά τη διαδικασία εισόδου τους στη φυλακή.

Ορισμένοι παραπονούνται ότι «κλειδώνονται στο κελί από τις 5.30 και είναι κλεισμένοι δεκαεφτάμισι ώρες στο κελί».

Στην Κέρκυρα, αναλογικά περισσότερο από τις άλλες φυλακές και λιγότερο στο Βόλο, οι κρατούμενοι θεωρούν τις συνθήκες απαράδεκτες εξαιτίας των δυσμενών υλικών όρων.

Πάνω από το 1/3 των κρατουμένων που έκριναν τις συνθήκες κακές το απέδωσε στην αυθαιρέσία της διεύθυνσης και του προσωπικού της φυλακής, δηλ. στην αυστηρή πειθαρχία και τρομοκρατία που τους επιβάλλεται (ένα 39% των ατόμων που απάντησαν).

Οι κρατούμενοι περιγράφουν αυτή την αυθαιρέσία σαν μια «αποκτημένη νοοτροπία» του προσωπικού, που υιοθετήθηκε σε άλλες εποχές:

«Πρώτα να πιστέψει η υπηρεσία ότι μπορώ να γίνω σωστός και μετά να με φτιάξουν». «Θα μπορούσε να αλλάξει αυτή η νοοτροπία των υπαλλήλων που προκαλούν τους κρατούμενους και τους θέλουν δούλους τους».

Αυθαιρέσία θεωρείται η «βαρβαρότητα» και η «προκλητικότητα» από την πλευρά των φυλάκων, η «αδιαφορία» της διεύθυνσης να συζητήσει τα προβλήματά τους. Οι κρατούμενοι μιλούν για διακρίσεις που γίνονται υπέρ των πλουσιότερων συναδέλφων τους και για μια «προσπάθεια εξόντωσης» του κρατούμενου, που υφίσταται μεγάλη παρακολούθηση από «ρουφιάνους κρατούμενους», οι οποίοι ανταμείβονται για το ρόλο τους αυτόν από τη διεύθυνση της φυλακής. Οι κρατούμενοι αυτοί περιγράφουν την καθημερινή τους ζωή στη φυλακή σαν μια κατάσταση συνεχούς φόβου, όπου δεν τολμούν να εκφράσουν παράπονα μήπως μετατεθούν σε κλειστή φυλακή ή στην Κέρκυρα. Τέλος μιλούν για τοπικό παραγοντισμό και υποστήριξη των υπαλλήλων μεταξύ τους.

Οι κρατούμενοι που θεωρούν την αυθαιρέσία του προσωπικού και της

διεύθυνσης αιτία για τις κακές συνθήκες κράτησης είναι συχνότερα υπότροποι και πιστεύουν ότι όχι απλώς υφίστανται την τιμωρία για την πράξη τους, αλλά επιπλέον βιώνουν την εμπειρία τους μέσα στη φυλακή σαν μια εκδίκηση από την πλευρά της πολιτείας.

Περισσότερο στην Κέρκυρα, αναλογικά, και λιγότερο στη Θεσσαλονίκη και στην Αίγινα, οι κρατούμενοι θεωρούν την αυθαιρεσία του προσωπικού και της διεύθυνσης σαν αιτιολογία των κακών συνθηκών κράτησης.

Ένα 16% των ατόμων απάντησε ότι οι συνθήκες είναι κακές επειδή δεν υπάρχουν προγράμματα σωφρονιστικής μεταχείρισης. Οι κρατούμενοι βιώνουν την καθημερινή τους ζωή στη φυλακή απλώς σαν τιμωρία που τους επιβάλλεται από την κοινωνία για το αδίκημα που διέπραξαν, ενώ πιστεύουν ότι η πολιτεία όφειλε να τους αναμορφώσει με σκοπό την κοινωνική τους επένταξη:

«Δεν υπάρχει κανένα σύστημα επιμόρφωσης»· «δυσκολία να συγκεντρωθεί ο κρατούμενος στο διάβασμα» (μέσα στο θάλαμο), «έλλειψη επιστημονικού προσωπικού», «προβολή κακών ταινιών, χαμηλού επιπέδου» κτλ.

Αντίθετα, στον έγκλειστο παρέχεται «η δυνατότητα εκπαίδευσής του σε τέλειο εγκληματία». Η έλλειψη διαχωρισμού ανάμεσα στους κρατούμενους διευκολύνει «τη μετάδοση γνώσεων» από τους υποτρόπους προς εκείνους που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή. Η φυλακή είναι για τον κρατούμενο «λουκι» όπου πέφτει χωρίς τη θέλησή του.

Περισσότερο στις φυλακές της Θεσσαλονίκης, σε σχέση με τις άλλες φυλακές, οι έγκλειστοι απέδωσαν τις κακές συνθήκες στην έλλειψη προγραμμάτων σωφρονιστικής μεταχείρισης.

Ανάλογο ήταν το ποσοστό των κρατουμένων που απέδωσαν τις κακές συνθήκες στην απομόνωση και στη δυσκολία επικοινωνίας τους με τον «έξω κόσμο» και με τους συγγενείς τους (ένα 15% των ατόμων που απάντησαν).

Η απόσταση της φυλακής από το σπίτι (όταν αυτή βρίσκεται μακριά), η μη παραχώρηση αδειών, η λογοκρισία στα γράμματα, το σεξουαλικό πρόβλημα, η έλλειψη «αμεσότερης επαφής» του κρατουμένου με τους οικείους του («οι άλλοι ακούν ό,τι σου λένε»), όλα αυτά δημιουργούν στον κρατούμενο την αίσθηση της απομόνωσης και της εγκατάλειψης, με τις επακόλουθες ψυχικές και σωματικές συνέπειες.

Ένα 11% των κρατουμένων παραπονείται ότι οι συνθήκες είναι κακές εξαιτίας των προβλημάτων που δημιουργούνται στις σχέσεις με τους συγκαταρούμενους.

Ο κοινωνικός αυτός τύπος του κρατουμένου θεωρεί απαράδεκτο «να ζουν μαζί κρατούμενοι που προέρχονται από διαφορετικά διαμερίσματα της χώρας», «διάφορων κοινωνικών τάξεων και αντιλήψεων», «κρατούμενοι χω-

ρίς προσωπικότητα», συγκρατούμενοι «βρόμικοι και ασεβείς». Παρουσιάζει τους συναδέλφους του σαν ανθρώπους που δεν φέρονται σωστά και κακολογούν ο ένας τον άλλο. Επίσης θίγεται από τη βία μεταξυ κρατουμένων και καταδικάζει την ομοφυλοφιλία μέσα στη φυλακή.

Από όσους κρατουμένους θεώρησαν τις συνθήκες απαράδεκτες, στην Τίρυνθα περισσότερο, σε σχέση με άλλες φυλακές, το απέδωσαν στις κακές σχέσεις με τους συγκρατούμενους.

Το 8% των κρατουμένων απάντησε ότι οι συνθήκες είναι κακές επειδή υπάρχει ανεπάρκεια ιατρικής περίθαλψης και κοινωνικής αντίληψης. Οι περισσότεροι που έδωσαν αυτή την αιτιολογία ήταν από τις φυλακές της Θεσσαλονίκης. (Οι γιατροί τούς βλέπουν σαν καταδίκους και όχι σαν αρρώστους, δεν λαμβάνεται ιδιαίτερη πρόνοια για τους τοξικομανείς, υποφέρουν από έλλειψη φαρμάκων κτλ.)

Μικρότερα ποσοστά κρατουμένων απέδωσαν τις κακές συνθήκες κράτησης στην έλλειψη θεσμικών εγγυήσεων των δικαιωμάτων των κρατουμένων αφενός, και στα προβλήματα εργασίας αφετέρου (6% και 5% αντίστοιχα).

Το 6% παραπονείται ότι δεν τηρείται ο Σωφρονιστικός Κώδικας, υπάρχει έλλειψη εσωτερικού κανονισμού και αυτό έχει ως συνέπεια ότι οι κρατούμενοι δεν διαχωρίζονται ανάλογα με το αδίκημα, ενώ με οποιοδήποτε παράπτωμα ο κρατούμενος οδηγείται στο πειθαρχείο· επίσης δεν αποσαφηνίζονται τα δικαιώματα που τους παρέχει ο νόμος.

Οι κρατούμενοι που θεωρούν τις συνθήκες κακές λόγω προβλημάτων εργασίας αναφέρονται στις εξαντλητικές και περιπλοκές ώρες εργασίας (όσοι εργάζονται, στην απρόσωπη φύση της εργασίας ή στην έλλειψη εργασίας ή στην έλλειψη αμοιβής για την εργασία που κάνουν).

Δεν παραπονέθηκαν για κακές συνθήκες κράτησης λόγω προβλημάτων εργασίας οι κρατούμενοι των φυλακών της Χαλκίδας.

6. Διαδικασία εισόδου στη φυλακή

Η είσοδος στη φυλακή και η διαδικασία που ακολουθεί βιώνεται διαφορετικά από κάθε κρατούμενο.

Οι περισσότεροι κρατούμενοι περιγράφουν τη διαδικασία εισόδου τους στη φυλακή ως τυπική (86% των κρατουμένων που απάντησαν, στο σύνολο των ατόμων του δείγματος).

Οι κρατούμενοι στις περιγραφές τους αναφέρουν πως ο πρωτοεπίτακτος υποχρεώνεται σε ξύρισμα, λουτρό, ψεκάσμό του σώματος για ψείρες. Του αποδίδεται η στολή εργασίας ή η φόρμα του κρατουμένου, ιματισμός, κουβέρτες και στρώμα. Επίσης του παίρνουν τα αποτυπώματα και φωτογραφίες

και γίνεται συζήτηση με το διευθυντή και τον αρχιφύλακα, καθώς και οι συστάσεις.

Το 1/5 των κρατουμένων (23% των ατόμων που απάντησαν) αναφέρει επίσης την αφαίρεση των προσωπικών του αντικειμένων (σπίρτα, βιβλία κτλ.) και την κατάθεση χρημάτων στο λογιστήριο. (Το άρθρο 29.1 του Σωφρονιστικού Κώδικα αναφέρει ότι η έρευνα γίνεται «κατά τρόπο μη θίγοντα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια».)

Ωστόσο, 21% των κρατουμένων και 7% αναφέρουν ότι υπέστησαν, αντίστοιχα, εξευτελιστική σωματική έρευνα και βάνανση μεταχείριση από το προσωπικό.

Οι κρατούμενοι και σε μεγαλύτερο βαθμό οι υπότροποι μιλούν για σωματική έρευνα στα γεννητικά όργανα και στον πρωκτό, και για βάνανση μεταχείριση εκ μέρους του προσωπικού.

Από την πλευρά της διεύθυνσης της φυλακής, αυτού του τύπου η έρευνα νομιμοποιείται με το αιτιολογικό ότι προλαμβάνει την εισαγωγή ναρκωτικών μέσα στη φυλακή.

Κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους, οι άνθρωποι που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή περιγράφουν τη διαδικασία εισόδου τους ως τυπική.

Η βάνανση μεταχείριση εκ μέρους του προσωπικού κατά τη διαδικασία εισόδου των κρατουμένων στη φυλακή αναφέρεται περισσότερο στις φυλακές της Κέρκυρας και της Χαλκίδας. Στο Βόλο αντίθετα δεν αναφέρεται βάνανση μεταχείριση κατά την είσοδο των κρατουμένων στη φυλακή.

Μπορεί η διαδικασία εισόδου στη φυλακή να αναγνωρίζεται ως τυπική από τους περισσότερους κρατουμένους, ωστόσο μόνο ένα μικρό ποσοστό (1%) παραδέχεται ότι δεν αισθάνθηκε τίποτα κατά τη διαδικασία αυτή, γιατί «τους συμπεριφέρθηκαν όπως έπρεπε». Είναι εντυπωσιακό ότι οι περισσότεροι κρατούμενοι (79%) που περιγράφουν τα συναισθήματα που τους διακατείχαν όταν πρωτοέμπαιναν στη φυλακή τονίζουν τον ψυχολογικό τραυματισμό που υπέστησαν.

Φαίνεται ότι τον ισχυρισμό του άρθρου 29.1 του Σωφρονιστικού Κώδικα, ότι δηλ. η έρευνα γίνεται κατά τρόπο μη θίγοντα την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, έρχεται να αναιρέσει όλη η ιεροτελεστία της εισαγωγής, όπως ορίζεται από τα σχετικά άρθρα του Σ.Κ. (λουτρό, κουρά, αφαίρεση τιμαλφών κτλ.).

Στις περιγραφές που δίνονται από τους κρατουμένους αντανakλάται ο συμβολισμός του «τυπικού» χαρακτήρα των διαδικαστικών αυτών πράξεων:

«Το ξεβράκωμα και το κούρεμα με πλήγωσαν» ή: «Σκεφτήκα ότι μου κρατάν το σαμπουάν και τα τσιγάρα μου».

Αυτό γίνεται ακόμα πιο κατανοητό αν σκεφτεί κανείς πως το κούρεμα δεν γίνεται από επαγγελματίες κουρείς αλλά από καταδίκους ή ορισμένες φορές από φύλακες.

Οι κρατούμενοι βιώνουν την «τυπική διαδικασία εισόδου» ως φοβερή μείωση της προσωπικότητάς τους. Η ιεροτελεστία εισόδου επισφραγίζει το πέραςμα σ' έναν άλλο κόσμο: τον κάτω κόσμο.

«Έφευγα από τον πάνω κόσμο» θα πει ένας κρατούμενος ή: «Ένιωθα σαν κατάδικος».

Η τυπική διαδικασία εισόδου είναι όλη η ουσία της ζωής στη φυλακή. Καθορίζει το ρόλο του καταδίκου, όπως η ιεροτελεστία του γάμου ή του διαζυγίου καθορίζει αντίστοιχα άλλους ρόλους.

Οι κρατούμενοι περιγράφουν την ντροπή, το φόβο, το αδιέξοδο και την ανασφάλεια που αισθάνθηκαν. Μιλούν για ένα αίσθημα ότι βρίσκονταν στο χάος, στο κενό, ένα αίσθημα ανυπαρξίας:

«Ένιωσα σα μηδενικό», «ένιωσα σα ζώο», «σα ρομπότ».

Συνέπειες της ίδιας της τυπικής διαδικασίας εισόδου είναι η μείωση της προσωπικότητας ή, για άλλους, η μείωση της αντρικής τους ταυτότητας:

«Νόμιζα ότι έχασα την αντρική μου ταυτότητα».

Άλλωστε, αυτή η προσωπικότητα που οδήγησε το άτομο στη φυλάκιση δεν είναι αυτή που καλείται να αναμορφώσει ο Σωφρονιστικός Κώδικας;

Οι κρατούμενοι που μπήκαν για πρώτη φορά στη φυλακή, σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τους υποτρόπους, υπέστησαν ψυχολογικό τραυματισμό.

Οι κρατούμενοι στις φυλακές της Αίγινας, αναλογικά λιγότερο σε σχέση με τους κρατούμενους άλλων φυλακών, περιέγραψαν την πρώτη εμπειρία τους ως τραυματική.

Άλλοι πάλι κρατούμενοι περιγράφουν τα συναισθήματά τους κατά τη διαδικασία εισόδου τους ως κάτι ισχυρότερο από ψυχολογικό τραυματισμό, ως ένα συναίσθημα εξέργεσης (ένα 17%). Οι κρατούμενοι αυτοί αισθάνθηκαν οργή και αηδία «για την ανθρώπινη φύση», «για την Ελλάδα», «τους φύλακες», «μίσος για την κοινωνία» κτλ.

9% των κρατουμένων ομολογούν ότι αισθάνθηκαν ανοσία, εξαιτίας πολύ χειρότερων καταστάσεων που έτυχε να αντιμετωπίσουν πολύ πριν οδηγηθούν στη φυλακή (ορφανοτροφεία, αναμορφωτήρια, αστυνομία, προηγούμενες εμπειρίες της ζωής). Οι περισσότεροι, αναλογικά, από όσους έδωσαν τέτοιου τύπου περιγραφές ήταν οι υπότροποι ή κρατούμενοι στις φυλακές της Αίγινας.

Μικρό ποσοστό κρατουμένων (4%) αντιμετώπισε με ψυχραιμία, στωικότητα και υπομονή τη διαδικασία εισόδου στη φυλακή.

Τέλος, πολύ λίγοι κρατούμενοι (αναλογικά, οι περισσότεροι στις φυλακές της Χαλκίδας) αισθάνθηκαν εξιλέωση, ένα είδος πληρωμής για το αδίκημα που είχαν διαπράξει και «στρατευμένοι πλέον στο σωφρονισμό» (2%).

7. «Εγκληματογενής φυλακή»;

Μία από τις επιμέρους υποθέσεις που συνιστούν τους στόχους αυτής έρευνας είναι να δούμε αν η προσπάθεια προσαρμογής του καταδίκου στη φυλακή τον οδηγεί στην υιοθέτηση παρεκκλιτικών συμπεριφορών μέσα στη φυλακή (ομοφυλοφιλία, ναρκωτικά), όπως έχει αποδειχτεί από έρευνες σε ξένες χώρες⁴.

Υπάρχει γενική συναίνεση στο ότι η εμπειρία της φυλακής είναι εγκληματογενής από τη φύση της. Οι κατάδικοι, για να προσαρμοστούν στις «αρετές της ομάδας τους», αναγκάζονται να υιοθετήσουν συμπεριφορές που δεν είχαν εκδηλώσει πριν να μπουν στη φυλακή.

α) Ομοφυλοφιλία

Η κοινωνία της φυλακής είναι μια κοινωνία καθαρά ανδρική. (Η έρευνα αναφέρεται σε ανδρικές φυλακές.) Η γυναίκα απουσιάζει και δεν μπορεί να υπάρξει ούτε με προσχήματα.

Οι κρατούμενοι στις ελληνικές φυλακές δεν έχουν άδειες εξόδου ούτε τους επιτρέπεται να δέχονται τους σεξουαλικούς συντρόφους των μέσα στη φυλακή.

Σε ποιο βαθμό όμως η έλλειψη ετεροφυλοφιλικών ερωτικών σχέσεων μπορεί να δημιουργήσει σεξουαλική στέρηση μέσα στη φυλακή;

Παλαιότερα είχε υποστηριχτεί η άποψη ότι στους εγκλείστους παρατηρείται μείωση της σεξουαλικής ορμής (π.χ. σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως), και επομένως το σεξουαλικό πρόβλημα μπορεί να είναι μικρότερο από όσο θα μπορούσε να φανταστεί κανείς, εξαιτίας των κακουχιών, της φυσικής εξασθένησης και των βασανιστηρίων που περιορίζουν τη ζωή σε απλό αγώνα επιβίωσης⁵.

Σήμερα όμως έχει γίνει αποδεκτό ότι ο κατάδικος δέχεται ποικίλα ερεθίσματα από τα μέσα ενημέρωσης, που υποβοηθούν στο να διατηρούνται ζωντανές οι σεξουαλικές του ορμές.

Σε μια εποχή όπως η σημερινή, που υπάρχει μεγαλύτερη ελευθερία στην υπόλοιπη κοινωνία σε σχέση με τα παλιά χρόνια (με την αρχή του εικοστού αιώνα π.χ.), η στάση απέναντι στην εγκράτεια, τον ανυπανισμό και την ομοφυλοφιλία εξελίσσεται.

4. Donald Glemmer, *The Prison Community*, New Edition, New York, Rinehart, 1958, σ. 361-362.

5. Gresham M. Sykes, «The pains of imprisonment», στο *Crime and Justice, The Criminal in Confinement*, ed. Leon Radzinowicz and Marvin Wolfgang 1971, New York, σ. 131-140.

Τα ψυχολογικά προβλήματα που δημιουργούνται εξάλλου από την έλλειψη ετεροφυλοφιλικών σχέσεων μέσα στη φυλακή και είναι ίσως σοβαρότερα δεν είναι εύκολο να απομονωθούν από καθαρές φυσιολογικές ανάγκες. Έχει υπογραμμιστεί (Gr. M. Sykes, 1958, 1971) ότι μια κοινωνία που αποτελείται αποκλειστικά από άνδρες τείνει να γενικεύσει τα άγχη της στα μέλη της, όσον αφορά κοινωνικές καταστάσεις όπως «ο ανδρισμός», άσχετα από το αν τα άτομα θα καταναγκαστούν ή θα παρασυσρθούν σε ανοιχτή ομοφυλοφιλική συμπεριφορά (λανθάνουσες καταστάσεις, αισθήματα ενοχής κτλ.).

Για να δούμε αν η έλλειψη ετεροφυλοφιλικών σχέσεων που υπάρχει μέσα στην ελληνική φυλακή οδηγεί τους κρατούμενους στην υιοθέτηση ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς μέσα στη φυλακή, ζητήσαμε από τους κρατούμενους με τρόπο έμμεσο να μας απαντήσουν πώς προσαρμόζονται στη σεξουαλική στέρηση. Η ερώτηση διατυπώθηκε ως εξής:

Η φυλάκιση ως συνέπεια έχει και τη σεξουαλική στέρηση. Είναι λοιπόν φυσικό ο κάθε κρατούμενος να προσαρμόζεται στην κατάσταση αυτή στέρησης κατά κάποιον τρόπο. Παρακαλούμε να εκτιμήσετε περίπου το ποσοστό των κρατούμενων που προσαρμόζονται στη σεξουαλική στέρηση: α) με εγκράτεια, β) με αυνανισμό, γ) με ομοφυλοφιλία.

Οι κρατούμενοι, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα που ακολουθεί, μας έδωσαν τις εξής απαντήσεις:

ΠΙΝΑΚΑΣ

Με εγκράτεια:	Μικρό ποσοστό: Μέτριο ποσοστό: Μεγάλο ποσοστό:	56,2% 1,9% 16,9%	Δεν απαντώ: 26,5% κτλ.
Με αυνανισμό:	Μικρό ποσοστό: Μέτριο ποσοστό: Μεγάλο ποσοστό:	8,8% 9,8% 82,7%	Δεν απαντώ: 4,2% κτλ.
Με ομοφυλοφιλία:	Μικρό ποσοστό: Μέτριο ποσοστό: Μεγάλο ποσοστό:	52,9% 16,9% 14,8%	Δεν απαντώ: 15,5% κτλ.

Ερμηνεύοντας τον παραπάνω πίνακα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι κρατούμενοι προσαρμόζονται στη σεξουαλική στέρηση πρώτα με τον αυνανισμό, στη συνέχεια με την ομοφυλοφιλία και τελευταία με την εγκράτεια.

Καταλήγουμε σ' αυτή την ερμηνεία, γιατί την εγκράτεια είχαμε το μεγαλύτερο ποσοστό (27%) μη απαντήσεων. Στην ομοφυλοφιλία είχαμε ένα ποσοστό 16%, και στον αυνανισμό μόνο ένα ποσοστό 4%. Σ' αυτό το ποσοστό

συμπεριλαμβάνονται οι κρατούμενοι που θεώρησαν ότι δεν μπορούσαν να κάνουν καμία εκτίμηση ή αρνήθηκαν να απαντήσουν.

Οι κρατούμενοι των ελληνικών φυλακών παίρνουν θέση συχνότερα όσον αφορά την ομοφυλοφιλία παρά την εγκράτεια. Η ερμηνεία αυτή ενδυναμώνεται και από το γεγονός ότι οι περισσότεροι κρατούμενοι (56%) έδωσαν επίσης μικρό ποσοστό στην εγκράτεια, λιγότεροι έδωσαν μικρό ποσοστό στην ομοφυλοφιλία (53%), και πολύ λίγοι τέλος (το 9% των ατόμων που έδωσαν αυτή την απάντηση στο σύνολο των ατόμων του δείγματος) απάντησαν ότι υπάρχει σε μικρό ποσοστό σαν τρόπος διεξόδου ο αυνανισμός.

Αντίθετα, οι περισσότεροι κρατούμενοι έδωσαν στον αυνανισμό από μέτριο ως μεγάλο ποσοστό (94%). Το ένα τρίτο περίπου των κρατουμένων (32%) πιστεύει ότι το ποσοστό της ομοφυλοφιλίας σαν τρόπος διεξόδου από τη σεξουαλική στέρηση είναι από μέτριο ως μεγάλο, ενώ πολύ λιγότεροι είναι οι κρατούμενοι που δίνουν στην εγκράτεια ποσοστό από μέτριο ως μεγάλο (19%).

Τέλος, μπορούμε να πούμε ότι συνολικά ένα ποσοστό 75% των ατόμων που έδωσαν αυτή την απάντηση στο σύνολο των ατόμων του δείγματος αναφέρθηκε στην εγκράτεια σαν τρόπο διεξόδου από τη σεξουαλική στέρηση (άθροισμα ποσοστών: μικρό, μέτριο, μεγάλο), ενώ στην αντιμετώπιση της σεξουαλικής στέρησης με την ομοφυλοφιλία αναφέρθηκε ένα 87%.

Οι απαντήσεις διαφοροποιούνται ανάλογα με τη φυλακή που βρίσκονται οι κρατούμενοι και ανάλογα με τις προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης που είχαν.

Οι υπότροποι περισσότερο, αναλογικά μ' αυτούς που μπήκαν για πρώτη φορά στη φυλακή, πιστεύουν ότι το ποσοστό αυτών που αντιμετωπίζουν τη σεξουαλική στέρηση με εγκράτεια είναι μικρό.

Στις φυλακές της Θεσσαλονίκης επίσης, οι κρατούμενοι, αναλογικά περισσότερο σε σχέση με τις άλλες φυλακές, πιστεύουν ότι είναι μικρό το ποσοστό αυτών που αντιμετωπίζουν τη σεξουαλική στέρηση με εγκράτεια. Αντίθετα, στην Αίγινα πιστεύουν ότι το ποσοστό αυτό είναι μεγάλο. Οι κρατούμενοι των φυλακών της Τίρυνθας δίνουν το μικρότερο ποσοστό αναλογικά με τους κρατουμένους των άλλων φυλακών, όσον αφορά την εγκράτεια.

Οι κρατούμενοι στη Χαλκίδα απάντησαν πολύ περισσότρο, αναλογικά με τους κρατουμένους των άλλων φυλακών του δείγματος, ότι το ποσοστό αυτών που αντιμετωπίζουν τη σεξουαλική στέρηση με ομοφυλοφιλία είναι μεγάλο.

Οι κρατούμενοι στις φυλακές του Βόλου και της Κέρκυρας δίνουν, αναλογικά λιγότερο από τους κρατουμένους των άλλων φυλακών, την ομοφυλοφιλία ως τρόπο προσαρμογής στη σεξουαλική στέρηση μέσα στη φυλακή. Το ίδιο συμβαίνει και με αυτούς που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή.

Από αυτή μόνο την ερώτηση δεν θα μπορούσαμε να εκτιμήσουμε επακριβώς το ποσοστό της ομοφυλοφιλίας ως «ερωτικής συμπεριφοράς» μέσα στην ανδρική ελληνική φυλακή. Ωστόσο η «γλώσσα» των εγκλειστών και ειδικότερα τα πολυάριθμα παρατσούκλια που αναφέρονται στην ομοφυλοφιλική συμπεριφορά δείχνουν όλη τη σύγκρουση ανάμεσα στην «ανδρική» ιδεολογία και την ομοφυλοφιλική. Συγχρόνως, η συνήθεια να μετατρέπουν σε θηλυκά τα ονόματα των φυλάκων ή των κρατουμένων που στιγματίζονται για την επίδοσή τους σε ρόλους αποδεκτούς από τη διεύθυνση της φυλακής, δείχνει όλη την αγωνία και το φόβο του κρατουμένου για την υιοθέτηση ορισμένων συμπεριφορών σχετικών με την ομοφυλοφιλία. (Βλ. το άρθρο «Γλώσσα και φυλακή».)

Η έλλειψη ετεροφυλοφιλικών σχέσεων δημιουργεί στους κρατούμενους μεγάλο πρόβλημα. Αυτό φαίνεται τόσο από τις προτάσεις για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος που κάνουν οι ίδιοι οι κρατούμενοι και αναφέραμε παραπάνω, όσο και από τις αξιολογήσεις όσων αναφέρονται στις κακές συνθήκες κράτησης λόγω του προβλήματος της επικοινωνίας και της απομόνωσης, και ειδικότερα της σεξουαλικής στέρησης.

Για την αντιμετώπιση του σεξουαλικού προβλήματος, οι κρατούμενοι στο μεγαλύτερό τους ποσοστό (80%) πιστεύουν ότι θα έπρεπε να τους χορηγείται άδεια εξόδου. Αυτό το ποσοστό είναι αναλογικά μεγαλύτερο στους κρατουμένους που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή, σε σχέση με τους υποτρόπους.

Ένα 15% αντίθετα προτιμά να μπορεί ο κρατούμενος να δέχεται τον σεξουαλικό του σύντροφο μέσα στη φυλακή, και μόνο ένα 3% προτείνει άλλους τρόπους και κάνει συγκεκριμένες προτάσεις, π.χ. να παίρνει ο κρατούμενος άδεια εξόδου για μερικές ώρες κι αν δραπετεύσει να τριπλασιάζεται η ποινή του ή να δίνεται άδεια εξόδου ανάλογα με την ποινή κτλ.

Τέλος, ένα 2% των κρατουμένων δεν απάντησε καθόλου στη σχετική ερώτηση.

Από τους κρατούμενους που προτιμούν την άδεια εξόδου σαν τρόπο αντιμετώπισης του σεξουαλικού προβλήματος μέσα στη φυλακή, οι περισσότεροι αναλογικά ήταν από τις φυλακές της Θεσσαλονίκης.

Αν καθιερωνόταν η αρχή των αδειών εξόδου, το μεγαλύτερο ποσοστό κρατουμένων κρίνει ότι το ποσοστό των αποδράσεων θα ήταν ασήμαντο (58%) ή τελείως ανύπαρκτο (17%), δηλ. συνολικά ένα 76%.

Οι υπόλοιποι κρατούμενοι, δηλ. το 24%, θεωρούν ότι το ποσοστό αποδράσεων ή απόπειρας για απόδραση θα ήταν σημαντικό, μεγάλο ή πολύ μεγάλο (15,2%, 5,4%, 3,3%, αντίστοιχα).

Οι απαντήσεις αυτές δεν διαφοροποιούνται ανάμεσα στους υποτρόπους

και μη υποτρόπους. Διαφοροποιούνται όμως κάπως, ανάλογα με τη φυλακή στην οποία βρίσκονται οι κρατούμενοι.

Στις φυλακές της Κέρκυρας π.χ., οι έγκλειστοι, αναλογικά περισσότερο σε σχέση με άλλες φυλακές, παραδέχονται ότι, αν καθιερωνόταν η αρχή αδειών εξόδου, το ποσοστό αποδράσεων θα ήταν μεγάλο, και οι κατάδικοι των φυλακών της Θεσσαλονίκης πιστεύουν ότι στην παραπάνω περίπτωση το ποσοστό αποδράσεων θα ήταν σημαντικό.

Αντίθετα, στις φυλακές της Τίρυνθας πιστεύουν, αναλογικά περισσότερο από τις άλλες φυλακές, ότι, αν καθιερωνόταν η αρχή αδειών εξόδου, το ποσοστό αποδράσεων θα ήταν ανύπαρκτο.

β) Ναρκωτικά

Όσον αφορά το δεύτερο μέρος της υπόθεσης, δηλ., κατά πόσο ο κατάδικος, στην προσπάθεια προσαρμογής του μέσα στη φυλακή, αποκτά τη συνήθεια για χρήση ναρκωτικών, οι πληροφορίες συγκεντρώθηκαν από τη συνεκτίμηση των απαντήσεων που πήραμε από δύο ερωτήματα που απευθύνθηκαν στους κρατούμενους και των οποίων σας παρουσιάζουμε τη σύνθεση.

Το 1/3 των κρατουμένων (33%) απάντησε καταφατικά και χωρίς επιφυλάξεις ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών μέσα στη φυλακή που βρίσκεται.

Το 45% απάντησε αρνητικά.

Το 22% δεν ξέρει (ή δεν απαντά) αν γίνεται χρήση ναρκωτικών στη συγκεκριμένη φυλακή.

Απ' όσους κρατούμενους απάντησαν ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών μέσα στη φυλακή, ένα ποσοστό (41%) πιστεύει πως το ποσοστό χρήσης ναρκωτικών μέσα σ' αυτή τη φυλακή είναι μικρό, ένα 24% πιστεύει πως είναι μέτριο και ένα 32% πως είναι μεγάλο.

Οι απαντήσεις αυτές γίνονται πολύ περισσότερο εύλωτες ανάλογα με τη μεταβλητή της φυλακής στην οποία βρίσκονται οι κρατούμενοι.

Αναλογικά περισσότερο, οι κρατούμενοι της Θεσσαλονίκης θεωρούν ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών στη φυλακή (47%), και στη συνέχεια της Χαλκίδας (38%), σε σχέση με τις υπόλοιπες φυλακές.

Αναλογικά λιγότερο από οπουδήποτε αλλού, οι κρατούμενοι στις φυλακές της Κέρκυρας θεωρούν ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών εκεί. Ενδιαφέρον είναι ότι στην Τίρυνθα έχουμε το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που έδωσαν την απάντηση ότι δεν ξέρουν αν γίνεται χρήση ναρκωτικών μέσα σ' αυτή τη φυλακή.

Απ' αυτούς που είπαν ότι δεν ξέρουν αν γίνεται χρήση ναρκωτικών, οι περισσότεροι, αναλογικά, βρίσκονται, για πρώτη φορά στη φυλακή — δεν ήταν υπότροποι.

Πώς αποκτάται όμως η συνήθεια της χρήσης ναρκωτικών μέσα στη φυλακή;

Οι κρατούμενοι έχουν διαμορφωμένες απόψεις και όσον αφορά τον τρόπο που αποκτάται η συνήθεια αυτή μέσα στη φυλακή. Οι απόψεις αυτές διαχίζονται:

Από τους καταδίκους που απάντησαν ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών στη φυλακή, ένα 10% απάντησε ότι ο κρατούμενος είχε τη συνήθεια πριν να μπει στη φυλακή, το 31% πιστεύει ότι ο κρατούμενος απέκτησε τη συνήθεια μέσα στη φυλακή, και το 51% απάντησε ότι μπορεί να συμβαίνουν και τα δύο.

Οι περισσότεροι από τους κρατούμενους που πιστεύουν ότι κάποιος συνήθισε στη χρήση ναρκωτικών μέσα στη φυλακή θεωρούν ότι η συνήθεια αυτή μπορεί να αποκτηθεί στα πλαίσια των ενδοομαδικών αλληλεπιδράσεων και πιέσεων που δέχονται οι έγκλειστοι μέσα στη φυλακή. Το κλειστό περιβάλλον ευνοεί την υιοθέτηση αυτής της συμπεριφοράς (62%).

Να πώς περιγράφουν οι ίδιοι οι κρατούμενοι τις πιέσεις αυτές:

«Από δειλία, περιέργεια, αστάθεια χαρακτήρος». «Ντρέπονται συνήθως να πουν ότι δεν πίνουν, δοκιμάζουν και μετά τους αρέσει». «Αν κάποιος είναι νέος, του το επιβάλλει κάποιος που τον γουστάρει για να κάνει έρωτα». «Υποκύπτει στον εκβιασμό ή για να γίνει αποδεκτός στο κύκλωμα οφείλει να περάσει απ' αυτό το στάδιο ή εκβιάζεται να πάρει για να μην καταδίδει όσους παίρνουν». «Το παίρνει δωρεάν από κάποιον την πρώτη φορά». «Από συγκρατούμενους στον ίδιο θάλαμο» κτλ.

Ωστόσο, άλλοι κρατούμενοι (ένα 26%) απέδωσαν την απόκτηση της συνήθειας για χρήση ναρκωτικών μέσα στη φυλακή στην ανάγκη του καταδίκου να έχει μια διέξοδο από την πραγματικότητα.

Οι κρατούμενοι φαντάζονται ότι το συναίσθημα μιας άδικης καταδίκης, η αγωνία για το μέλλον, το άγχος, η ανασφάλεια, η κατάσταση νοθρότητας μέσα στη φυλακή οδηγούν τα αδύνατα άτομα να αναζητούν μια διέξοδο από τη σκληρή πραγματικότητα του εγκλεισμού. Από την άλλη πλευρά, αναφέρουν ότι η διεύθυνση χορηγεί χάπια για να αποφεύγονται οι τσακωμοί και η βία μεταξύ των κρατουμένων, τα οποία είναι ευπρόσδεκτα «για να βγαίνουν πιο γρήγορα οι μέρες».

Τέλος, ένα μικρό ποσοστό (6%) αναφέρει ότι τα ναρκωτικά «διοχετεύονται μέσα στη φυλακή από τους φύλακες, τους ρουφιάνους, τον ψυχίατρο, άλλους ναρκομανείς ή επιτήδεις».

Ενδιαφέρον έχει να παρατηρήσουμε ότι, στις φυλακές που οι κρατούμενοι έδωσαν. αναλογικά. μεγαλύτερα ποσοστά χρήσης ναρκωτικών (Θεσσαλονίκη-Χαλκίδα), θεωρούν, περισσότερο από άλλες φυλακές, πως η

απόκτηση της συνήθειας αυτής γίνεται στα πλαίσια των ενδοομαδικών αλληλεπιδράσεων και πιέσεων.

Στη Θεσσαλονίκη επίσης, αναλογικά περισσότερο σε σχέση με άλλες φυλακές, απέδωσαν τη συνήθεια για χρήση ναρκωτικών στη διέξοδο από την πραγματικότητα.

Στην Αίγινα, αναλογικά λιγότερο σε σχέση με τις άλλες φυλακές, απέδωσαν τη συνήθεια χρήσης ναρκωτικών στα πλαίσια των ενδοομαδικών αλληλεπιδράσεων και πιέσεων.

Τέλος, ένα 14% των καταδίκων που απάντησαν δεν ξέρει πώς μπορεί κάποιος να απέκτησε τη συνήθεια για χρήση ναρκωτικών μέσα στη φυλακή.

Το είδος των ναρκωτικών που κυκλοφορούν μέσα στη φυλακή είναι κυρίως χάπια, χασίς και ηρωίνη. Έτσι, ένα 51% των ατόμων που απάντησαν ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών στη φυλακή ανέφερε τα χάπια, ένα 59% ανέφερε το χασίς και ένα 41% μίλησε για ηρωίνη.

Στις φυλακές της Θεσσαλονίκης απάντησαν ότι κυκλοφορεί περισσότερο το χασίς και η ηρωίνη. Στις φυλακές της Χαλκίδας οι κρατούμενοι θεωρούν ότι κυκλοφορούν περισσότερο χάπια και ηρωίνη. Στις φυλακές της Τίρυνθας οι κρατούμενοι απάντησαν ότι κυκλοφορεί περισσότερο το χασίς. Στις ίδιες φυλακές, μεγαλύτερο ποσοστό κρατουμένων, σε σχέση με τις άλλες φυλακές, δεν ξέρει το είδος των ναρκωτικών που κυκλοφορεί συχνότερα μέσα στη φυλακή.

Το μεγαλύτερο ποσοστό από τα άτομα που δήλωσαν ότι πράγματι κυκλοφορούν ναρκωτικά μέσα στη φυλακή (δηλ. ένα 44%) πιστεύει πως τα ναρκωτικά εισάγονται στη φυλακή από ορισμένα μέλη του προσωπικού. Άλλοι (36%) πιστεύουν ότι επισκέπτες τα δίνουν κρυφά κατά το επισκεπτήριο ή τα εισάγουν επισκέπτες ή μπαίνουν με δέματα, με την ανοχή του προσωπικού που κάνει τα στραβά μάτια (27%).

Ένα 30% πιστεύει πως είναι πολύ πιθανό να τα φέρνει ο κατάδικος μαζί του όταν μπαίνει στη φυλακή, ή πως μπαίνουν κρυμμένα σε δέματα που στέλνονται στους κρατουμένους (ένα 21%).

Δεν ξέρουν πώς μπαίνουν τα ναρκωτικά στη φυλακή ή δεν απάντησαν καθόλου την ερώτηση 16% από τους κρατουμένους.

Ο τρόπος εισαγωγής των ναρκωτικών μέσα στη φυλακή ποικίλλει, ανάλογα με την ανεξάρτητη μεταβλητή της φυλακής.

Έτσι, στην Αίγινα και στη Θεσσαλονίκη, πολύ περισσότερο αναλογικά με άλλες φυλακές, οι κρατούμενοι απάντησαν ότι ο κατάδικος τα φέρνει μαζί του, όταν μπαίνει στη φυλακή.

Αντίθετα, στην Τίρυνθα και στη Χαλκίδα, το βάρος της εισαγωγής ναρκωτικών, σύμφωνα πάντοτε με τις απόψεις των κρατουμένων, πέφτει σε ορισμένα μέλη του προσωπικού της φυλακής, που τα διοχετεύουν μέσα στη φυλακή.

Στη Χαλκίδα επίσης, απάντησαν ότι, εκτός από το προσωπικό, τα ναρκωτικά εισάγονται από επισκέπτες ή με δέματα με την ανοχή του προσωπικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται προσπάθεια να ερευνηθεί πώς οι ίδιοι οι κρατούμενοι προσλαμβάνουν την καταδίκη τους, αν πιστεύουν δηλ. ότι δίκαια ή άδικα κηρύχθηκαν ένοχοι, καθώς επίσης και ποια είναι η γνώμη τους γενικότερα σχετικά με τα ποινικά δικαστήρια, τις αποφάσεις που εκδίδουν και με τον τρόπο που η αστυνομία κάνει τη δουλειά της.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν γίνεται φανερό πως οι κρατούμενοι στην πλειονότητά τους διακατέχονται από το αίσθημα του αδικημένου και πιστεύουν πως η ποινή που τους επιβλήθηκε ήταν άδικη και αυστηρή.

Περισσότεροι από τους μισούς κρατουμένους απάντησαν ότι πιστεύουν πως η κήρυξη τους ως ενόχων ήταν άδικη. Στην ερώτηση σχετικά με το πώς κρίνουν την ποινή τους, κατά συντριπτική πλειοψηφία (ποσοστό 83%) οι κρατούμενοι απάντησαν ότι κρίνουν την ποινή αυστηρή και μόνο το 7% και 4% απάντησαν πως η ποινή ήταν δίκαιη ή επεικής, αντίστοιχα.

Σχετικά με το πώς κρίνουν τις αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων στο σύνολό τους, και εδώ αυτοί που απάντησαν ότι θεωρούν άδικες τις αποφάσεις των δικαστηρίων ανέρχονται σε ποσοστό 86%.

Στην ερώτηση ποια είναι η γνώμη τους σχετικά με τον τρόπο που η αστυνομία κάνει τη δουλειά της, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι δεν εγκρίνει τις μεθόδους που χρησιμοποιεί η αστυνομία. Η πλειοψηφία των κρατουμένων απάντησε ότι η αστυνομία χρησιμοποιεί ανορθόδοξους τρόπους, βάνους, εκβιαστικούς, κάνει κατάχρηση εξουσίας, υποβοηθά την εγκληματικότητα και γενικά χρησιμοποιεί κάθε μέσον θεμιτό ή αθέμιτο προκειμένου να αποσπάσει την ομολογία των συλληφθέντων.

Γενικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι κρατούμενοι θεωρούν άδικη την καταδίκη τους και αυστηρή την ποινή που τους επιβλήθηκε. Όσον αφορά τις αποφάσεις των δικαστηρίων, κρίνουν ότι είναι άδικες, ενώ το σύστημα που ακολουθεί η αστυνομία στις συλλήψεις και τις προανακρίσεις κρίνεται απαράδεκτο από το σύνολο σχεδόν των κρατουμένων του δείγματος.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΟΙΚΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1. Οι σχέσεις με το οικείο περιβάλλον (σύζυγο, παιδιά, φίλους, εργοδότη κτλ.), όπως διαμορφώνονται μετά την καταδίκη του κρατουμένου σε φυλάκιση και συνήθως εξαιτίας της, είναι πολύ σημαντικές. Το στίγμα της φυλακής είναι καταλυτικό για τις προηγούμενες σχέσεις του καταδικά με το κοινωνικό του περιβάλλον και ενισχύει μια υποकुουλτούρα της φυλακής, καθώς ενθαρρύνεται η ανάπτυξη σχέσεων με αντικομορμιστικά περιβάλλοντα. Μεγάλα ποσοστά κλονισμού ή οριστικής ρήξης (π.χ. με διαζύγιο) των σχέσεων με τους οικείους έχουν ως συνέπεια την επιδείνωση του ψυχολογικού στρες, που ήδη υπάρχει εξαιτίας του εγκλεισμού, ένταση της «φυλακοποίησης», καθώς ο κρατούμενος στερείται τα απαραίτητα σημεία αναφοράς στις σχέσεις του με τον έξω κόσμο, και απομονωτισμό, «κλείσιμο» του κρατουμένου στον εαυτό του, συνθήκες που τον αλλοτριώνουν τόσο, ώστε η ομαλή επανένταξη του στην κοινωνία (αν μπορεί να υπάρξει κάτι τέτοιο) να καθίσταται αδύνατη.

Για την επίδραση που είχε η φυλάκιση στις σχέσεις των κρατουμένων μας με τα στενά τους πρόσωπα, προκύπτουν από την έρευνα τα εξής:

A' Με τη σύζυγό τους

Οι μισοί περίπου του συνόλου των έγγαμων κρατουμένων (48%) δηλώνουν κλονισμό ή και ρήξη στις σχέσεις τους με τη σύζυγο εξαιτίας της φυλάκισής τους, ενώ λίγο περισσότεροι από τους μισούς (52%) απαντούν πως η φυλάκιση δεν είχε καμιά επίδραση στη σχέση τους με τη σύζυγο. Οι τελευταίοι είναι, αναλογικά περισσότερο, μη υπότροποι παρά υπότροποι.

B' Με τα παιδιά τους

40% του συνόλου των κρατουμένων που έχουν παιδιά (244 κρατούμενοι) απαντούν ότι η φυλάκισή τους είχε σαν συνέπεια τον κλονισμό ή και την πλήρη ρήξη στις σχέσεις τους με τα παιδιά τους. Από τις φυλακές του δείγματος, αναλογικά περισσότερο, δίνουν αυτή την απάντηση οι κρατούμενοι της Χαλκίδας (κλονισμός στις σχέσεις) και της Τίρυνθας (ρήξη στις σχέσεις με τα παιδιά).

Ένα ποσοστό 44% απαντά ότι η φυλάκισή του άφησε χωρίς επίδραση τη σχέση του με τα παιδιά.

Από τις φυλακές του δείγματος αναλογικά περισσότερο απαντούν: «χωρίς επίδραση» οι κρατούμενοι της Θεσσαλονίκης σε σχέση με τις άλλες φυλακές, και οι μη υπότροποι σε σχέση με τους υπότροπους φυλακισμένους.

Γ' Με τους γονείς τους

Για το 47% του συνόλου των κρατουμένων, οι σχέσεις με τους γονείς έμειναν ανεπηρέαστες από το γεγονός της φυλάκισης. Για ένα ποσοστό 28% επήλθε κλονισμός είτε ρήξη στις σχέσεις του με τους γονείς ως συνέπεια της φυλάκισης. Για το 25% των κρατουμένων, η ερώτηση είτε δεν ισχύει (γιατί δεν υπάρχουν γονείς) είτε δεν την απαντούν.

Δ' Με τους συγγενείς τους

Το 41% του συνόλου των κρατουμένων απαντά ότι επήλθε κλονισμός ή ρήξη στις σχέσεις με τους συγγενείς, ως συνέπεια της φυλάκισης. Αναλογικά περισσότερο, κλονισμό στις σχέσεις αντιμετώπισαν οι κρατούμενοι της Αίγινας και της Τίρυνθας.

Γιά το 45% των κρατουμένων του δείγματος, οι σχέσεις με τους συγγενείς έμειναν χωρίς επίδραση από τη φυλάκιση. Αναλογικά περισσότερο απαντούν έτσι οι κρατούμενοι της Θεσσαλονίκης παρά των άλλων φυλακών, και οι μη υπότροποι σε σχέση με τους υπότροπους φυλακισμένους.

Ε' Με τους φίλους των κύκλους

Για το 44% των κρατουμένων επήλθε κλονισμός ή ρήξη στις σχέσεις με τους φίλους λόγω της φυλάκισης.

Αναλογικά περισσότερο από όλες τις φυλακές του δείγματος, για τους κρατουμένους της Κέρκυρας επήλθε ρήξη στις σχέσεις τους με τους φίλους των λόγω της φυλάκισης. Επίσης, το ίδιο συμβαίνει και με τους υπότροπους κρατουμένους σε σχέση με τους μη υποτρόπους.

Για το 37% των κρατουμένων, οι σχέσεις με τους φίλους δεν επηρεάστηκαν από το στίγμα της φυλάκισης. Οι κρατούμενοι αυτοί είναι περισσότερο μη υπότροποι παρά υπότροποι.

Τέλος, για το 19% των κρατουμένων, η ερώτηση ή δεν ισχύει (γιατί δεν έχουν φίλους) ή μένει αναπάντητη.

ΣΤ' Με τον εργοδότη τους

Το 18% του συνόλου των φυλακισμένων απαντά ότι επήλθε κλονισμός ή ρήξη στις σχέσεις με τον εργοδότη του ως συνέπεια της φυλάκισης. Αναλογικά περισσότερο δίνουν αυτή την απάντηση οι κρατούμενοι των φυλακών Βόλου (κλονισμός).

Για το 15% του συνόλου, οι σχέσεις με τον εργοδότη δεν επηρεάστηκαν. Αναλογικά περισσότερο απαντούν έτσι οι κρατούμενοι της Χαλκίδας.

Για το 67% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος, η ερώτηση ή δεν ισχύει (γιατί δεν είχαν εργοδότη) ή μένει αναπάντητη. Αναλογικά περισσότερο, σε σχέση με τις άλλες φυλακές του δείγματος, η ερώτηση δεν ισχύει για τους κρατούμενους της Τίρυνθας.

Ζ' Με τον αισθηματικό τους δεσμό

Το 23% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος παραπονείται για κλονισμό ή ρήξη στις σχέσεις με τον αισθηματικό του δεσμό, λόγω της φυλάκισης.

Οι κρατούμενοι των φυλακών της Κέρκυρας, αναλογικά περισσότερο από τους άλλους, δίνουν αυτή την απάντηση, καθώς και οι υπότροποι κρατούμενοι σε σχέση με τους μη υποτρόπους (ρήξη).

Το 13% των κρατουμένων απαντά ότι οι σχέσεις του έμειναν ανεπηρέαστες από το γεγονός της φυλάκισης. Οι κρατούμενοι των φυλακών Θεσσαλονίκης απαντούν έτσι αναλογικά περισσότερο απ' ό,τι των άλλων φυλακών.

Τέλος για το 64% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος, η ερώτηση ή δεν ισχύει (γιατί δεν είχαν κάποιον αισθηματικό δεσμό) ή μένει αναπάντητη.

Κατά φυλακή: Από όλες τις φυλακές του δείγματος, η ερώτηση δεν ισχύει περισσότερο για τους κρατούμενους της Χαλκίδας και της Τίρυνθας.

2. Επισκεπτήριο

Μόνον οι μισοί (53%) από το σύνολο των κρατουμένων του δείγματος έχουν συχνά επισκέψεις από τους δικούς των, κατά το επισκεπτήριο της φυλακής.

Πιο συχνά, σε σχέση με τις άλλες φυλακές, έχουν επισκεπτήριο οι κρατούμενοι των φυλακών της Χαλκίδας και της Θεσσαλονίκης και συνηθέστερα οι μη υπότροποι παρά οι υπότροποι φυλακισμένοι.

Οι υπόλοιποι κρατούμενοι (47%) έχουν σπάνια επισκέψεις κατά το επισκεπτήριο ή και ποτέ.

Σε σχέση με τις άλλες φυλακές του δείγματος, οι κρατούμενοι που δεν έχουν ποτέ επισκέψεις είναι αναλογικά περισσότεροι στην Κέρκυρα και στην Αίγινα (φαίνεται να είναι περισσότερο απομονωμένοι από τους δικούς των και γεωγραφικά).

Σε σχέση με την υποτροπή, αξίζει να σημειωθεί ότι συνηθέστερα οι υπότροποι φυλακισμένοι δεν έχουν ποτέ επισκεπτήριο, παρά οι μη υπότροποι.

Στην ερώτησή μας: «Ποιοι κυρίως σας επισκέπτονται;» απάντησαν αναλυτικά ως εξής:

Α' Συγγενείς

Το 65% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος το επισκέπτονται οι συγγενείς. Κατά μεγαλύτερο ποσοστό οι συγγενείς επισκέπτονται τους κρατούμενους των φυλακών της Χαλκίδας και του Βόλου και τους μη υπότροπους φυλακισμένους παρά τους υποτρόπους.

Β' Σύζυγος

Το 70% των έγγαμων φυλακισμένων του δείγματος δέχεται επισκέψεις από τη σύζυγο στη φυλακή. Κατά μεγαλύτερο ποσοστό δέχονται επισκέψεις από τη σύζυγό τους, σε σχέση με τις άλλες φυλακές, οι κρατούμενοι των φυλακών της Χαλκίδας και του Βόλου. Επίσης, οι μη υπότροποι φυλακισμένοι παρά οι υπότροποι.

Γ' Παιδιά

Το 48% των φυλακισμένων που έχουν παιδιά δέχεται επισκέψεις από τα παιδιά του. Τα παιδιά επισκέπτονται περισσότερο τους γονείς που βρίσκονται στις φυλακές της Χαλκίδας και του Βόλου, καθώς και τους μη υπότροπους γονείς τους παρά τους υποτρόπους.

Τέλος, μόνον το 12% των κρατουμένων δέχεται επισκέψεις από άλλα πρόσωπα πλην των συγγενικών (π.χ. φίλους, αισθηματικούς δεσμούς, αρραβωνιαστικά κτλ.).

Συνηθέστερα απ' ό,τι στις άλλες φυλακές του δείγματος, δέχονται επισκέψεις από εξωσυγγενικά πρόσωπα οι κρατούμενοι των φυλακών του Βόλου και της Θεσσαλονίκης, ενώ αναλογικά λιγότερο οι κρατούμενοι των φυλακών της Χαλκίδας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, από όλες τις φυλακές του δείγματος, τις λιγότερες επισκέψεις άμεσων συγγενών (συζύγων και παιδιών) τις δέχονται οι κρατούμενοι της Κέρκυρας και της Αίγινας.

Πάνω από τους μισούς κρατούμενους του συνόλου του δείγματος (55%) θα επιθυμούσαν να επιτραπούν πιο συχνές επισκέψεις⁶.

Κατά ποσοστό, οι κρατούμενοι αυτοί προέρχονται συχνότερα από τις φυλακές της Χαλκίδας και του Βόλου.

Ένα ποσοστό 21% δεν θέλει να γίνουν οι επισκέψεις πιο συχνές. Οι κρατούμενοι αυτοί προέρχονται περισσότερο από τις φυλακές της Θεσσαλονίκης και είναι συχνότερα μη υπότροποι παρά υπότροποι.

Τέλος, ένα ποσοστό 10% αδιαφορεί για το αν οι επισκέψεις θα γίνουν πιο συχνές ή όχι. Κατά ποσοστό, οι κρατούμενοι αυτοί προέρχονται συχνότερα από τις φυλακές της Τίρυνθας παρά από τις άλλες φυλακές του δείγματος.

Στην ίδια ερώτηση είχαμε ένα μεγάλο ποσοστό (14% περίπου) έλλειψης οποιασδήποτε απάντησης (missing values) που προερχόταν, αναλογικά περισσότερο απ' το μέσο όρο, από τα ερωτηματολόγια των φυλακών της Κέρκυρας και της Αίγινας. Αυτό συμφωνεί απόλυτα με το γεγονός που είδαμε παραπάνω, ότι οι κρατούμενοι των δύο αυτών φυλακών απαντούν συχνότερα από τους υπόλοιπους φυλακισμένους του δείγματος πως δεν έχουν ποτέ επισκέψεις κατά το επισκεπτήριο της φυλακής.

Το 80% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος επιθυμεί να διευρυνθεί ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να τους επισκεφθούν στη φυλακή⁷.

6. Σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα, Άρθρο 86 § 6, η συχνότητα των επισκέψεων ορίζεται ως εξής: Για καταδικασμένους σε ισόβιο κάθειρξη μία φορά το μήνα, για καταδικασμένους σε πρόσκαιρη κάθειρξη 2 φορές το μήνα, για καταδικασμένους σε φυλάκιση 1 φορά την εβδομάδα και για καταδικασμένους σε κράτηση, 2 φορές την εβδομάδα.

Οι υπόδοκοι μπορούν να δέχονται επισκέψεις μέρα παρά μέρα (Σ.Κ. Άρθρο 88 § 1), οι δε κρατούμενοι για χρέη, χρηματική ποινή, πρόστιμο ή δικαστικά έξοδα μπορούν να δέχονται επισκέψεις κάθε μέρα (Σ.Κ., Άρθρο 89 § 1).

7. Κατά τον Σωφρονιστικό Κώδικα, Άρθρα 85-89, κανείς δεν μπορεί να επισκεφθεί κρατούμενο χωρίς την έγκριση της διεύθυνσης. Τους κρατουμένους επιτρέπεται να επισκέπτονται

Συνηθέστερα εκφράζουν αυτή την επιθυμία οι υπότροποι παρά οι μη υπότροποι.

Ένα ποσοστό 12% των κρατουμένων δεν επιθυμεί να διευρυνθεί αυτός ο κύκλος των προσώπων. Αναλογικά, το ποσοστό αυτό προέρχεται περισσότερο από τις φυλακές της Αίγινας και της Θεσσαλονίκης.

Τέλος, ένα 6% των κρατουμένων —πιο συχνά από τις φυλακές της Θεσσαλονίκης— απαντά ότι αδιαφορεί τελείως για το αν θα διευρυνθεί ή όχι ο κύκλος των προσώπων που το επισκέπτονται στη φυλακή. Και στην ερώτηση αυτή υπήρχε ένα ποσοστό 2% αναπάντητων ερωτηματολογίων (missing values), πιο πολύ από τις φυλακές της Αίγινας.

Όπως φάνηκε και παραπάνω, οι κρατούμενοι των φυλακών της Αίγινας συνηθέστερα από τους κρατουμένους άλλων φυλακών απαντούν ότι δεν έχουν ποτέ επισκεπτήριο.

Συνακόλουθα, στην ερώτησή μας αν θέλουν να διευρυνθεί ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να τους επισκεφθούν στη φυλακή, απαντούν —αναλογικά περισσότερο από το μέσο όρο— είτε αρνητικά, είτε αντιπαρέρχονται τελείως την ερώτηση θεωρώντας ότι δεν τους αφορά.

3. Αλληλογραφία

Οι μισοί μόνον από τους κρατουμένους του δείγματός μας αλληλογραφούν με τα πρόσωπα του περιβάλλοντός τους (49%).

Από αυτούς το 27% έχει *συχνή* αλληλογραφία, ενώ το 22% *σπάνια*.

Αναλογικά, οι υπότροποι φυλακισμένοι αλληλογραφούν σπανιότερα, σε σχέση με τους μη υποτρόπους, και κατά φυλακή οι κρατούμενοι της Τίρυνθας.

Οι άλλοι μισοί (51% του συνόλου των κρατουμένων του δείγματος) δεν αλληλογραφούν καθόλου με το περιβάλλον τους (κυρίως οι κρατούμενοι της Θεσσαλονίκης).

Όσον αφορά τα συγκεκριμένα πρόσωπα με τα οποία αλληλογραφούν οι κρατούμενοι, προκύπτουν τα εξής στοιχεία:

«οι κατιόντες και ανιόντες ανεξαρτήτως βαθμού, οι λοιποί συγγενείς εξ αίματος και εξ αγχιστείας μέχρι του τετάρτου βαθμού, και ο σύζυγος». Πλην των συγγενών άλλα πρόσωπα δεν επιτρέπει ο Σ.Κ. να επισκέπτονται τον κρατούμενο, εκτός αν είναι οι διορισμένοι δικηγόροι του ή «άτομα ηθικής περιωπής, παρ' όν προσδοκείται αγαθή επί τον κρατούμενον επίδρασις, ιδιότητες ή μέλη προστατευτικών συλλόγων» κτλ. Πάντως, ο διευθυντής της φυλακής μπορεί να απαγορεύσει την επίσκεψη και σε άτομα που δικαιούνται να επισκέπτονται τον κρατούμενο «οσάκις ήθελε κρίνει ότι αυτή θα έχει δυσμενή επ' αυτόν επίδρασιν».

Α' Με τη σύζυγο

Ένα ποσοστό 28% των έγγαμων φυλακισμένων αλληλογραφεί με τη σύζυγό του. Οι κρατούμενοι αυτοί βρίσκονται στις φυλακές της Αίγινας και του Βόλου αναλογικά περισσότερο απ' ό,τι στις άλλες φυλακές του δείγματος και είναι συχνότερα μη υπότροποι παρά υπότροποι.

Β' Με τα παιδιά

Με τα παιδιά αλληλογραφεί το 12% του συνόλου των κρατουμένων που έχουν παιδιά. Οι κρατούμενοι αυτοί προέρχονται περισσότερο από τις φυλακές της Χαλκίδας και της Τίρυνθας παρά από τις άλλες φυλακές και είναι συχνότερα μη υπότροποι παρά υπότροποι.

Γ' Με τους συγγενείς

Το 29% του συνόλου των κρατουμένων αλληλογραφεί με τους συγγενείς του. Αναλογικά περισσότερο αυτοί προέρχονται από τις φυλακές της Κέρκυρας και της Αίγινας και είναι συνηθέστερα υπότροποι παρά μη υπότροποι.

Δ' Με φίλους

Μόνο ένα ποσοστό 10% του συνόλου των κρατουμένων αλληλογραφεί με φίλους, κι αυτοί είναι περισσότερο υπότροποι παρά μη υπότροποι κρατούμενοι.

Ε' Με άλλους

Τέλος, ένα ασήμαντο ποσοστό (3%) του συνόλου των κρατουμένων αλληλογραφεί με άλλα πρόσωπα εκτός από συγγενείς και φίλους, (όπως π.χ. αισθηματικό δεσμό, άλλους ιδιώτες).

Αυτή η δυνατότητα φαίνεται να υπάρχει συχνότερα για τους κρατουμένους των φυλακών της Χαλκίδας σε σχέση με τις άλλες φυλακές του δείγματος, και για τους μη υποτρόπους σε σχέση με τους υποτρόπους.

Το 60% του συνόλου των κρατουμένων αισθάνεται την ανάγκη να αλληλογραφεί και με άλλα πρόσωπα εκτός απ' αυτά που επιτρέπονται από τον Σωφρονιστικό Κώδικα⁸.

8. Οι κρατούμενοι σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα, Άρθρα 80 ως 84, δικαιούνται να αλληλογραφούν «μετά κατιόντων και ανιόντων ανεξαρτήτως βαθμού», με τη σύζυγο και με

Την ανάγκη αυτή αισθάνονται περισσότερο οι κρατούμενοι που βρίσκονται στις φυλακές της Κέρκυρας.

Το 26% του συνόλου των κρατουμένων δεν επιθυμεί να αλληλογραφεί και με άλλα πρόσωπα εκτός αυτών που επιτρέπει ο Σωφρονιστικός Κώδικας. Αυτοί προέρχονται περισσότερο από τις φυλακές του Βόλου και της Θεσσαλονίκης παρά από τις άλλες φυλακές του δείγματος.

Τέλος, το υπόλοιπο 14% του συνόλου των κρατουμένων δεν δίνει καμιά απάντηση (συχνότερα αφήνουν αναπάντητο το ερώτημα οι κρατούμενοι των φυλακών της Θεσσαλονίκης).

Οι κρατούμενοι των φυλακών της Θεσσαλονίκης, αναλογικά περισσότερο από τους κρατουμένους των άλλων φυλακών του δείγματος, απαντούν είτε αρνητικά είτε αφήνουν τελείως αναπάντητο το ερώτημα αν επιθυμούν να αλληλογραφούν και με άλλα πρόσωπα εκτός αυτών που επιτρέπει ο Σ.Κ. Αυτό αποτελεί συνακόλουθο του γεγονότος ότι, όπως είδαμε παραπάνω, δεν αλληλογραφούν καθόλου, ούτε καν με πρόσωπα του περιβάλλοντός τους που ο Σ.Κ. επιτρέπει την αλληλογραφία μαζί τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ

Έρευνες που έχουν γίνει στο εξωτερικό έχουν καταλήξει στην κοινή διαπίστωση ότι η κοινωνία των εγκλείστων γεννά υποπολιτισμικές ομάδες με δικές τους αξίες και ρόλους διαφορετικούς από της ευρύτερης κοινωνίας. Οι αξίες αυτές και οι ρόλοι επιβάλλονται στους λοιπούς κρατουμένους, πολλές φορές μάλιστα και με τη χρήση βίας.

Στις ελληνικές φυλακές η πραγματικότητα, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα, είναι η ακόλουθη:

τους λοιπούς συγγενείς εξ αίματος και εξ αγχιστείας μέχρι του τετάρτου βαθμού, καθώς επίσης με το δικηγόρο τους και τις διοικητικές και δικαστικές αρχές.

Ο αριθμός των επιστολών που δέχονται ή στέλνουν είναι περιορισμένος και εξαρτάται από την ποινή που εκτίουν.

Η αλληλογραφία με άλλους κρατουμένους ή απολυθέντες καταδικούς *κατ' αρχήν* απαγορεύεται (εκτός αν είναι συγγενείς ή σύζυγοι). Στη διακριτική ευχέρεια του διευθυντή της φυλακής αφήνεται να την επιτρέψει «αν συντρέχουν σπουδαίοι λόγοι».

Με άλλα πρόσωπα, δηλ. φίλους, αισθηματικό δεσμό, άλλους ιδιώτες κτλ., δεν επιτρέπεται η αλληλογραφία! Στη διακριτική ευχέρεια του διευθυντή της φυλακής αφήνεται να την επιτρέψει «μετ' ατόμων παρ' ών προσδοκείται αγαθή επί τον κρατούμενον επίδρασις»...

1. Αξίες που διέπουν τη συνύπαρξη

Από τις συμπεριφορές των συναδέλφων τους που οι κρατούμενοι εκτιμούν ιδιαίτερα, τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνουν η «μη ενοχλητική συμπεριφορά» και η «αλληλεγγύη» μεταξύ τους. Δεδομένου δε ότι οι δύο αυτές ομάδες συμπεριφορών νοηματικά προσεγγίζουν η μία την άλλη, άνετα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά που αποσπά την εκτίμηση της συντριπτικής πλειοψηφίας των κρατουμένων είναι η αλληλεγγύη, τόσο στη δυναμική της μορφή, όσο και σ' αυτή που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «παθητική» μορφή, δηλ. η τήρηση συμπεριφοράς που γενικά διευκολύνει τη μεταξύ τους συμβίωση (βλ. Πίνακα 63).

Από τις συμπεριφορές που αποδοκιμάζονται, τα μεγαλύτερα ποσοστά αποδοκιμασίας συγκεντρώνουν η «συνεργασία με τη διεύθυνση» και η «ενοχλητική συμπεριφορά». Αν μάλιστα στην κατηγορία: «συνεργασία με τη διεύθυνση» προσθέσουμε τα ποσοστά της κατηγορίας «κομφορμιστική συμπεριφορά», που, σύμφωνα με τις απαντήσεις που κατατάξαμε σ' αυτή, συνιστά μια έμμεση συνεργασία με τη διεύθυνση, και αν στην κατηγορία: «ενοχλητική συμπεριφορά» προσθέσουμε τα ποσοστά της κατηγορίας: «έλλειψη αλληλεγγύης», που περιέχει απαντήσεις με νοηματικό περιεχόμενο συγγενικό προς αυτό των απαντήσεων της «ενοχλητικής συμπεριφοράς», παρατηρούμε ότι από την πλειοψηφία των κρατουμένων αποδοκιμάζεται τόσο η αποστασιοποίηση από τους συναδέλφους, που εκφράζεται με την άμεση ή έμμεση συνεργασία με τη διεύθυνση, όσο και η αποστασιοποίηση από τη διεύθυνση, εφόσον δεν συνοδεύεται από θετική συμπεριφορά προς τους συναδέλφους (βλ. Πίνακα 2).

Η εκτίμηση και η αποδοκιμασία, αντίστοιχα, των πιο πάνω συμπεριφορών απαντούν σε όλες ανεξαιρέτως τις φυλακές, με σημαντικά υψηλά ποσοστά στις αγροτικές φυλακές της Τίρυνθας και με ουραγό τις φυλακές της Κέρκυρας. Οι συγκεκριμένες συμπεριφορές ενδιαφέρουν ή ενοχλούν όλους γενικά τους κρατουμένους και σε υψηλά ποσοστά, άσχετα αν είναι μη υπότροποι ή ανήκουν σε μια από τις τρεις διαβαθμίσεις της υποτροπής.

Την εκτίμηση επίσης των κρατουμένων με ένα 17% η καθεμία συγκεντρώνουν η αποστασιοποίηση και η συμβατική συμπεριφορά (βλ. Πίνακα 63).

Σχετικά με άλλες συμπεριφορές που προκαλούν την αποδοκιμασία των κρατουμένων, ένα μικρό ποσοστό αποδοκιμάζει αυτές που θα επιχειρούσαν να διαταράξουν το status quo της φυλακής, δηλ. τους «ναρκομανείς», «ψυχοπαθείς» κτλ. (βλ. Πίνακα 64).

Τέλος, αξιοπερίεργο είναι ότι ένα ποσοστό κρατουμένων, μικρό βέβαια, αποδοκιμάζει συμπεριφορές που έχουν προηγηθεί της φυλάκισης, αξιολογεί δηλ. την προηγούμενη εγκληματική δράση των συγκρατουμένων και, διαχω-

ρίζοντάς την κατά κάποιον τρόπο σε «καλή» και σε «κακή», αποδοκιμάζει τους δολοφόνους και τους δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων. Την αρνητική αυτή εκτίμηση ορισμένων ειδών εγκληματικής δράσης τη συναντούμε κυρίως μεταξύ των μη υποτρόπων.

Όσον αφορά τις αντιλήψεις των κρατουμένων για το ποιος συγκρατούμενος είναι «καλός συνάδελφος» απέναντί τους και ποιος «καλός κρατούμενος κατά τη διεύθυνση» κι αν αυτές οι δύο ιδιότητες μπορούν να συνυπάρξουν, η πλειοψηφία των κρατουμένων καλό συνάδελφο θεωρεί τον διακριτικό, τον κοινωνικό και το συγκρατούμενο που δείχνει αλληλεγγύη (βλ. Πίνακα 65), και καλό κρατούμενο σύμφωνα με τη διεύθυνση αυτόν που συνεργάζεται μαζί της είτε άμεσα, ως όργανό της, είτε έμμεσα, μη δημιουργώντας της προβλήματα (βλ. Πίνακα 66). Ας σημειωθεί ότι οι πιο πάνω εκτιμήσεις είναι κοινές στους κρατουμένους όλων των φυλακών, με συγκριτικά υψηλότερα ποσοστά και για τις δύο περιπτώσεις στις φυλακές της Θεσσαλονίκης. Πολύ υψηλά ποσοστά απαντούν τόσο μεταξύ των μη υποτρόπων όσο και μεταξύ των τριών διαβαθμίσεων της υποτροπής, δηλ. στους απλούς, μέσους και πολλαπλά υποτρόπους.

Εξάλλου, πάνω από τα 3/4 των κρατουμένων έχουν τη γνώμη ότι ο καλός κρατούμενος σύμφωνα με τη διεύθυνση δεν μπορεί να είναι και καλός συνάδελφος σύμφωνα με τη δική τους αντίληψη, πράγμα που δείχνει ότι για τη συντριπτική πλειοψηφία των εγκλείστων πρόκειται για δύο στάσεις τελείως ασυμβίβαστες μεταξύ τους, που, κατά συνέπεια, δεν μπορούν να συνυπάρξουν (βλ. Πίνακα 67). Τη γνώμη αυτή έχει η πλειοψηφία των κρατουμένων σε όλες ανεξαιρέτα τις φυλακές. Εντούτοις, το 1/3 σχεδόν των κρατουμένων δέχεται ότι οι δύο αυτές στάσεις μπορούν να συνυπάρξουν. Το χαρακτηριστικό στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι η μεγάλη πλειοψηφία των κρατουμένων που δέχονται μια τέτοια δυνατότητα ανήκει στους μη υποτρόπους με ποσοστό 21% του δείγματος, και ακολουθούν με πολύ μεγάλη διαφορά οι διάφορες διαβαθμίσεις των υποτρόπων, παρουσιάζοντας ποσοστά σε κλίμακα καθοδική από τους απλούς υποτρόπους προς τους πολλαπλά υποτρόπους (6% οι απλοί, 3% οι μέσοι και 2% οι πολλαπλά υπότροποι στο σύνολο του δείγματος).

2. Αξίες που διέπουν τη σύγκρουση

Στην περίπτωση μιας σύγκρουσης χωρίς συγκεκριμένη μορφή μεταξύ ενός συναδέλφου κι ενός μέλους του προσωπικού της φυλακής, η πλειοψηφία των κρατουμένων, σε όλες τις φυλακές, ιδιαίτερα όμως στις φυλακές της Χαλκίδας και του Βόλου (10% και 7% του δείγματος, αντίστοιχα), συναισθηματικά

τοποθετούνται στην πλευρά του συναδέλφου τους και επιδοκιμάζουν τη στάση του (βλ. Πίνακα 68). Πάντως, κι ένα σημαντικό ποσοστό κρατουμένων (το 1/4 σχεδόν) δήλωσε στάση δικαιοκρισίας και μόλις το 1/10 τάχτηκε συναισθηματικά με το μέρος του προσωπικού. Και στις δύο αυτές περιπτώσεις η πλειοψηφία ανήκει στους μη υποτρόπους (στάση αντιεξουσιαστική το 15%, στάση κομοφομιστική το 8% του δείγματος). Ακολουθούν με πάρα πολύ μεγάλη διαφορά οι υπότροποι, που σε ποσοστά παρουσιάζουν από τους απλούς προς τους πολλαπλά υποτρόπους κλίμακα καθοδική, στη δεύτερη μάλιστα περίπτωση, δηλ. της συναισθηματικής κάλυψης του προσωπικού της φυλακής, οι πολλαπλά υπότροποι παρουσιάζουν μηδενικό ποσοστό. Τη συναισθηματική τους κάλυψη προς το συνάδελφο παρέχουν στην πλειοψηφία τους οι μη υπότροποι (27% του δείγματος) και ακολουθούν με μεγάλη διαφορά οι απλοί (9,5%), οι μέσοι (10%) και οι πολλαπλά υπότροποι (9%).

Παρ' όλα αυτά, οι αντιλήψεις των ίδιων των κρατουμένων πάνω σε υποθετικές περιπτώσεις αντιπαράθεσης ή σύγκρουσης κρατουμένου με το προσωπικό της φυλακής κάθε άλλο παρά συμφωνούν με τα πιο πάνω αποτελέσματα.

Έτσι, στην περίπτωση που κάποιος κρατούμενος βλέπει λιπόθυμο έναν φύλακα και τον αφήνει αβοήθητο, τη στάση αυτή αποδοκιμάζουν τα 9/10 των κρατουμένων (βλ. Πίνακα 69, το β). Οι μη υπότροποι, σχεδόν στο σύνολό τους (204 στους 231), αποδοκιμάζουν την πιο πάνω στάση, ενώ οι υπότροποι παρουσιάζουν καθοδική κλίμακα ποσοστών αποδοκιμασίας από τους απλούς προς τους πολλαπλά υποτρόπους, με ποσοστά 15% οι απλοί, 12% οι μέσοι και 10% οι πολλαπλά υπότροποι.

Στην περίπτωση πάλι που κρατούμενος καταδίδει στη διεύθυνση συγκατατούμενό του που μαχαίρωσε στην κοιλιά κάποιον συνάδελφό τους, αυτοί που επιδοκιμάζουν την ενέργεια της κατάδοσης είναι περισσότεροι από εκείνους που την αποδοκιμάζουν (46% του δείγματος επιδοκιμάζει και 41% αποδοκιμάζει), ενώ 1/8 των κρατουμένων δηλώνει ότι αδιαφορεί (βλ. Πίνακα 69, το γ). Την κατάδοση επιδοκιμάζει η πλειοψηφία των κρατουμένων στις φυλακές της Θεσσαλονίκης, της Τίρυνθας και της Χαλκίδας (ο ένας στους δύο), προηγούνται όμως οι φυλακές του Βόλου, όπου οι δύο στους τρεις κρατουμένους επιδοκιμάζουν την πιο πάνω στάση. Με μεγάλη διαφορά ποσοστών ακολουθούν οι φυλακές της Κέρκυρας, όπου μόνο το 1/4 των εκεί κρατουμένων επιδοκιμάζει την κατάδοση. Το χαρακτηριστικό στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι η επιδοκιμασία της κατάδοσης προέρχεται κυρίως από την πλειοψηφία των μη υποτρόπων (περισσότεροι από τους μισούς μη υποτρόπους επιδοκιμάζουν και μόνο το 1/4 αποδοκιμάζει), ενώ στους απλούς υποτρόπους έχουμε σχεδόν τα ίδια ποσοστά επιδοκιμασίας και αποδοκιμασίας της κατάδοσης, με μια διαφορά ποσοστού 0,5% υπέρ της δεύτερης. Τέλος, οι μέσοι και

πολλαπλά υπότροποι αποδοκιμάζουν την κατάδοση με σαφώς διπλάσια ποσοστά από εκείνους που την επιδοκιμάζουν (στους μέσους υποτρόπους επιδοκιμάζει ο ένας στους τρεις και αποδοκιμάζει ο ένας στους δύο, στους πολλαπλά υποτρόπους επιδοκιμάζει ο ένας στους τέσσερις και αποδοκιμάζουν οι πέντε στους εννέα).

Τέλος, αν ένας κρατούμενος ξυλοφορτώσει κάποιο φύλακα για τον οποίο τρέφει αισθήματα έχθρας επειδή κάποτε τον είχε στείλει στην πειθαρχική απομόνωση, η ενέργεια αποδοκιμάζεται από τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατουμένων (το 67% του δείγματος — βλ. Πίνακα 69, το ε). Μεταξύ αυτών που αποδοκιμάζουν, την πρώτη θέση κατέχουν οι μη υπότροποι (τα 3/4 απ' αυτούς), ενώ, αντίθετα απ' ό,τι θα περίμενε κανείς, και οι υπότροποι παρουσιάζουν μεγάλα ποσοστά αποδοκιμασίας της πιο πάνω ενέργειας και συγκεκριμένα τα 2/3 των απλών και το 1/3 των μέσων και πολλαπλά υποτρόπων. Η αδιαφορία στην προκειμένη περίπτωση παρουσιάζει ποσοστά χωρίς σημασία.

Κατά φυλακή, η εικόνα που σχηματίζεται είναι ότι, στην πιο πάνω περίπτωση, η αποδοκιμασία της κατάδοσης προέρχεται από την πλειοψηφία των κρατουμένων στις φυλακές της Κέρκυρας, της Χαλκίδας και της Θεσσαλονίκης (το 1/2 των κρατουμένων σ' αυτές τις φυλακές), ενώ στις φυλακές του Βόλου μόνο το 1/5 των εκεί κρατουμένων αποδοκιμάζει την κατάδοση.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι, ενώ εκ πρώτης όψεως δημιουργείται η εντύπωση πως υπάρχει σημαντική εχθρότητα εκ μέρους των κρατουμένων προς το κατεστημένο της φυλακής, αφού, όταν τίθεται αόριστα το θέμα της σύγκρουσης κρατουμένου με φύλακα, οι κρατούμενοι είναι στην πλειοψηφία τους σαφώς υπέρ του συναδέλφου τους, όταν η σύγκρουση παίρνει μια συγκεκριμένη μορφή, όπως στις τρεις πιο πάνω υποθέσεις, οι στάσεις τους διαφοροποιούνται σημαντικότερα. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η εχθρότητα που υπάρχει απέναντι στο κατεστημένο της φυλακής είναι ελάχιστη και εκδηλώνεται μόνο στην περίπτωση που θα παρουσιαζόταν η ανάγκη να ενεργήσει η διεύθυνση της φυλακής ως εξουσία περαιτέρω καταστολής ή διεύθυνσης διαφοράς μεταξύ των κρατουμένων, όπως είναι η περίπτωση της κατάδοσης του κρατουμένου που τραυμάτισε συνάδελφό του. Η αντίθεση δε αυτή προς το κατεστημένο της φυλακής-τιμωρού ή διαιτητή γίνεται αισθητή κυρίως στους μέσους και πολλαπλά υποτρόπους.

Όσον αφορά τις υποθετικές περιπτώσεις σύγκρουσης των κρατουμένων μεταξύ τους, βλέπουμε ότι στην περίπτωση που ένας κρατούμενος κλέβει τσιγάρα από συγκαταλεγμένο του, σχεδόν το 90% του δείγματος αποδοκιμάζει αυτή την πράξη, ένα πολύ μικρό ποσοστό επιδοκιμάζει (4% του δείγματος) και ένα μικρό ποσοστό (7%) αδιαφορεί (βλ. Πίνακα 69, το α).

Κατά φυλακή, σχεδόν στο σύνολό τους αποδοκιμάζουν την πιο πάνω

πράξη οι κρατούμενοι στις φυλακές της Χαλκίδας, του Βόλου και της Θεσσαλονίκης. Επίσης, η πιο πάνω πράξη αποδοκιμάζεται από το σύνολο σχεδόν των μη υποτρόπων και των πολλαπλά υποτρόπων, και ακολουθούν με τα 4/5 του συνόλου τους οι μέσοι, και με τα 2/3 του συνόλου τους οι απλοί υπότροποι.

Στην περίπτωση του ξυλοδαρμού ενός κρατουμένου από συγκρατούμενό του που τον έπιασε να κλέβει χρήματα από τις αποσκευές συναδέλφου τους, η επιδοκιμασία και η αποδοκιμασία της ενέργειας είναι σχεδόν μοιρασμένες, με ένα ποσοστό 0,3% επιπλέον υπέρ της επιδοκιμασίας, και καλύπτουν και οι δύο υψηλά ποσοστά (46,4% του δείγματος επιδοκιμάζει και 46,1% αποδοκιμάζει). Και στην προκειμένη περίπτωση έχουμε ένα μικρό ποσοστό (8%) αδιαφορίας (βλ. Πίνακα 69, το δ).

Σε σχέση με τις φυλακές, στην Τίρυνθα και στο Βόλο τα ποσοστά επιδοκιμασίας και αποδοκιμασίας είναι ακριβώς μοιρασμένα και ανταποκρίνονται το καθένα σχεδόν στο 50% των εκεί κρατουμένων, ενώ στις φυλακές της Χαλκίδας, της Αίγινας και της Θεσσαλονίκης τα ποσοστά της επιδοκιμασίας είναι σαφώς ανώτερα από αυτά της αποδοκιμασίας, αφού στις φυλακές αυτές το 50% των τροφίμων επιδοκιμάζει την πιο πάνω ενέργεια. Το περίεργο πάντως στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι οι κρατούμενοι στις φυλακές της Κέρκυρας αποδοκιμάζουν στη συντριπτική τους πλειοψηφία (οι 7 στους 9) την πιο πάνω ενέργεια, και μόνο το 1/5 επιδοκιμάζει.

Μεταξύ των μη υποτρόπων η επιδοκιμασία και η αποδοκιμασία της πιο πάνω ενέργειας είναι ακριβώς μοιρασμένες, με ποσοστό 26,7% του δείγματος η καθεμία. Οι υπότροποι των τριών διαβαθμίσεων και επιδοκιμάζουν και αποδοκιμάζουν με υψηλά ποσοστά, παρουσιάζουν δε τα εξής χαρακτηριστικά: Οι απλοί υπότροποι αποδοκιμάζουν με ένα ποσοστό 0,5% περισσότερο απ' ό,τι επιδοκιμάζουν τη συγκεκριμένη πράξη, ενώ αντίθετα οι μέσοι υπότροποι επιδοκιμάζουν την ίδια πράξη με ένα ποσοστό 1,7% περισσότερο απ' ό,τι την αποδοκιμάζουν. Τέλος, οι πολλαπλά υπότροποι στην πλειοψηφία τους επιδοκιμάζουν την πιο πάνω ενέργεια.

Στην περίπτωση που κρατούμενος κλέβει συστηματικά ζάχαρη και καφέ από την κουζίνα της φυλακής, και ως εκ τούτου έρχεται σε έμμεση σύγκρουση με τους συναδέλφους του γιατί η ζάχαρη και ο καφές είναι κοινά αγαθά και η έλλειψή τους θα γίνει αισθητή από όλους, η κλοπή αποδοκιμάζεται από τα 2/3 των κρατουμένων (βλ. Πίνακα 69, το στ). Ανάμεσα σ' αυτούς τη συντριπτική πλειοψηφία έχουν οι μη υπότροποι (40% του δείγματος) και το μικρότερο ποσοστό οι πολλαπλά υπότροποι (7%). Την κλοπή επιδοκιμάζει το 1/4 των κρατουμένων μεταξύ των οποίων σημαντικό ποσοστό καλύπτουν οι πολλαπλά υπότροποι (ο ένας στους 5 επιδοκιμάζει). Στάση αδιαφορίας δηλώνει το 14% του δείγματος και στο ποσοστό αυτό οι πολλαπλά υπότροποι πα-

ρουσιάζουν μια συχνότητα 1 προς 5. Κατά φυλακή, τα μεγαλύτερα, αναλογικά, ποσοστά αποδοκimasίας παρουσιάζονται στις φυλακές της Τίρυνθας (20%) και τα μικρότερα στην Κέρκυρα (7%) και στο Βόλο (6%).

3. Κοινωνική διάθρωση των εγκλείστων

Από έρευνες σε ξένες χώρες γύρω από την κοινότητα των εγκλείστων, διαπιστώνεται, όπως αναφέραμε, η ύπαρξη ορισμένων κοινωνικών ρόλων μέσα στη φυλακή⁹.

Ανάλογα με την ένταξη ή τη μη ένταξη στην υποκοιλούρα της φυλακής, απονέμονται ρόλοι θετικά ή αρνητικά αξιολογούμενοι, στα πλαίσια της κοινότητας των φυλακισμένων. Διάφορες συζητήσεις για το κοινωνικό σύστημα των εγκλείστων έχουν υπογραμμίσει τη σημασία αυτών των κοινωνικών ρόλων ως εναλλακτικών μοντέλων διευθέτησης σε μια ποικιλία εστιακών στερήσεων που επιβάλλονται κυρίως σε φυλακές κλειστές ή μείζονος ασφαλείας. Πολλοί από αυτούς τους ρόλους αναγνωρίζονται τόσο από το προσωπικό όσο και από τους εγκλείστους ως όμοιοι και συχνά ταυτίζονται με όρους της φυλακιστικής αργκό¹⁰.

Συνήθως εμφανίζονται τέσσερις πιο σαφείς κοινωνικοί ρόλοι: ο «σωστός άνδρας», ο «ρουφιάνος», ο «πατέρας» και ο «εκτός έδρας».

Παραπάνω παραθέσαμε τα αποτελέσματα ορισμένων προτύπων συμπεριφοράς στην αντίληψη των εγκλείστων. Είδαμε ακόμα πώς αισθάνονται οι εγκλείστοι για ορισμένες πράξεις που τους περιγράψαμε (αξίες που διέπουν τη συνύπαρξη και τη σύγκρουση).

Στη συνέχεια, στα πλαίσια της διερεύνησης των διάφορων κοινωνικών ρόλων στις ελληνικές φυλακές, μας ενδιαφέρει να δούμε πώς οι ίδιοι οι εγκλείστοι αξιολογούν την εκτίμηση που τρέφουν για ορισμένους κοινωνικούς τύπους κρατουμένων.

Βέβαια, ο κρατούμενος, με το να αξιολογεί την εκτίμηση που τρέφει για τους συγκεκριμένους τύπους κρατουμένων, απαντά επίσης πώς ο ίδιος αντιλαμβάνεται τις προσδοκίες της ομάδας για την επιδοκimasία ή την αποδοκimasία της συμπεριφοράς του σε υποθετική περίπτωση.

Στόχος μας είναι ο προσδιορισμός κλίμακας στάσεων απέναντι στον κα-

9. Gresham M. Sykes and Sheldon L. Messinger, *The prison Society*, σ. 77-85. Peter G. Canabedian, «Social Roles in Prison», στο *Crime and Justice, The Criminal in Confinement*, σ. 116-130, ed. Leon Radzinowicz and Marvin Wolfgang, 1971.

10. Ό.π.

νονισμό και το προσωπικό της φυλακής, από τη σαφή εχθρότητα ως τη σαφή αποδοχή ή συμπάθεια, έτσι ώστε να προκύπτουν:

1. αντικοινωνική στάση
2. ακοινωνική στάση
3. ψευδοκοινωνική στάση
4. κοινωνική στάση.

Τρεις από τους τέσσερις περιγραφόμενους κοινωνικούς τύπους κρατουμένων φαίνεται να συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη συναίνεση ανάμεσα στους εγκλείστους.

Έτσι, αυτός που τηρεί τους κανονισμούς της υπηρεσίας και είναι πειθαρχικός στο προσωπικό, χωρίς να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση και το προσωπικό της φυλακής, επιδοκιμάζεται από το 77% των κρατουμένων (μεγάλη εκτίμηση) και συγκεντρώνει τη συμπάθεια ή σαφή αποδοχή από το μεγαλύτερο μέρος των κρατουμένων.

Στο εξής θα αποκαλούμε τον τύπο αυτόν τύπο α.

Μόνο ένα 20% (το 1/5 των κρατουμένων) ταυτίζει τον τύπο αυτόν κρατούμενο με τον «ωραίο», τον «σωστό άνδρα» με τις διάφορες παραλλαγές της αργκότικης γλώσσας: «τυπάς», «σπαθένιος», «ξηγημένος», «κανόνας», «ντερβίσι», «αλανιάρης», «μπεσαλής», «υπόδειγμα», «σωστός» κτλ.

Ο κοινωνικός τύπος α χαρακτηρίζεται από την κοινωνική στάση (σαφή αποδοχή ή συμπάθεια).

Αντίθετα, αυτός που κολακεύει το προσωπικό της φυλακής και καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποσπάσει την εύνοια της διεύθυνσης αποδοκιμάζεται από το 85% των συναδέλφων του (καμιά εκτίμηση) και αναγνωρίζεται από το 57% των κρατουμένων με όρους της φυλακίστικης αργκό σχετικούς με το ρόλο του «ρουφιάνου»: «έσκασε το ρομπότ», «ρουφιάνος», «κίναιδος», «χαφιές», «διευθυντής», «κλεφτοκελάς», «καταδότης», «φιόγκος», «λιμοκοντόρος» κτλ.

Ο τύπος αυτός χαρακτηρίζεται από αντικοινωνική στάση και συγκεντρώνει τη σαφή εχθρότητα των εγκλείστων.

Τον κοινωνικό αυτόν τύπο κρατουμένου θα αποκαλούμε στο εξής τύπο β.

Για τον κρατούμενο εκείνον που είναι απείθαρχος στους κανονισμούς και εχθρικός προς το προσωπικό, αλλά δείχνεται αλληλέγγυος με τους συναδέλφους και συμμορφώνεται πάντοτε στους άγραφους νόμους των κρατουμένων, περισσότεροι από το 1/3 των κρατουμένων (ένα 35%) απαντούν ότι έχουν μεγάλη εκτίμηση και θα τον χαρακτήριζαν «σωστό άνδρα». Ο τύπος αυτός αναγνωρίζεται με όλες τις παραλλαγές της καλής έννοιας του «μάγκα» μόνο από το 16%: «ωραίος», ο «μάγκας της φυλακής», «νταής», «διαμάντι»,

«σπαθένιος», «πατέρας», «σερνικός», «δεν προσκυνάει τον πασά», «φερέγγυος», «Γιάννης Αγιάννης».

Αυτός ο τύπος κρατουμένου χαρακτηρίζεται από ψευδοκοινωνική στάση (μερική αποδοχή ή συμπάθεια).

Τον παραπάνω κοινωνικό τύπο κρατουμένου θα αποκαλούμε στο εξής τύπο γ.

Το 28% των κρατουμένων δεν θα είχε καμία εκτίμηση απέναντι στον κοινωνικό τύπο γ, ενώ το 24% θα είχε μικρή εκτίμηση.

Στην αργκότικη γλώσσα από ένα 19% θα χαρακτηριζόταν «ψευτόμαγκας», «ύποπτος» ή «βαλτός».

Τέλος για τον κρατούμενο εκείνον που είναι απομονωμένος και φέρεται εχθρικά και προς τους συναδέλφους του, χωρίς να συμμορφώνεται ούτε στους κανονισμούς ούτε στους άγραφους κανόνες των κρατουμένων, το μεγαλύτερο ποσοστό (67%) δεν έχει καμιά εκτίμηση, ένα 11% έχει μεγάλη εκτίμηση κι ένα 11% μικρή εκτίμηση. Ο κοινωνικός αυτός τύπος κρατουμένου, τον οποίο στο εξής θα αποκαλούμε τύπο δ, χαρακτηρίζεται από ακοινωνική στάση (σαφή απόρριψη ή εχθρότητα).

Ο τύπος αυτός χαρακτηρίζεται «τρελός» από ένα 15% των κρατουμένων και χαρακτηρίζεται με βάση τη σημαντική των παρατσουκλιών της αργκό της φυλακής: «λοστρές», «εκτός νόμου», «εκτός έδρας» κτλ.

Αναλυτικότερα, τα ποσοστά, όπως φαίνεται από τον παρακάτω Πίνακα, είναι:

ΠΙΝΑΚΑΣ

Τύπος α	Καμιά εκτίμηση	Μικρή	Μεγάλη	Αδιαφορώ	
Γι' αυτόν που τηρεί τους κανονισμούς της υπηρεσίας χωρίς να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση της φυλακής	4,2%	11,9%	77,3	6,1	
Τύπος β	Καμιά εκτίμηση	Μικρή	Μεγάλη	Αδιαφορώ	Δεν απαντώ
Γι' αυτόν που κολακεύει το προσωπικό και καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποσπάσει την εύνοια της διεύθυνσης της φυλακής	85,0%	5,9%	3,3	5,2%	0,7%
Τύπος γ	Καμιά εκτίμηση	Μικρή	Μεγάλη	Αδιαφορώ	Δεν απαντώ
Γι' αυτόν που είναι απειθαρχος στους κανονισμούς και εχθρικός προς το προσωπικό αλλά αλληλέγγυος με τους συναδέλφους του και συμμορφώνεται πάντοτε στους άγραφους κανόνες των κρατουμένων	28,1%	23,9%	34,9%	11,7%	1,4%
Τύπος δ	Καμιά εκτίμηση	Μικρή	Μεγάλη	Αδιαφορώ	Δεν απαντώ
Γι' αυτόν που είναι απομονωμένος και φέρεται εχθρικά και προς τους συναδέλφους του χωρίς να συμμορφώνεται ούτε στους κανονισμούς ούτε στους άγραφους κανόνες των κρατουμένων	66,7%	10,5%	10,5%	8,4%	8,7%

Τα ποσοστά εκτίμησης ποικίλλουν ανάλογα με τη φυλακή στην οποία βρίσκονται οι κρατούμενοι.

Το ποσοστό εκτίμησης απέναντι στον κοινωνικό τύπο α είναι αναλογικά μεγαλύτερο στις φυλακές του Βόλου σε σχέση με τις υπόλοιπες φυλακές του δείγματος.

Στις φυλακές της Αίγινας παρατηρείται αναλογικά μεγαλύτερο ποσοστό αδιαφορίας απέναντι στον κοινωνικό τύπο α.

Όσον αφορά τον κοινωνικό τύπο β, το ποσοστό κρατουμένων που δεν έχει καμιά εκτίμηση απέναντί του αυξάνει ακόμα περισσότερο στις φυλακές της Τίρυνθας, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό αδιαφορίας απέναντι στον κοινωνικό αυτόν τύπο εμφανίζεται στις φυλακές της Αίγινας και στις φυλακές του Βόλου. Το μεγαλύτερο ποσοστό μεγάλης εκτίμησης απέναντι στον κοινωνικό τύπο β δόθηκε, αναλογικά, στη φυλακή Θεσσαλονίκης.

Ο κοινωνικός τύπος γ συγκεντρώνει κατ' αναλογία το μεγαλύτερο ποσοστό μεγάλης εκτίμησης των κρατουμένων στις φυλακές της Αίγινας και δεν υπάρχει καμιά εκτίμηση απέναντί του στις φυλακές της Χαλκίδας και της Τίρυνθας, ενώ στην τελευταία συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό αδιαφορίας.

Όσον αφορά το μεγαλύτερο ποσοστό εκτίμησης απέναντι στον κοινωνικό τύπο δ, δόθηκε αναλογικά στις φυλακές της Θεσσαλονίκης. Το μεγαλύτερο ποσοστό μικρής εκτίμησης δόθηκε αναλογικά στις φυλακές της Κέρκυρας. Επίσης, το μεγαλύτερο ποσοστό καμιάς εκτίμησης δόθηκε αναλογικά στις φυλακές της Χαλκίδας, ενώ το αναλογικά μεγαλύτερο ποσοστό αδιαφορίας απέναντι στον κοινωνικό τύπο δ υπήρχε στις φυλακές της Τίρυνθας.

Τα παραπάνω ποσοστά εκτίμησης απέναντι στους περιγραφόμενους κοινωνικούς τύπους διαφοροποιούνται επίσης ανάλογα με το αν οι κρατούμενοι ήταν υπότροποι ή έμπαιναν για πρώτη φορά στη φυλακή.

Έτσι οι υπότροποι εμφανίζουν ποσοστό μεγάλης εκτίμησης αναλογικά μεγαλύτερο για τον κοινωνικό τύπο γ σε σχέση με τους μη υποτρόπους, και ποσοστό αδιαφορίας αναλογικά μεγαλύτερο απέναντι στον κοινωνικό τύπο α.

Αντίθετα, όσοι μπόηκαν για πρώτη φορά στη φυλακή συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό καμιάς εκτίμησης όσον αφορά τον κοινωνικό τύπο γ.

Επίσης, αυτοί που μπόηκαν για πρώτη φορά στη φυλακή δεν έδωσαν απάντηση σε μεγαλύτερο βαθμό, αναλογικά, όσον αφορά την αναγνώριση του κοινωνικού τύπου α με όρους της φυλακίστικης αργκό.

Η κοινωνία των εγκλειστών χωρίζεται σε δύο επιμέρους κόσμους: τον κόσμο των φυλάκων και των υπαλλήλων, δηλ. του προσωπικού, και τον κόσμο των καταδικών.

Ο έγκλειστος έρχεται αντιμέτωπος με τους δύο αυτούς κόσμους. Χρειάζεται την εκτίμηση των συναδέλφων του, χρειάζεται όμως και την εκτίμηση της διεύθυνσης της φυλακής. Για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των συναδέλφων του, είναι υποχρεωμένος να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη στάση.

Γι' αυτόν το λόγο ζητήσαμε από τους κρατούμενους να πάρουν άμεση στάση σ' αυτή τη «διαμάχη».

Οι κρατούμενοι στο μεγαλύτερό τους ποσοστό δήλωσαν ότι, αν είχαν να διαλέξουν ανάμεσα στην εκτίμηση των συναδέλφων τους και την εκτίμηση της διεύθυνσης της φυλακής, θα προτιμούσαν να έχουν την εκτίμηση των συναδέλφων τους (70%).

Αντίθετα, περισσότεροι από το 1/5 των κρατουμένων που απάντησαν (δηλ. το 21%) θα προτιμούσαν να τους έχει από καλό μάτι η διεύθυνση της φυλακής.

Τέλος, ένα 9% δεν απάντησε στη σχετική ερώτηση.

Οι απαντήσεις αυτές διαφοροποιούνται ανάλογα με το αν οι κρατούμενοι ήταν υπότροποι ή μήκαν για πρώτη φορά στη φυλακή. Οι κρατούμενοι εξηγούν τους λόγους της πρώτης επιλογής τους που αναφέρουμε παραπάνω ως λόγους αλληλεγγύης και συμπάθειας προς τους συναδέλφους των:

«Ιδεολογικοί λόγοι», «η συνείδηση του φυλακισμένου», «τα ίδια προβλήματα», «ο κοινός αγώνας για να λείψει η αδικία».

Η στάση του κρατούμενου απέναντι σε αξίες βασικές μέσα στην κοινότητα των εγκλειστών, όπως η αλληλεγγύη, φαίνεται από απαντήσεις όπως:

«Είμαι στο αίμα μου ο κρατούμενος, περισσότερο από αδελφός», «η εκτίμηση των συναδέλφων δεν αποβλέπει σε κανένα αντάλλαγμα» ή: «Με τους συγκατατούμενους γιατί δεν είμαι καρφί».

Ένα 3% των κρατουμένων θα προτιμούσε ωστόσο να έχει την εκτίμηση των συναδέλφων του μόνο και μόνο επειδή αισθάνεται φοβερή απέχθεια προς την υπηρεσία της φυλακής. Οι κρατούμενοι εξηγούν τους λόγους της επιλογής τους αυτής με απαντήσεις που δίνουν παραστατικά όλη την απέχθεια του κρατούμενου απέναντι στην υπηρεσία της φυλακής:

«Ποτέ δεν σ' εκτιμάει το προσωπικό όσο καλός και να είσαι», «προτιμώ τις κακουχίες από την καλοπέραση» ή: «Δεν έχω δουλειά με τους ανθρωποφάγους και με τα σκουλήκια», «η εξουσία μου έχει κάψει τη γούνα» κτλ.

Ένα 5% από τους κρατούμενους εκείνους που θα προτιμούσαν να έχουν την εκτίμηση των συναδέλφων τους εξηγούν ρητά το λόγο αυτής της επιλογής. Οι κρατούμενοι της κατηγορίας αυτής και να ήθελαν δεν θα τολμούσαν να πάρουν στάση υπακοής απέναντι στη διεύθυνση, γιατί φοβούνται το κοινωνικό στίγμα ή τον κοινωνικό έλεγχο των συναδέλφων τους:

«Με τους κρατούμενους γιατί μπορεί να μαζευτούν να σε χτυπήσουν κτλ.», δηλώνουν.

Από τους κρατούμενους που προτιμούν να τα έχουν καλά με τη διεύθυνση (δηλ. το 21%), το 17% στο σύνολο των ατόμων του δείγματος παραδέχεται ότι προσδοκά οφέλη από την υπηρεσία, ενώ ένα 6% θεωρεί ότι οφείλει να έχει μια στάση νομιμοφροσύνης.

Τα οφέλη που μπορεί να έχουν οι κρατούμενοι είναι κάποια προστασία από το μέρος της διεύθυνσης σε περίπτωση που θα έρθουν σε σύγκρουση με κακούς συγκρατούμενους, ή βοήθεια σε μια ώρα ανάγκης. Από τη διεύθυνση έχουν επίσης να περιμένουν κάποια χάρη, δουλειά μέσα στη φυλακή, επισκεπτήριο.

«Με τη διεύθυνση, γιατί αυτοί είναι πάντα εδώ, ενώ οι κρατούμενοι πάνε κι έρχονται», λένε.

Άλλοι δηλώνουν ότι είναι ηλικιωμένοι ή είναι σε ξένη χώρα και θέλουν να φύγουν γρήγορα.

Ο κρατούμενος που δεν έχει αποδεχτεί την «υποκουλτούρα της φυλακής» δεν έχει ιδιαίτερο πρόβλημα στο να τα έχει καλά με τη διεύθυνση της φυλακής: «Δεν είμαι εγκληματίας και θέλω γρήγορα να δω το παιδί μου».

Όσον αφορά το 6% που θα προτιμούσε να τα έχει καλά με τη διεύθυνση της φυλακής, ακολουθεί αυτή τη στάση είτε για λόγους νομιμοφροσύνης προς την υπηρεσία είτε γιατί έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στη διεύθυνση παρά στους συναδέλφους, είτε γιατί, όπως δηλώνει: «με τη διεύθυνση γιατί αισθάνομαι κύριος και όχι επαναστάτης».

Τέλος, ένα ποσοστό 8% των κρατουμένων δεν μπορεί να έχει κάποια θέση γιατί προτιμά να έχει και την εκτίμηση της διεύθυνσης και των συναδέλφων, ανάλογα με την περίπτωση.

Οι απαντήσεις αυτές των κρατουμένων δεν διαφοροποιούνται ανάλογα με τη φυλακή στην οποία βρίσκονται. Φαίνεται όμως ότι οι προηγούμενες εμπειρίες φυλάκισης του κρατουμένου έχουν σημασία για την υιοθέτηση ορισμένων κοινωνικών ρόλων και συμπεριφορών μέσα στη φυλακή. Αυτό συνά-

γεται από τις διαφοροποιήσεις των απαντήσεων που πήραμε σε συνάρτηση με το αν οι κρατούμενοι ήταν υπότροποι ή μπήκαν για πρώτη φορά στη φυλακή.

Οι υπότροποι, αναλογικά σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τους μη υποτρόπους, θα προτιμούσαν να έχουν την εκτίμηση των συναδέλφων τους. Αντίθετα, αυτοί που μπαίνουν για πρώτη φορά στη φυλακή, αναλογικά σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τους υποτρόπους, προτιμούν να τους έχει από καλό μάτι η διεύθυνση της φυλακής.

Όπως είπαμε, ο έγκλειστος, για να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των συναδέλφων του, είναι υποχρεωμένος να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη στάση. Η αντίληψη που έχει για τη στάση της ομάδας περισσότερο ακόμη και από τα συναισθήματά του θα χρησίμευε σαν ένα μοντέλο φανεράς συμπεριφοράς.

Φαίνεται λοιπόν ότι, όσο ο κρατούμενος αντιλαμβάνεται πως οι άλλοι συγκαταρούμενοι του αντιτίθενται στους κανόνες του προσωπικού, η δημόσια συμπεριφορά του παίρνει τον τύπο μιας ύποπτης επίδειξης εχθρότητας απέναντι στο προσωπικό.

4. Αποδοχή ή απόρριψη διάφορων κοινωνικών ρόλων

Οι κρατούμενοι, βαθμολογώντας με βαθμούς συμπάθειας ή αντιπάθειας ορισμένους κοινωνικούς ρόλους, που άλλοι μεν αποδοκιμάζονται και απορρίπτονται από την ευρύτερη κοινωνία και άλλοι όχι μόνο επιδοκιμάζονται αλλά εκτιμώνται πολύ, σχηματοποίησαν την εικόνα που έχουν γι' αυτούς τους ρόλους και καθόρισαν πόσο τους αποδέχονται ή όχι. Συμπερασματικά λοιπόν, μπορεί να βρεθεί αν ο εγκλεισμός δημιουργεί κάποια διαφοροποίηση στους κρατούμενους, με τρόπο ώστε να μην υπάρχει ταύτιση ως προς την αποδοχή ή την απόρριψη από μέρους τους των ρόλων που αποδέχονται ή απορρίπτουν τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας. Οι περισσότεροι από τους μισούς κρατούμενους του δείγματος δήλωσαν ότι συμπαθούν τον ψυχίατρο (53%) και, παραδόξως, το δεσμοφύλακα (46,5%), ενώ πάνω από το 1/3 απ' αυτούς ότι συμπαθεί τον κλέφτη. Μετά έρχονται, κατά σειρά ποσοστών συμπάθειας, ο δικηγόρος και ο αστυνόμες με τα ίδια ποσοστά (27% του δείγματος), ο φονιάς (26%) και ο δικαστής (24%). Για το βιαστή, τέλος, υπάρχει ελάχιστη συμπάθεια (5% του δείγματος — βλ. Πίνακα 74).

Αναφορικά με την αντιπάθεια, τη μεγαλύτερη τη συγκεντρώνει ο βιαστής (93,3% του δείγματος)· ακολουθούν, με αρκετή διαφορά απ' αυτόν αλλά με ελάχιστη μεταξύ τους, ο δικηγόρος (73,2%), ο δικαστής (73%) και ο αστυνόμες (70,5%), και στη συνέχεια, με ποσοστά αντιπάθειας παραπλήσια που ξεπερνούν πάντως το 50% των κρατουμένων, ο φονιάς (66,7%) και ο κλέφτης

(63,2%), ενώ το δεσμοφύλακα αντιπαθεί μόνο ο ένας στους δύο. Τέλος, τη μικρότερη αντιπάθεια (37,7%) προκαλεί ο ψυχίατρος (βλ. Πίνακα 74).

Συγκρίνοντας λοιπόν τα πιο πάνω ποσοστά συμπάθειας και αντιπάθειας καθώς και τους βαθμούς έντασης που παρουσιάζουν, βλέπουμε ότι μεταξύ των συγκεκριμένων αυτών κοινωνικών ρόλων ο πιο συμπαθής είναι ο ψυχίατρος, που συγκεντρώνει τη συμπάθεια του 50% του δείγματος και παραπάνω, και την αντιπάθεια μόνο του 1/3. Πάντως, τόσο η συμπάθεια όσο και η αντιπάθεια προς τον ψυχίατρο έχουν αρκετή ένταση, εφόσον από τους συμπαθούντες οι μισοί βαθμολογούν με 4 και 5 και από τους αντιπαθούντες τα 3/4 με 9 και 10. Τη μεγαλύτερη συμπάθεια προς τον ψυχίατρο τρέφουν, αναλογικά, οι κρατούμενοι των φυλακών του Βόλου (το 41% των τροφίμων) και τη μεγαλύτερη αντιπάθεια οι κρατούμενοι στην Τίρυνθα (το 45%). Ας σημειωθεί ότι τα ποσοστά συμπάθειας προς τον ψυχίατρο ακολουθούν κλίμακα καθοδική από τους μη υποτρόπους προς τους πολλαπλά υποτρόπους, σημειώνοντας τις μεγαλύτερες τιμές τους στους πρώτους και τις χαμηλότερες στους τελευταίους (συμπαθεί το 55% των μη υποτρόπων, το 51,5% των απλών, το 50% των μέσων και το 49% των πολλαπλά υποτρόπων), ενώ τα ποσοστά αντιπάθειας ακολουθούν ανάστροφη πορεία, αφού παίρνουν τις μικρότερες τιμές τους στους μη υποτρόπους και φτάνουν στο maximum των τιμών τους στους μέσους και πολλαπλά υποτρόπους (αντιπαθεί το 33% των μη υποτρόπων, το 44% των απλών, το 45% των μέσων και πολλαπλά υποτρόπων).

Ο αστυνόμες, ο δικαστής και ο δικηγόρος, δηλ. οι τρεις παράγοντες που ο καθένας τους παίζει κάποιο ρόλο στην όλη διαδικασία από τη σύλληψη κάποιου μέχρι τον εγκλεισμό του στη φυλακή, είναι πρόσωπα γενικά αντιπαθή, αφού τα ποσοστά αντιπάθειας γι' αυτούς είναι κατά πολύ μεγαλύτερα από τα ποσοστά της συμπάθειας και βαθμολογούνται με τους μεγαλύτερους βαθμούς αντιπάθειας (βλ. Πίνακα 74), ειδικότερα στις φυλακές της Τίρυνθας και της Χαλκίδας. Η αντιπάθεια προς το δικαστή, τον αστυνόμενο και το δικηγόρο φτάνει σε πάρα πολύ υψηλά ποσοστά και παίρνει τους μεγαλύτερους βαθμούς μεταξύ των πολλαπλά υποτρόπων, ενώ αρχίζει να μειώνεται βαθμιαία όσο πηγαίνουμε προς τους μη υποτρόπους, παραμένοντας όμως πάντοτε σε υψηλά επίπεδα, αισθητά πιο πάνω από το 50% του συνολικού αριθμού των υποτρόπων και μη υποτρόπων.

Ο κλέφτης και ο φονιάς είναι ρόλοι αντιπαθητικοί κύρια για τους μη υποτρόπους, στους οποίους ο ένας στους δύο τους αντιπαθεί με βαθμό 9 και 10. Επίσης, οι απλοί υπότροποι αντιπαθούν αυτούς τους ρόλους σε ποσοστά σχεδόν διπλάσια από εκείνα της συμπάθειάς τους προς αυτούς, αναφορικά μάλιστα με το φονιά η διαφορά αυτή μεταξύ συμπάθειας και αντιπάθειας, και με σημαντικά ποσοστά υπέρ της αντιπάθειας, διαπιστώνεται και στους μέσους και στους πολλαπλά υποτρόπους. Αυτό σημαίνει ότι οι αντιλήψεις της

ευρύτερης κοινωνίας πως ο φονιάς είναι πρόσωπο μη αποδεκτό και εν πολλοίς απορριπτό διατηρούνται αρκετά ισχυρές και στις αντιλήψεις των κρατουμένων. Πράγματι, τα ποσοστά αντιπάθειας για το φονιά παραμένουν υψηλά και στις τρεις διαβαθμίσεις της υποτροπής: Πάνω από το 50% των απλών, των μέσων και των πολλαπλά υποτρόπων δηλώνει ότι αντιπαθεί το φονιά. Αντίθετα, σχετικά με τον κλέφτη παρατηρείται μια διαφοροποίηση από τις κοινές αντιλήψεις, με αφετηρία την κατηγορία των απλών υποτρόπων, εφόσον τα ποσοστά συμπάθειας από το 18,6% του συνολικού τους αριθμού που είναι στους μη υποτρόπους, πετάγονται στο 35% των απλών υποτρόπων και ακολουθούν ανοδική πορεία με 36% των μέσων και 40% των πολλαπλά υποτρόπων του δείγματός μας. Εξάλλου, τα ποσοστά αντιπάθειας προς τον κλέφτη, από το 72% του συνολικού τους αριθμού που είναι στους μη υποτρόπους, κατεβαίνουν στο 59% των απλών υποτρόπων και συνεχίζουν την καθοδική τους πορεία με 58,6% στους μέσους και 55,5% στους πολλαπλά υποτρόπους.

Σχετικά με τις φυλακές, ο κλέφτης έχει έντονη τη συμπάθεια μερίδας των κρατουμένων στις φυλακές της Αίγινας και της Κέρκυρας, ενώ ο φονιάς επισύρει την έντονη αντιπάθεια στις φυλακές της Τίρυνθας, της Θεσσαλονίκης και της Αίγινας.

Ο βιαστής είναι ο πιο αντιπαθητικός ρόλος, αφού, όπως προκύπτει από τους πίνακες, συγκεντρώνει ποσοστά αντιπάθειας ιδιαίτερα υψηλά (το 93% του δείγματος) και με τους μεγαλύτερους βαθμούς (9 και 10), και μεταξύ των μη υποτρόπων και σε όλες τις διαβαθμίσεις της υποτροπής, ειδικότερα δε στις φυλακές της Τίρυνθας και της Θεσσαλονίκης, όπου ξεπερνάει το 95% των εκεί εγκλείστων.

Τέλος, παρατηρείται το παράδοξο ο δεσμοφύλακας να μην είναι ρόλος ιδιαίτερα αντιπαθητικός, όπως θα περίμενε κανείς, αφού μοιράζεται τα ποσοστά συμπάθειας και αντιπάθειας (το 46,5% του δείγματος συμπαθεί και το 51% αντιπαθεί). Βέβαια, η συμπάθεια προς αυτόν παρατηρείται κυρίως μεταξύ των μη υποτρόπων και βαθμολογείται με υψηλούς βαθμούς (4 και 5) από ένα σημαντικό ποσοστό τους. Αλλά και η αντιπάθεια που προκαλεί ο δεσμοφύλακας αυξάνεται και σε ποσοστά και σε ένταση από τους απλούς στους πολλαπλά υποτρόπους, όπου το 70% τον αντιπαθεί με βαθμούς 8, 9, και 10. Τη μεγαλύτερη σε ποσοστά και ένταση αντιπάθεια γι' αυτόν τη βρίσκουμε στις φυλακές του Βόλου και της Τίρυνθας, με ποσοστά 61,5% και 61%, αντίστοιχα. Τη μικρότερη και σε ποσοστά και σε ένταση αντιπάθεια για το δεσμοφύλακα τρέφουν οι έγκλειστοι στη φυλακή της Θεσσαλονίκης.

Σε γενικές γραμμές βλέπουμε λοιπόν ότι στους μη υποτρόπους τα αισθήματα συμπάθειας και αντιπάθειας παρουσιάζουν μεγάλη ένταση, εφόσον συγκεντρώνουν τους μεγαλύτερους βαθμούς, και η αντιπάθεια φτάνει στο μακί-

μum σχετικά με το βιαστή, με τα 4/5 των μη υποτρόπων να τον αντιπαθούν με βαθμό 10. Στους απλούς υποτρόπους τα αισθήματα συμπάθειας και αντιπάθειας είναι δυνατά και με ποσοστά μοιρασμένα μεταξύ τους και με υψηλούς βαθμούς συμπάθειας ή αντιπάθειας, και μόνο ο ψυχίατρος επισύρει τη συμπάθειά τους σε μεγαλύτερα ποσοστά απ' ό,τι την αντιπάθειά τους, και μάλιστα με τους υψηλότερους βαθμούς (4 και 5). Οι μέσοι υπότροποι παρουσιάζουν κάπως έντονα αισθήματα συμπάθειας και αντιπάθειας αλλά το maximum της αντιπάθειάς τους, που ανταποκρίνεται στο 90% σχεδόν του συνολικού τους αριθμού και με βαθμό 9 και 10, εντοπίζεται στο βιαστή, ενώ τη μεγαλύτερη αντιπάθεια των μέσων υποτρόπων την επισύρει ο αστυνόμος.

Τέλος, οι πολλαπλά υπότροποι, ενώ τρέφουν μια ζωντανή συμπάθεια για το φονιά (40%) και έντονη για τον κλέφτη (64,4%), έχουν έντονα αρνητικά φορτισμένη αντιπάθεια κυρίως για τον αστυνόμο αλλά και για το δεσμοφύλακα, το δικηγόρο και το δικαστή, δηλ. για τα κατεστημένα όργανα με την άμεση εξουσία πάνω τους, τα οποία αποτελούν την αρχή (αστυνόμος), τον κορμό (δικαστής, δικηγόρος) και το τέλος (δεσμοφύλακας) του κλοιού που στήνει γύρω τους η νόμιμη κοινωνική αντίδραση.

Το γενικότερο συμπέρασμα είναι ότι ο εγκλεισμός δημιουργεί κάποια διαφοροποίηση τόσο αναφορικά με την αποδοχή όσο και αναφορικά με την απόρριψη ορισμένων ρόλων, όπως προκύπτει από το γεγονός ότι ο κλέφτης και ο φονιάς, ενώ είναι ρόλοι έντονα αντιπαθητικοί για τους μη υποτρόπους όπως εν γένει και για τα μέλη της ευρύτερης κοινωνίας, στους υποτρόπους είναι ρόλοι συμπαθείς. Αντίθετα, ο δικηγόρος και ιδιαίτερα ο δικαστής, που είναι ρόλοι συμπαθείς για τους μη υποτρόπους, από τους απλούς υποτρόπους αρχίζουν να γίνονται αντιπαθητικοί και η αντιπάθεια αυξάνεται και σε ποσοστά και σε ένταση όσο πλησιάζουμε στους πολλαπλά υποτρόπους. Μόνο απέναντι στο βιαστή η αντιπάθεια που υπάρχει στην έξω κοινωνία συναντάται και στους εγκλείστους, και μάλιστα χωρίς την παραμικρή αξιολογική μείωση της απέχθειας που προκαλεί.

5. Αιτίες εγκλεισμού στη φυλακή

Η συντριπτική πλειοψηφία των κρατουμένων θεωρεί ως την κυριότερη αιτία εγκλεισμού στη φυλακή την κοινωνικοοικονομική δομή της κοινωνίας (71% του δείγματος). Ακολουθούν ως αιτίες, με πολύ μεγάλη διαφορά ποσοστών από την προηγούμενη αλλά με ελάχιστη μεταξύ τους, τα προσωπικά βιώματα και ο χαρακτήρας του ατόμου από τη μια (38% του δείγματος), και η διαπαιδαγώγηση και οι εμπειρίες της νεαρής ηλικίας από την άλλη (34% — Πίνακας 75). Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι για τη συντριπτική πλειοψηφία των κρα-

τουμένων η κυριότερη αιτία που οδηγεί κάποιον στη φυλακή, δηλ. η κοινωνικοοικονομική δομή της κοινωνίας, είναι αιτία αντικειμενική, υπάρχει ανεξάρτητα από το άτομο και ενεργεί πάνω στη συμπεριφορά του σχεδόν καθοριστικά. Για το 1/3 όμως των κρατουμένων, ποσοστό αρκετά σημαντικό, η αιτία που οδηγεί στη φυλακή (δηλ. τα προσωπικά βιώματα και ο χαρακτήρας του ατόμου) απορρέει αποκλειστικά από το ίδιο το άτομο, και συνεπώς θα μπορούσε να ελεγχθεί και να μην υπάρξει. Τέλος, για ένα σημαντικό τμήμα των κρατουμένων, η διαπαιδαγώγηση του ατόμου και οι νεανικές του εμπειρίες ως αιτία εγκλεισμού στη φυλακή και μεν επιδρούν αποφασιστικά πάνω του, εφόσον σίγουρα η διαπαιδαγώγηση που έλαβε δεν εξαρτιόταν από το ίδιο και οι νεανικές του εμπειρίες δεν ήταν πάντοτε ηθελημένες, πάντως όμως θα μπορούσε να αντιδράσει και να αποφύγει την εγκληματική δράση.

Ως προς τις φυλακές, σε όλες ανεξαιρέτως, και οι τρεις πιο πάνω λόγοι αναφέρονται ως αιτίες που οδηγούν ένα άτομο στη φυλακή, αλλά, αναλογικά, τη συντριπτική πλειοψηφία συγκεντρώνει σε όλες η κοινωνικοοικονομική δομή της κοινωνίας, παρουσιάζοντας τα υψηλότερα ποσοστά στην Κέρκυρα (84% των τροφίμων της) και τα μικρότερα στην Τίρυνθα (62% των εκεί εγκλείστων). Τα προσωπικά βιώματα και ο χαρακτήρας του ατόμου συγκεντρώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά στις φυλακές της Τίρυνθας (44,5% των τροφίμων), και τα μικρότερα στις φυλακές της Κέρκυρας (το 1/3 των εκεί εγκλείστων). Τέλος, η διαπαιδαγώγηση και οι νεανικές εμπειρίες σημειώνουν τα μεγαλύτερα ποσοστά τους στις φυλακές του Βόλου (51%) και τα μικρότερα στην Τίρυνθα (28%).

Η κοινωνικοοικονομική δομή της κοινωνίας είναι η αιτία εγκλεισμού κάποιου στη φυλακή για τη συντριπτική πλειοψηφία και των μη υποτρόπων και των υποτρόπων των τριών διαβαθμίσεων, παρουσιάζοντας τα υψηλότερα ποσοστά της στους πολλαπλά υποτρόπους (88% του συνολικού αριθμού τους). Τα προσωπικά βιώματα και ο χαρακτήρας του ατόμου ως αιτία εγκλεισμού στη φυλακή, ενώ παραμένουν σε υψηλά επίπεδα ποσοστών μεταξύ των μη υποτρόπων (43% του συνολικού τους αριθμού), παρουσιάζουν αρκετή μείωση ποσοστών στους απλούς και μέσους υποτρόπους (36% και 40% του συνολικού τους αριθμού) και φτάνουν στα χαμηλότερα επίπεδά τους στους πολλαπλά υποτρόπους, από τους οποίους μόνο το 1/5 τους τα θεωρεί αιτία. Σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση και τις εμπειρίες της νεαρής ηλικίας, ενώ οι απλοί και μέσοι υπότροποι τις θεωρούν αιτίες εγκλεισμού στη φυλακή με ποσοστά όμοια με την αμέσως προηγούμενη αιτία, οι πολλαπλά υπότροποι παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά (το 1/2 σχεδόν) και οι μη υπότροποι τα χαμηλότερα (29% του συνόλου τους). Διαπιστώνουμε δηλ. ότι, για τη συντριπτική πλειοψηφία των πολλαπλά υποτρόπων, οι αιτίες εγκλεισμού στη φυλακή είναι ή καθαρά αντικειμενικές ή αντικειμενικής χροιάς, εφόσον δεν

εξαρτώνται αποκλειστικά από το άτομο, ενώ για τη συντριπτική πλειοψηφία των μη υποτρόπων οι αιτίες είναι βέβαια και αντικειμενικές, αλλά είναι και υποκειμενικές, εφόσον απορρέουν αποκλειστικά από το άτομο, που κατά λογική συνέπεια θα μπορούσε να τις αποφύγει.

6. Ρόλος ηγέτη μέσα στη φυλακή

Στη φυλακή, σύμφωνα με την υποकुυλτούρα που τυχόν έχει δημιουργηθεί και ανάλογα με το αν έχουν ενταχθεί ή όχι σ' αυτή οι διάφοροι κρατούμενοι, αναπτύσσονται διάφοροι κοινωνικοί ρόλοι, ανάλογοι με αυτούς της ευρύτερης κοινωνίας. Επιχειρήθηκε λοιπόν να βρεθεί αν και στις ελληνικές φυλακές αναπτύσσονται παρόμοιοι κοινωνικοί ρόλοι και ειδικότερα ο ρόλος του ηγέτη.

Αναφορικά με την ύπαρξη ή όχι ηγετικής φυσιογνωμίας, οι κρατούμενοι είναι σχεδόν μοιρασμένοι, αφού οι μισοί απάντησαν θετικά (συγκεκριμένα 214 ναι, 205 όχι και 8 δεν απάντησαν — βλ. Πίνακα 76). Όσον αφορά όμως τα χαρακτηριστικά που συντελούν στην αναγνώριση κάποιου ως ηγέτη, αυτά παρουσιάζουν πολύ μεγάλη ποικιλία, εφόσον από τις πολυποίκιλες περιγραφικές περιγραφές των κρατουμένων δημιουργήθηκαν μαζί με την κατηγορία «διάφορα» 12 ομάδες χαρακτηριστικών, μεταξύ των οποίων αναλογικά τα μεγαλύτερα ποσοστά έλαβε η «μαγκιά» (34% του δείγματος), και ακολουθούν με αισθητά λιγότερα ποσοστά η δράση για τα κοινά (17%), η πνευματική υπεροχή (13%) και η εμπειρία της φυλακής (11% — βλ. Πίνακα 77).

Συγκριτικά με τις φυλακές, παρατηρούμε ότι στο Βόλο και στη Χαλκίδα, αναλογικά περισσότεροι από τις άλλες φυλακές, δέχονται τη «μαγκιά» σαν χαρακτηριστικό ηγετικής φυσιογνωμίας, ενώ στην Κέρκυρα σημαντικό ποσοστό θεωρεί χαρακτηριστικό του ηγέτη την πνευματική υπεροχή και τη δράση για τα κοινά με ποσοστό 27% των εκεί εγκλειστών, και στις φυλακές του Βόλου την προηγούμενη εμπειρία της φυλακής (ο ένας στους 4). Αξιοσημείωτο είναι ότι στις φυλακές της Κέρκυρας και της Θεσσαλονίκης ορισμένοι κρατούμενοι, πολύ λίγοι, θεωρούν χαρακτηριστικό της ηγετικής φυσιογνωμίας την κοινωνικοοικονομική κατάσταση του κρατουμένου έξω από τη φυλακή. Τέλος, τα μεγαλύτερα ποσοστά αυτών που αρνήθηκαν να δώσουν χαρακτηριστικά του ηγέτη παρατηρούνται, αναλογικά, στις φυλακές της Τίρυνθας (39%) και τα μικρότερα στις φυλακές της Κέρκυρας (9%).

Τη «μαγκιά» θεωρεί χαρακτηριστικό της ηγετικής φυσιογνωμίας σταθερά το 1/3 των μη υποτρόπων και το 1/3 της καθεμιάς από τις τρεις διαβαθμίσεις των υποτρόπων (το 35% των μη υποτρόπων, το 32% των απλών, το 34% των μέσων και το 33,3% των πολλαπλά υποτρόπων). Ακολουθεί η δράση για

τα κοινά, με τα υψηλότερα ποσοστά της στους μέσους υποτρόπους (το 22%) και τα χαμηλότερα στους απλούς υποτρόπους (15%).

Η πνευματική υπεροχή και η πείρα από τη φυλακή παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά τους μεταξύ των πολλαπλά υποτρόπων (το 1/5 τους) και τα χαμηλότερα μεταξύ των μη υποτρόπων (το 11%). Τέλος, απ' αυτούς που αρνήθηκαν να δώσουν απάντηση για τα χαρακτηριστικά της ηγετικής φυσιογνωμίας, το μεγαλύτερο ποσοστό βρίσκεται μεταξύ των μη υποτρόπων (32%) και το μικρότερο μεταξύ των πολλαπλά υποτρόπων (18%).

Από όσα εκτέθηκαν πιο πάνω σχετικά με τα γνωρίσματα του ηγέτη, από το γεγονός ότι στους 427 κρατούμενους οι 117 αρνήθηκαν να δώσουν τα χαρακτηριστικά του ηγέτη ενώ οι 27 δήλωσαν ότι δεν υπάρχουν τέτοια χαρακτηριστικά, και από το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά της ηγετικής φυσιογνωμίας που αναφέρθηκαν καλύπτουν 12 διαφορετικές κατηγορίες, προκύπτει ότι στις ελληνικές φυλακές δεν υπάρχουν σταθερά και γενικώς παραδεγμένα γνωρίσματα που να προσδίδουν σε κάποιον την ιδιότητα του ηγέτη.

Συμπεράσματα

Ένα πρώτο συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε είναι ότι οι κρατούμενοι, στην πλειοψηφία τους, αξιολογούν τη συμπεριφορά των συναδέλφων τους και αντιμετωπίζουν τις διάφορες καταστάσεις που δημιουργούνται μέσα στη φυλακή με γνώμονα τη μεταξύ τους αλληλεγγύη, η οποία εκδηλώνεται είτε με ενεργητική είτε με παθητική συμπεριφορά, οπωσδήποτε όμως με αποστασιοποίηση από τη διεύθυνση. Συνεπώς, η αλληλεγγύη στο πλήρες της περιεχόμενο και η γενικά μη ενοχλητική συμπεριφορά είναι αξίες που οι κρατούμενοι αποδέχονται και απαιτούν από τους συναδέλφους των στα πλαίσια της διαβίωσής τους στη φυλακή.

Αλλά και η αποδοκιμασία γενικά της κλοπής, της αυτοδικίας, της εκδικητικής συμπεριφοράς, έστω κι αν απευθύνεται σε εκπρόσωπο της «εξουσίας», η αναγνώριση μιας εξουσίας — εδώ της διεύθυνσης της φυλακής— σαν αρμόδιας να αποδώσει δικαιοσύνη, αποτελούν αξίες των κρατουμένων, στα πλαίσια της δικής τους στενής κοινωνίας, τις βρίσκουμε δε κυρίως μεταξύ των μη υποτρόπων. Μια διαφοροποίηση αρχίζει να διαφαίνεται από την κατηγορία των απλών υποτρόπων, όχι όμως ως προς τις πιο πάνω αξίες, που είναι και δικές τους, αλλά αναφορικά με την αποδοχή ή την απόρριψη ορισμένων ρόλων, όπως του δικηγόρου και του δικαστή. Η απόρριψη αυτή αρχίζει με μικρά ποσοστά στους απλούς υποτρόπους και κορυφώνεται στους πολλαπλά υποτρόπους. Τέλος, διαφοροποίηση υπάρχει ανάμεσα στους μέσους και κυρίως στην πλειοψηφία των πολλαπλά υποτρόπων, οι οποίοι όχι μόνο απορρί-

πουν τους πιο πάνω ρόλους, αλλά ταυτόχρονα αποδέχονται ρόλους που η ευρύτερη κοινωνία απορρίπτει, όπως το ρόλο του φονιά και ειδικότερα του κλέφτη. Εντούτοις, το ρόλο του βιαστή, που είναι ιδιαίτερα απεχθής και για την ευρύτερη κοινωνία, ούτε οι πολλαπλά υπότροποι τον αποδέχονται. Επίσης, δεν μπορούμε να πούμε ότι στις ελληνικές φυλακές υπάρχουν πραγματικά ηγέτες. Ναι μεν η πλειοψηφία των υποτρόπων και των τριών διαβαθμίσεων δέχεται γενικά ότι υπάρχουν στις φυλακές ηγετικές φυσιογνωμίες, όταν όμως δίνουν τα χαρακτηριστικά του ηγέτη, διαφωνούν σημαντικά μεταξύ τους και μόλις το 1/3 του συνόλου τους θεωρεί χαρακτηριστικό τη «μαγκιά», ενώ ένα μεγάλο ποσοστό δεν δίνει καν χαρακτηριστικά (το 27% των απλών, το 22% των μέσων και το 18% των πολλαπλά υποτρόπων). Αυτό σημαίνει ότι η αποδοχή της ύπαρξης ηγετών μέσα στη φυλακή (βλ. Πίνακα 81, όπου το 50% των κρατουμένων δέχεται την ύπαρξη ηγετών μέσα στη φυλακή) μάλλον αποτελεί μια θεωρητική γνώμη παρά στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα. Γι' αυτό, όταν ζητείται από τους κρατουμένους να συγκεκριμενοποιήσουν τη γνώμη τους για την ύπαρξη ηγετών μέσα στη φυλακή δίνοντας τα χαρακτηριστικά του ηγέτη, αδυνατούν να το κάνουν και παρατηρούμε μια διάσπαση αυτής της γνώμης σε 12 κατηγορίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Στηριζόμενοι σε μία από τις επιμέρους υποθέσεις της έρευνας που συνιστούν τους στόχους της, στο ότι δηλ. το στίγμα της φυλακής στενεύει τα περιθώρια της κοινωνικής αποκατάστασης μετά την αποφυλάκιση, θελήσαμε να πάρουμε τις απαντήσεις των ιδίων των κρατουμένων του δείγματος που επιλέξαμε σχετικά με το πώς σκέφτονται να αντιμετωπίσουν το μέλλον όταν αποφυλακιστούν και πώς θα επανενταχθούν στην κοινωνία.

Οι τρόφιμοι των ελληνικών φυλακών παρ' όλες τις δυσκολίες, τα προβλήματα, τα παράπονά τους, ελπίζουν, και αντιμετωπίζουν το μέλλον. Κάνουν κι αυτοί τα σχέδιά τους για μετά την αποφυλάκιση και την επανένταξή τους στην κοινωνία. Άλλοι είναι σίγουροι και θετικοί για το μέλλον, άλλοι επιφυλακτικοί, άλλοι εντελώς αρνητικοί. Ας σταθούμε στις αισιόδοξες ή τις απαισιόδοξες σκέψεις τους και ας δούμε τι σχεδιάζουν.

Όσον αφορά την αντιμετώπιση του μέλλοντος, περίπου τα 3/4 των φυλακισμένων έχουν άμεσο σχέδιο μετά την αποφυλάκισή τους την επαγγελματική αποκατάσταση με αμέσως επόμενο αλλά σε αρκετά μεγάλη απόσταση

(54,8%) την κοινωνική αποκατάσταση. Ελπίζουν δηλαδή να προσαρμοστούν στην κοινωνία και να γίνουν έντιμοι πολίτες.

Αξίζει να παρατηρήσουμε εδώ ποια είναι τα σχέδια των κρατούμενων κατά φυλακή. Στις αγροτικές φυλακές της Τίρυνθας, το 73,6% ελπίζει για την επαγγελματική αποκατάσταση, στο Βόλο και στη Χαλκίδα, όπου όλοι οι κρατούμενοι εργάζονται, τα ποσοστά είναι αντίστοιχα κι εδώ πολύ υψηλά (89,7% και 81,7%). Από τις άλλες φυλακές, όπου δεν εργάζονται όλοι οι κρατούμενοι, ξεχωρίζει η φυλακή της Θεσσαλονίκης με πολύ υψηλό ποσοστό κι αυτή (84,4%) ως προς την επαγγελματική αποκατάσταση. Στην Κέρκυρα και στην Αίγινα, κλειστές πειθαρχικές φυλακές, όπου θεωρείται ότι κρατούνται οι «πιο σκληροί» βαρυποινίτες και υπότροποι, το ποσοστό κατεβαίνει ως προς τα σχέδια για επαγγελματική αποκατάσταση (57,4% και 57,8%, αντίστοιχα) και μαζί λιγοστεύουν και οι ελπίδες για το μέλλον, ίσως λόγω της φύσεως των αδικημάτων και των πολλών ετών κάθειρξης που εκτίουν.

Οι κατάδικοι λοιπόν των ελληνικών φυλακών κάνουν κι αυτοί τα σχέδιά τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό (73,5%), όπως είπαμε, ελπίζει και αισιοδοξεί ότι επαγγελματικά, άρα και οικονομικά αλλά και κοινωνικά, θα αποκατασταθεί μετά την αποφυλάκισή του και θα επανενταχθεί στην κοινωνία, χωρίς βέβαια αυτό ν' αποκλείει μερικοί, πολύ λίγοι, να φοβούνται πως θα υποτροπιάσουν, άλλοι να σχεδιάζουν να ενασχοληθούν με τα κοινά ή να εγκαταλείψουν την Ελλάδα και τέλος λίγοι να μην έχουν καθόλου μελλοντικά σχέδια.

Συνονίζοντας, οι μη υπότροποι και οι κατάδικοι του Βόλου, της Τίρυνθας, της Χαλκίδας και της Θεσσαλονίκης ατενίζουν θετικά το μέλλον, ενώ οι υπότροποι, που ως επί το πλείστον είναι οι έγκλειστοι της Αίγινας και της Κέρκυρας, το αντιμετωπίζουν αρνητικά.

Ωστόσο, οι φυλακισμένοι, παρ' όλο που οι περισσότεροι αντιμετωπίζουν με αισιοδοξία το μέλλον, δεν έχουν αυταπάτες ως προς το τι θα συναντήσουν όταν θα βγουν από τη φυλακή, στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν πάλι στην κοινωνία. Έτσι το 57,1% απαντά καταφατικά όσον αφορά τις δυσκολίες προσαρμογής που θα συναντήσει, ενώ το 39,8% αρνητικά. Φαίνεται σαν να είναι προετοιμασμένοι και να ξέρουν τι θα αντιμετωπίσουν, επειδή ξέρουν ότι δεν θα είναι εύκολα τα πράγματα όταν θα βγουν πάλι έξω «στη ζωή».

Αυτοί που ξέρουν ότι θα συναντήσουν δυσκολίες είναι κυρίως οι υπότροποι, δηλ. αυτοί που μπαίνουν στη φυλακή. Είναι φυσικό, γιατί αυτοί έχουν αντιμετωπίσει επανειλημμένα τις συνθήκες υποδοχής τους στην κοινωνία. Ειδικότερα, οι υπότροποι, όσο περισσότερα χρόνια έχουν κάνει στη φυλακή και όσο περισσότερες φορές έχουν φυλακιστεί, τόσο πιο πολύ σίγουροι είναι ότι θα δυσκολευτούν όταν ξαναβρεθούν ελεύθεροι. Αντίθετα, αυτοί που κα-

ταδικάζονται για λίγο —ως 1 χρόνο— σε μικρό ποσοστό (19,1%) πιστεύουν ότι θα αντιμετωπίσουν δυσκολίες.

Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι *πρωτάρηδες* κι αυτοί που έχουν καταδικαστεί μέχρι 1 χρόνο είναι οι πιο αισιόδοξοι και βλέπουν όχι δύσκολη την επάνοδο τους στην κοινωνία, ενώ αυτοί που έχουν πολλά χρόνια φυλακή και πολλές καταδίκες, δηλ. οι πολλαπλά υπότροποι, δεν είναι αισιόδοξοι και καθόλου σίγουροι.

Οι δυσκολίες που θα συναντήσουν οι κατάδικοι όταν βγουν από τη φυλακή δεν είναι βέβαια της ίδιας σπουδαιότητας. Άλλες είναι μεγαλύτερες και τους προβληματίζουν περισσότερο, και άλλες μικρότερης σπουδαιότητας.

Το πρώτο και σπουδαιότερο πρόβλημα που πιστεύουν ότι θα αντιμετωπίσουν είναι το οικονομικό. Έχει αναφερθεί από το 58,6% των φυλακισμένων. Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι τα οικονομικά τους προβλήματα βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με την επαγγελματική τους αποκατάσταση, η οποία είναι το πρώτο και κυριότερο σχέδιό τους για μετά την αποφυλάκιση. Οι φυλακισμένοι έχουν πρώτο στόχο τους την επαγγελματική αποκατάσταση, επειδή ακριβώς πιστεύουν ότι θα βρεθούν σε οικονομικό αδιέξοδο. Τα οικονομικά αυτά προβλήματα μας τα αναφέρουν πιο συχνά οι κατάδικοι της Τίρυνθας, τους οποίους, αναλογικά πάλι περισσότερο από τις άλλες φυλακές (τα 3/4), απασχολεί η επαγγελματική αποκατάσταση.

Δεύτερο πρόβλημα των εγκλειστών μπροστά στο μέλλον είναι η κοινωνική απόρριψη (52,1% των ατόμων του δείγματος). Εδώ συμπεριλαμβάνεται «το στίγμα του καταδίκου», «η δυσπιστία και προκατάληψη των ανθρώπων», «το κοινωνικό μουντζούρωμα», «η χαμένη εκτίμηση ως προς το πρόσωπό τους», ακριβώς επειδή τα δύσκολα προβλήματά τους δεν μπορούν να τα λύσουν μόνοι τους και χρειάζονται συμπαράσταση και βοήθεια, που νομίζουν ότι δεν θα την έχουν όταν αποφυλακιστούν. Αναφέρονται επίσης, δίνοντάς τους όμως μικρότερη σημασία, «στα προβλήματα που συναντούν με την αστυνομία», «στο πρόβλημα με το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον» και τελευταία «στα ψυχολογικά προβλήματα», τα οποία δεν φαίνεται τους απασχολούν σημαντικά (9,8%).

Θα πρέπει ν' αναφέρουμε εδώ τη διαφοροποίηση που παρατηρούμε όσον αφορά τους υποτρόπους. Ενώ οι απλοί υπότροποι (αυτοί δηλ. που έχουν μπει φυλακή 1 φορά), οι πολλαπλά υπότροποι (αυτοί που έχουν μπει φυλακή 4 φορές και περισσότερο) όπως επίσης και αυτοί που έχουν εκτίσει 1 χρόνο φυλάκιση ή 5 χρόνια και άνω βρίσκουν ότι η κυριότερη δυσκολία που θα αντιμετωπίσουν είναι τα οικονομικά προβλήματα με δεύτερη την κοινωνική απόρριψη, οι μέσοι υπότροποι (αυτοί δηλ. που έχουν μπει φυλακή 2 και 3 φορές) καθώς επίσης και αυτοί που έχουν εκτίσει φυλακή από 1 χρόνο ως 4,9 χρόνια,

δηλώνουν το αντίθετο, δηλ. *κυριότερη δυσκολία την κοινωνική απόρριψη και δεύτερη τα οικονομικά προβλήματα.*

Αυτό ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι οι απλοί υπότροποι δεν έχουν επηρεαστεί ακόμη από την ψυχολογία του στίγματος —«στάμπα», «προκατάληψη και μικρή εκτίμηση του κόσμου», «άγνοια των ανθρώπων και δυσφήμιση», «σημαδεμένοι»— και άρα της κοινωνικής απόρριψης, όσον αφορά δε τους πολλαπλά υποτρόπους, επειδή ξέρουν τις συνέπειες του στίγματος, τις έχουν ξεπεράσει.

Αντίθετη κατάσταση, δηλ. προβληματισμός πρώτα για το στίγμα, επικρατεί στους μέσους υποτρόπους.

Οι υπότροποι γενικά μας αναφέρουν ότι θα έχουν κυρίως προβλήματα με την αστυνομία, και τέτοιου είδους προβλήματα, αναλογικά περισσότερο από τις άλλες φυλακές, πιστεύουν ότι θα έχουν οι έγκλειστοι της Κέρκυρας, οι οποίοι ως επί το πλείστον είναι υπότροποι. Οι ίδιοι επίσης στην Κέρκυρα αναφέρουν ότι θα έχουν και ψυχολογικά προβλήματα.

Ωστόσο, οι τρώφιμοι των ελληνικών φυλακών, υπότροποι ή πρωτοεισακτοι, ανάλογα με την πείρα τους και τις κοινωνικές συνθήκες που βρίσκονται, ξέρουν πλέον πού οφείλονται οι δυσκολίες που πρόκειται να συναντήσουν. «Θα με βλέπουν με μισό μάτι», «υπάρχει ο φάκελος», «η στάμπα», «καίνεις δεν θέλει την παρέα σου», «σε θεωρούν αντικοινωνικό στοιχείο», «η κοινωνία θα με δείχνει ανεξάρτητα αν έκανα κακό ή όχι» είναι μερικές επιμέρους απαντήσεις που δείχνουν το φόβο του φυλακισμένου για το *κοινωνικό στίγμα* που τον περιμένει. Άλλωστε, οι μισοί περίπου από το σύνολο των ατόμων την ιεραρχούν *πρώτη στις δυσκολίες που θα συναντήσουν.*

Οι έγκλειστοι έχουν συνειδητοποιήσει ότι θα αντιμετωπίζουν τους συνανθρώπους των μειωμένοι γιατί μπήκαν φυλακή και ότι έχουν σημαδευτεί για την υπόλοιπη ζωή τους, και γι' αυτούς η *δυσπιστία* με την οποία θα τους αντιμετωπίσουν είναι η *σκληρότερη τιμωρία*. Πώς θα μπορούσαν άλλωστε με το στίγμα που θα τους ακολουθεί να συμπεριφερθούν κοινωνικά και να ετοιμαστούν για την κοινωνική ενσωμάτωση μετά την απόλυσή τους;

Είναι οι αποδιοπομπαίοι τράγοι.

Ειδικότερα, στις αγροτικές φυλακές της Τίρυνθας έχουμε το μεγαλύτερο *κατ' αναλογία ποσοστό* αυτών που πιστεύουν σαν πρώτη αιτία δυσκολιών το στίγμα. Ίσως γιατί οι φυλακισμένοι εκεί, επειδή δουλεύουν συνεχώς για να μπορέσουν να βγουν μια ώρα γρηγορότερα, έχουν μπει ήδη στην ψυχολογία της κοινωνικής προσαρμογής και επανένταξης, αποτελούν οι ίδιοι μια μικρή κοινωνία και συνειδητοποιούν πιο πολύ από τους άλλους τις δυσκολίες. Αλλά και στις υπόλοιπες φυλακές οι περισσότεροι από τους κρατούμενους έδωσαν σαν *κυριότερη αιτία* το στίγμα.

Τα οικονομικά προβλήματα και κυρίως ο φόβος της ανεργίας ή η σκέψη

ότι πρέπει να ξαναρχίσουν από την αρχή, δηλ. η οικονομική ανέχεια και η επαγγελματική αποπροσαρμογή, θεωρούνται η *δεύτερη* αιτία των δυσκολιών που θα συναντήσουν έξω (28,3% των ατόμων).

Στην Τίρυνθα ειδικότερα, αυτή η αιτία εμφανίζεται αναλογικά περισσότερο από ό,τι στις άλλες φυλακές (33,3%). Αντίστοιχο βάρος έχει και στη Χαλκίδα (20,3%), όπου επίσης οι κρατούμενοι δουλεύουν σχεδόν όλοι. Αντίθετα, στην Κέρκυρα, όπου θεωρείται, όπως είπαμε, ότι κρατούνται οι πιο «επικίνδυνοι» υπότροποι και βαρυποινίτες, μόνο ένα 5,8% πιστεύει σ' αυτή τη δυσκολία. Είναι αυτοί που ήδη έχουν παραιτηθεί από τη ζωή αφού ξέρουν ότι θα κάνουν τα περισσότερα χρόνια της ζωής τους —αν όχι όλα— μέσα στη φυλακή.

Άλλη αιτία των δυσκολιών που θα συναντήσουν έξω, όπως μας τη δίνουν με τις απαντήσεις τους, είναι και «ο ιδρυματισμός» (15,9%). Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «Έχεις μάθει τόσα πολλά στη φυλακή, που τα χρησιμοποιείς»· «η φυλακή σε κάνει απροσάρμοστο γιατί η καλύτερη ευση του ανθρώπου σταματάει στη φυλακή», «η φυλακή άλλαξε το χαρακτήρα μου», «με απέκοψε απ' τον κόσμο». Οι απαντήσεις αυτές δείχνουν την επίδραση και τις συνέπειες της φυλακής στους εγκλείστους. Η αιτία αυτή δόθηκε πιο πολύ στις απαντήσεις των κρατουμένων της Τίρυνθας (ποσοστό: 33,3%).

Αρκετοί κρατούμενοι αναφέρουν σαν αιτία δυσκολιών «τη συνεχή αστυνομική παρέμβαση στη ζωή τους, τα προβλήματα από τη δίωξη και από την αστυνόμευση» (13,5%). Αναλογικά περισσότερο, η απάντηση αυτή δόθηκε στη Θεσσαλονίκη και στην Κέρκυρα.

Άλλοι φυλακισμένοι φοβούνται και αναφέρουν σαν αιτία δυσκολιών την κατάλυση των οικογενειακών δεσμών (7,4%) δηλαδή την εγκατάλειψη από τους συγγενείς, τη διάλυση της οικογένειας, τον ανεπανόρθωτο τραυματισμό των παιδιών. Οι απαντήσεις αυτές δόθηκαν κυρίως στη Χαλκίδα και στο Βόλο. Αντίθετα, στην Αίγινα και την Κέρκυρα —φυλακές μεγαλύτερης ασφάλειας— δεν είχαμε απαντήσεις σ' αυτή την κατηγορία.

Σαν τελευταίες αιτίες δυσκολιών αναφέρονται από τους κρατουμένους: η έλλειψη μετασφρονιστικής προστασίας (5,7%)· αναφέρεται αναλογικά περισσότερο από τους φυλακισμένους της Αίγινας· επίσης, η κοινωνική αδικία (4,5%) —απαντήθηκε κατά μεγαλύτερο ποσοστό στην Αίγινα και Κέρκυρα— και ο κλονισμός της υγείας, που δεν είχε τόση βαρύτητα για τους κρατουμένους γι' αυτό και έχουμε λίγες απαντήσεις (1,6%).

Τέλος, αν θελήσουμε να δούμε τις αιτίες των δυσκολιών ως προς τους υποτρόπους, γι' αυτούς η αστυνομία, η κοινωνική αδικία και η έλλειψη μετασφρονιστικής προστασίας αποτελούν τις κυριότερες. Αντίθετα, για τους μη υποτρόπους, την πρώτη θέση κατέχουν η οικονομική ανέχεια και επαγγελματική αποπροσαρμογή όπως επίσης και το στίγμα.

Οι φυλακισμένοι που θα βρεθούν πάλι έξω στην κοινωνία ως καινούρια και ενεργά μέλη της πρέπει να ξεπεράσουν τις διάφορες δυσκολίες που ήδη μας ανέφεραν. Ο καθένας σκέφτεται να τις αντιμετωπίσει με τον δικό του τρόπο, δίνοντας προτεραιότητα σ' αυτά που τον ενδιαφέρουν περισσότερο. Αρχίζει μια καινούρια ζωή που ξεφεύγει από την αντικοινωνία της φυλακής, με νέες προοπτικές και αναζητήσεις. Πώς θα αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και τα προβλήματα και τι θα κάνουν πρώτα;

Αρκετοί κρατούμενοι σκέφτονται να αντιμετωπίσουν πρώτιστα τις δυσκολίες με την εργασία (33,2% των κρατουμένων). Παρ' όλο που, όπως μας ανέφεραν, ξέρουν ότι επειδή αποκόπηκαν από την κοινωνία είναι δύσκολο ν' αποκατασταθούν επαγγελματικά, εν τούτοις η εργασία είναι το πρώτο που θα τους δώσει τη δύναμη ν' αντιμετωπίσουν τις δυσχέρειες.

Είναι φυσικό τα μεγαλύτερα ποσοστά απαντήσεων σ' αυτή την κατηγορία να τα έχουμε στις φυλακές όπου εργάζονται όλοι οι κρατούμενοι: στις αγροτικές φυλακές της Τίρυνθας (37%). στις φυλακές της Χαλκίδας (24,7%) και τα μικρότερα ποσοστά στην Κέρκυρα (2,5%) και την Αίγινα (7,4%). Δεν είναι τυχαίο που τα ποσοστά είναι μικρά, διότι σ' αυτές τις φυλακές υπάρχουν κατ' εξοχήν υπότροποι, λίγοι από τους οποίους, όπως θα φανεί, απάντησαν σ' αυτό το ερώτημα. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι και το είδος της φυλακής όπου βρίσκεται ο έγκλειστος έχει ιδιαίτερη σημασία σε συνάρτηση με την υποτροπή.

Η δεύτερη κατά σειρά σκέψη των φυλακισμένων είναι να προσπαθήσουν να εξουδετερώσουν το στίγμα, είτε πηγαίνοντας στο εξωτερικό είτε αλλάζοντας τη φήμη της δουλειάς τους ή ακόμα και το όνομά τους, είτε με το να κλειστούν στον εαυτό τους για να ξαναβρούν την ηρεμία και την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους (27,5%). Εδώ δίνουν αυτή την απάντηση αναλογικά περισσότερο οι φυλακισμένοι του Βόλου και της Θεσσαλονίκης.

Το ίδιο ποσοστό (27,5%) σκέφτεται να ξεπεράσει τις δυσκολίες με τρόπους σαν τους παρακάτω, όπως οι ίδιοι τους εκθέτουν: «Θα τους πείσω να ξανάρθουν στο μαγαζί μου», «με το να αποδείξω ότι ήμουν τίμιος», «ό,τι έγινε ήταν μια ατυχία», «με ψυχραιμία», «με αδιαφορία», «διπλωματικά λέγοντάς τους ότι όλοι στην κοινωνία είναι υπόδικοι», «με αποφυγή φασαριών», «θα εξηγήσω την αλήθεια στα παιδιά μου».

Τις σκέψεις αυτές κατά μεγαλύτερο ποσοστό τις κάνουν οι κρατούμενοι της Αίγινας και της Τίρυνθας.

Με κάθε τρόπο λοιπόν, είτε φαίνεται εύκολος είτε εξωπραγματικός, οι φυλακισμένοι είναι αποφασισμένοι να λυγίσουν τις δυσκολίες.

Πολύ λιγότεροι (15,6%) πιστεύουν ότι «θα προσφύγουν στη συμπαράσταση τρίτων, από το οικογενειακό περιβάλλον, φίλους ή εργοδότες, ή στο ίδιο το κράτος, ή επίσης χρησιμοποιώντας τα τυχόν περιουσιακά τους στοι-

χεία», προφανώς για να ενισχυθούν οικονομικά. Στην Τίρυνθα είχαμε εδώ, αναλογικά, τις πιο πολλές απαντήσεις.

Λίγοι τέλος (ποσοστό 1,6%) κάνουν την επανάστασή τους λέγοντας ότι «θα πάρανομήσουν πάλι», «θα κλέψουν», «θα ληστέψουν», «θα απειλήσουν τους άλλους», δηλ. νομίζουν ότι θα ξεπεράσουν τις δυσκολίες με κάθε παράνομο τρόπο και θα μπορέσουν να επιβιώσουν. Ένα ίδιο μικρό ποσοστό (1,6%) είναι εντελώς απαισιόδοξο και πιστεύει ότι δεν υπάρχει κανένας τρόπος αντιμετώπισης των δυσκολιών.

Ενώ οι μη υπότροποι πιστεύουν ότι θα αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες είτε με την εργασία είτε με τους εξωπραγματικούς τρόπους που αναφέραμε πριν, οι πιο πολλοί από τους υποτρόπους δεν απάντησαν σ' αυτό το ερώτημα.

Οι περισσότεροι φυλακισμένοι είναι σίγουροι ότι, όταν βγουν έξω ξανά στην κοινωνική ζωή και στον ελεύθερο κόσμο, θα προσαρμοστούν, θα επανενταχθούν με όλες τις δυσκολίες που μας παρέθεσαν, και πιστεύουν ότι δύσκολα θα υποτροπιάσουν. Παραθέτουμε ενδεικτικά τον ανάλογο Πίνακα απαντήσεων στην ερώτησή μας: «Τι πιθανότητες πιστεύετε ότι υπάρχουν για να υποτροπιάσετε στο μέλλον;»

ΠΙΝΑΚΑΣ

	Αριθμός απαντήσεων	%
Καμία	280	65,6*
Ελάχιστες	75	17,5
Λίγες	20	4,7
Αρκετές	21	4,9
Πολλές	29	6,8
Δεν απαντώ	2	0,5
Σύνολο	427	100,0

* Όπως φαίνεται από την ίδια έρευνα (βλ. κεφ. Ποινική κατάσταση), το 55,1% είναι υπότροποι. Φαίνεται παράδοξο λοιπόν που οι περισσότεροι κρατούμενοι πιστεύουν ότι δεν έχουν καμιά πιθανότητα υποτροπής.

Η πλειονότητα των κρατουμένων είναι πεπεισμένη και απαντά με σιγουριά ότι δεν έχει καμιά πιθανότητα να υποτροπιάσει στο μέλλον. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά αν συγκρίνουμε τα στοιχεία που προκύπτουν από τον πίνακα για

τα σχέδιά τους μετά την αποφυλάκιση. Τα 3/4 περίπου απ' αυτούς που απάντησαν ότι δεν έχουν καμία πιθανότητα, έχουν άμεσο σχέδιό τους την επαγγελματική αποκατάσταση, και σε ποσοστό 60,4% την κοινωνική αποκατάσταση. Άρα, είναι κατασταλαγμένοι και με ξεκάθαρες σκέψεις για το τι θέλουν. Τους απασχολεί να ξαναγίνουν ενεργά, παραγωγικά και «έντιμα» μέλη της κοινωνίας.

Επίσης, από τους ήδη υποτρόπους, απλούς και πολλαπλά υποτρόπους, περίπου οι μισοί (49,2%) είναι βέβαιοι ότι δεν θα υποτροπιάσουν στο μέλλον. Στο σύνολο των κρατουμένων, υποτρόπων και μη, που απάντησαν πως δεν υπάρχει καμία πιθανότητα, το ποσοστό αυτό γίνεται 33,6%. Είναι ίσως η σιγουριά που αποκτούν από τα τόσα χρόνια της φυλακής ότι όταν αποφυλακιστούν δεν θα ξαναμπουν μέσα, επειδή ελπίζουν στη ζωή. Το ποσοστό όμως των υποτρόπων, όπως είδαμε σε άλλο σημείο της έρευνας (55,1%), μας δείχνει το αντίθετο.

Βέβαια, αν συγκρίνουμε αυτούς που έχουν μπει κι άλλη φορά στη φυλακή με αυτούς που δεν έχουν ξαναμπει, διαπιστώνουμε ότι οι πιο αισιόδοξοι και αρνητικοί στην πιθανότητα υποτροπής είναι αυτοί που δεν έχουν μπει άλλη φορά φυλακή (66,4%). Από τους πολλαπλά υποτρόπους είναι περισσότερο αισιόδοξοι και θεωρούν ότι δεν έχουν καμία πιθανότητα υποτροπής αυτοί που έχουν κάνει φυλακή από 1 χρόνο - 4,9 χρόνια, δηλ. σχετικά λίγο (52,3%) και αυτοί που έχουν μπει 1 φορά φυλακή, δηλ. οι απλοί υπότροποι (57,5%).

Ελάχιστες πιθανότητες να υποτροπιάσει πιστεύει ότι έχει ένα 17,5% από τους 427 καταδικούς. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι από όσους κρατουμένους πιστεύουν ότι έχουν ελάχιστες πιθανότητες υποτροπής αναλογικά περισσότεροι είναι οι υπότροποι (54,1%) και ακολουθούν οι αρχάριοι (45,9%). Το ίδιο συμβαίνει και σε όλες τις υπόλοιπες κατηγορίες των πιθανοτήτων. Οι υπότροποι πιστεύουν ότι έχουν αρκετές και πολλές πιθανότητες υποτροπής επειδή, όπως λένε, τους ακολουθεί το στίγμα, η αστυνόμευση, δεν σκέφτονται για εργασία, όπως θα δούμε στις απαντήσεις των άλλων ερωτημάτων.

Αντίθετα, οι μη υπότροποι πιστεύουν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι έχουν τις λιγότερες πιθανότητες υποτροπής.

Μια γενική παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε διασταυρώνοντας τις πιθανότητες υποτροπής με τον αριθμό των υποτρόπων που βρίσκονται ήδη στις ελληνικές φυλακές, είναι ότι *καμία πιθανότητα, ελάχιστες και λίγες* πιστεύουν ότι έχουν περισσότερο αυτοί που έχουν κάνει *έως 1 χρόνο φυλακή κάθε φορά που μπαίνουν και οι απλοί υπότροποι*. Αντίθετα συμβαίνει με τις κατηγορίες που αυξάνεται ο χρόνος φυλάκισης και οι φορές που έχουν μπει φυλακή, δηλ. οι *πολλαπλά υπότροποι* πιστεύουν ότι έχουν *αρκετές ή πολλές πιθανότητες υποτροπής*.

Ανάλογα με τη φυλακή όπου βρίσκονται οι κρατούμενοι, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις. Έτσι, διαπιστώνουμε ότι στη Θεσσαλονίκη οι τρόφιμοι νομίζουν σε μεγαλύτερη αναλογία ότι έχουν μερικές πιθανότητες υποτροπής, στο Βόλο σε μεγαλύτερη αναλογία νομίζουν ότι έχουν λίγες, στη Χαλκίδα καμία (δεν έχουμε πολλούς υποτρόπους) και στην Κέρκυρα πολλές (έχουμε πολλούς υποτρόπους).

Στην προηγούμενη ερώτηση οι έγκλειστοι απарίθμησαν τις πιθανότητες που έχουν να υποτροπιάσουν. Τις πιθανότητες υποτροπής οι φυλακισμένοι τις αιτιολογούν σύμφωνα με την ποσοτική διαβάθμιση που κάνουν. Πιο αναλυτικά, χωρίσαμε αυτούς που απάντησαν σε 3 κατηγορίες:

A) Αυτοί που πιστεύουν ότι δεν έχουν καμία πιθανότητα να υποτροπιάσουν δίνουν σαν πρώτη αιτιολογία την πρόθεσή τους για νομοταγή βίο (56,1% των ατόμων του δείγματος). Πιστεύουν ότι θα κοιτάζουν την οικογένειά τους, ότι δεν τους επηρέασε αρνητικά η εγκληματικότητα, ότι είναι νομοταγείς πολίτες και δεν θα ξανασχοληθούν με την παρανομία.

Σαν δεύτερη αιτιολογία για πιθανότητα υποτροπής οι έγκλειστοι αυτής της κατηγορίας δίνουν την αποτρεπτική επίδραση της φυλακής (39,3%). «Είδα τη γλύκα της φυλακής», «το πάθημα μου έγινε μάθημα», «δεν θά 'θελα να ξαναστερηθώ την οικογένειά μου», «την ελευθερία μου», «δεν θέλω να ξαναδοκιμάσω την εμπειρία της φυλακής», όπως οι ίδιοι οι φυλακισμένοι αναφέρουν.

Ακολουθούν οι προοπτικές ομαλής ένταξης στον οικογενειακό και κοινωνικό περίγυρο (12,9%), η αντικειμενική αδυναμία (8,9%), δηλ. το ότι «γέρασαν», «κουράστηκαν», «είναι άρρωστοι», «δεν έχουν πια διάθεση γιατί δεν έχουν δυνατότητα σωστής καριέρας σαν κλέφτες», όπως απάντησαν οι ίδιοι.

B) Αυτοί που πιστεύουν ότι έχουν λίγες και ελάχιστες πιθανότητες υποτροπής δίνουν σαν κυριότερη αιτία τους περιστασιακούς παράγοντες (47,4% στο σύνολο των ατόμων). Πιστεύουν δηλαδή «ότι όλα είναι πιθανά στη ζωή, ότι αν δεν βρουν δουλειά θα αναγκαστούν ίσως να ξανακλέψουν, είναι ανθρώπινο να ξανακάνουν λάθη, έχουν μάθει στην εύκολη σπατάλη».

Ακολουθεί η αστυνομική εξώθηση (41,1%). Νομίζουν ότι η αστυνομία θα τους οδηγήσει πάλι στο έγκλημα, ότι θα τους ενοχλούν και θα τους κυνηγούν συνέχεια οι αστυνομικοί.

Τέλος, οι φυλακισμένοι αναφέρουν το στίγμα (9,5%) που το έχουμε ήδη επισημάνει και σε χαμηλά ποσοστά την έλλειψη εργασίας και την εγκληματογόνο επίδραση της φυλακής. «Η φυλακή σε κάνει χειρότερο» είναι μια τυπική απάντησή τους.

Γ) Στην τρίτη και τελευταία κατηγορία ανήκουν αυτοί που νομίζουν ότι έχουν *αρκετές ή πολλές πιθανότητες να υποτροπιάσουν*. Το πιστεύουν γιατί έχουν αποδεχτεί τον *εγκληματικό τους ρόλο*, ο οποίος φαίνεται από τις χαρακτηριστικές απαντήσεις τους: «Έχω γίνει πολύ σκληρότερος», «θα εκδικηθώ τον άνθρωπο που με κάρφωσε», «οι νόμοι του εμπορίου», «αν με πειράξουν θα μαλώσω», «είμαι γεμάτος ελαττώματα» (36% στο σύνολο των ατόμων).

Ένα 30% αναφέρεται στην έλλειψη κοινωνικής μέριμνας, πάλι στην αστυνομική εξώθηση (28%) και τέλος στους περιστασιακούς παράγοντες (14%).

Μπορεί οι φυλακισμένοι στην πλειονότητά τους να πιστεύουν ότι δεν έχουν καμία πιθανότητα υποτροπής, δεν παύουν όμως να πιστεύουν ότι υπάρχουν και αντικειμενικοί παράγοντες που συνιστούν τις σπουδαιότερες αιτίες που τους κάνουν να υποτροπιάζουν.

Στο ερώτημα που τους θέσαμε για τις κυριότερες αιτίες της υποτροπής, τους ζητήσαμε να μας αναφέρουν και να αξιολογήσουν κατά σειρά σπουδαιότητας σύμφωνα με τη δική τους γνώμη ή πείρα (εφόσον πρόκειται για υποτρόπους) τις αιτίες.

Πρώτη αιτία (ποσοστό 38,9% στο σύνολο των ατόμων του δείγματος) θεωρούνται οι *ατομικοί και περιστασιακοί παράγοντες*. Ως ατομικοί και περιστασιακοί παράγοντες αναφέρονται αναλυτικά η έλλειψη συμπαράστασης, οικογένειας, η ύπαρξη εγκληματικής προδιάθεσης, οι βιολογικές ανάγκες τους, το εύκολο κέρδος, ο αλκοολισμός, οι καταχρήσεις, η τεμπελιά κ.ά. Όλα αυτά συνιστούν παράγοντες που επιδρούν καταλυτικά και βοηθούν στην υποτροπή των φυλακισμένων.

Οι μισοί περίπου από τους μη υποτρόπους θεωρούν κυριότερη αιτία τους ατομικούς και περιστασιακούς παράγοντες, από τους δε υποτρόπους, που είναι 191 στο δείγμα μας, το 33% έχει την ίδια γνώμη.

Η ανεργία, τα ναρκωτικά, οι ανάγκες για χρήματα, τα κοινωνικά προβλήματα, το περιβάλλον, οι *κοινωνικοί δηλ. παράγοντες*, είναι η *δεύτερη σε σπουδαιότητα αιτία υποτροπής* που μας αναφέρουν (26,2%) και ακολουθεί ο *ιδρυματισμός* (23,2%). Στην κατηγορία του *ιδρυματισμού* συμπεριλάβαμε τις απαντήσεις των κρατούμενων όπως περιγράφονται π.χ. εδώ: «Είναι η συνήθεια που αποκτά κανείς αν έχει φάει 20 χρόνια φυλακή», «για πολλούς είναι το ότι τρώνε και κοιμούνται τζάμπα», «είναι οι φυλακόβιοι που τους αρέσει», «είναι η ανασφάλεια που νιώθουν έξω», «είναι που έξω πρέπει να δουλέψουν αλλά θέλουν το εύκολο κέρδος».

Από τους παραπάνω κρατούμενους η ίδια η φυλακή θεωρείται λοιπόν ένα ίδρυμα που δεν τους βοηθά να φερθούν κοινωνικά, να ετοιμαστούν για κοινωνική ενσωμάτωση, διόρθωση και επανακοινωνικοποίηση, και γι' αυτό υποτροπιάζουν.

Άλλες αιτίες που αναφέρονται σε χαμηλότερα ποσοστά είναι «το στίγμα», «η αποτυχία του σωφρονιστικού συστήματος», «η εγκληματογενετική επίδραση της φυλακής», «η αστυνομική εξώθηση», «η αδικία».

Ας σταθούμε λίγο στην αιτιολογία των πιθανοτήτων υποτροπής όπως διαφοροποιείται κατά φυλακή. Στην Κέρκυρα, όπου υπάρχουν υπότροποι οι οποίοι, όπως είδαμε, θεωρούν ότι έχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό πολλές πιθανότητες υποτροπής, οι κυριότερες αιτίες της υποτροπής είναι η αστυνομική εξώθηση, το γεγονός ότι και μετά την αποφυλάκισή τους τους «καταδιώκει η αστυνομία», «τους κατατρέπει», «τους παίρνουν συχνά για εξακρίβωση και τους κατηγορούν στους εργοδότες τους». Επίσης, την ίδια αιτία μας δίνουν και στη Θεσσαλονίκη, ενώ στη Θεσσαλονίκη αναφέρουν επίσης την επίδραση της φυλακής στις πιθανότητες που έχουν για υποτροπή.

Στη Χαλκίδα που δεν έχουμε υποτρόπους όπως σε άλλες φυλακές και οι πιθανότητες υποτροπής όπως αναφέρουν είναι, αναλογικά περισσότερο, καμία, πιστεύουν σαν πιθανές αιτίες υποτροπής τον ιδρυματισμό και τους ατομικούς και περιστασιακούς παράγοντες. Το ίδιο πιστεύουν ως προς τον ιδρυματισμό και στο Βόλο, ενώ στην ίδια φυλακή αναφέρουν και την αποτυχία του σωφρονιστικού συστήματος.

Στην Τίρυνθα που πάλι δεν έχουμε υποτρόπους, το στίγμα και η εγκληματογενετική επίδραση της φυλακής είναι αυτά που τους απασχολούν πιο πολύ, αναλογικά με τις άλλες φυλακές, σαν πιθανές αιτίες υποτροπής. Αυτό συμβαίνει γιατί στην Τίρυνθα, που είναι αγροτική φυλακή, όλοι οι φυλακισμένοι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, εργάζονται με τον ευεργετικό υπολογισμό των ημερών (η μία ημέρα στην έκτιση της ποινής του κρατουμένου υπολογίζεται σαν δύο) και ζουν σαν σε μια μικρογραφία της κοινωνίας. Είναι πιο προετοιμασμένοι για την ένταξή τους στην ομαδική κοινωνική ζωή και έτσι πιστεύουν ότι την υποτροπή την ενισχύουν «η περιφρόνηση του κόσμου», «η ρετσινιά στην πλάτη», «η αντικοινωνική συμπεριφορά των άλλων».

Ωστόσο, επιβαρυντικά στοιχεία πιθανής υποτροπής είναι και το ότι «έχουν μάθει ορισμένα κόλπα στη φυλακή», «η φυλακή είναι σχολή των εγκλημάτων», «η ζωή στη φυλακή τους διδάσκει παρασιτική ζωή».

Στην Αίγινα, τέλος, αναφέρουν τους κοινωνικούς παράγοντες αναλογικά περισσότερο.

Στο τέλος του κεφαλαίου για την αντιμετώπιση του μέλλοντος του κρατουμένου, ζητήσαμε από τους εγκλείστους να αναπτύξουν τη συναισθηματική τους φόρτιση και τους ζητήσαμε ν' απαντήσουν *ποια συναισθήματα* πιστεύουν ότι θα τους αφήσει κυρίως *η εμπειρία τους* από τη φυλακή.

Το 51,3% των ατόμων του δείγματος απαντά ότι η φυλακή του άφησε *πίκρα για την κοινωνία*.

Στο ίδιο ποσοστό απαντούν τόσο οι υπότροποι όσο και οι μη υπότροποι.

Σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό (14,3%) απαντούν πως θα τους αφήσει *φόβο μήπως ξαναβρεθούν στη φυλακή*, και ακολουθούν η *επιθυμία να αποδείξουν έμπρακτα το σεβασμό τους στους νόμους και τους κανόνες της κοινωνικής ζωής* (13,3%) —αυτή την απάντηση δίνουν αναλογικά περισσότερο οι έγκλειστοι του Βόλου— και *μετάνοια για το αδίκημα που διέπραξαν* (12,2%). Τέλος, αναφέρουν διάφορα άλλα συναισθήματα, σε μεγαλύτερο ποσοστό στις φυλακές της Τίρυνθας, όπως «*απογοήτευση γιατί χάλασα τα καλύτερα χρόνια μέσα στη φυλακή*», «*εδώ τα έμαθα όλα για τη ζωή*», «*χρωστάω πολλά στη φυλακή*», «*ψυχικά τραύματα*», «*ανάπτυξη αυτογνωσίας ακόμα και αν δεν είσαι μορφωμένος*».

Στις φυλακές της Θεσσαλονίκης και της Χαλκίδας ανέφεραν σε αναλογικά μεγαλύτερο ποσοστό ότι το συναίσθημα που τους άφησε η φυλακή είναι κυρίως το *μίσος*.

Για άλλη μια φορά φαίνεται ότι, σε όσες φυλακές έχουμε τους *λιγότερους υποτρόπους*, οι φυλακισμένοι είναι *πιο ήπιοι, σκέφτονται, φιλοσοφούν πολλές φορές και αποφασίζουν θετικά για το μέλλον*. Αντίθετα, στις φυλακές με *υποτρόπους* οι έγκλειστοι έχουν *σκληρύνει με όλους, έχουν απομονωθεί, δεν έχουν περιθώρια συναισθηματικά, σκέφτονται και αντιμετωπίζουν το μέλλον αρνητικά*.

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Α. ΚΑΤΑ ΦΥΛΑΚΗ

Β.ΥΠΟΤΡΟΠΩΝ-ΜΗ ΥΠΟΤΡΟΠΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται με συντομία τα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα σε καθεμία φυλακή —σε σύγκριση με όλες τις υπόλοιπες— και συνιστούν την «*εικόνα*» της. Επίσης, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά που κυρίως *ξεχωρίζουν* τους υπότροπους από τους μη υπότροπους φυλακισμένους.

Α. Κατά φυλακή

1. Κέρκυρα

Είναι η φυλακή με τη μεγαλύτερη αναλογία υποτρόπων και μάλιστα αυτών

με τη μεγαλύτερη διάρκεια συνολικής φυλάκισης, τον μεγαλύτερο αριθμό φυλακίσεων και τη μικρότερη ηλικία πρώτης εισόδου στη φυλακή. Οι τρόφιμοι προέρχονται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τη χαμηλότερη κοινωνικοοικονομική τάξη, δηλώνουν αναλογικά περισσότερο ως τόπο γέννησης και κατοικίας την Αθήνα, είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό ανύπαντροι και χωρίς παιδιά και αναφέρουν ότι επήλθε ρήξη στη σχέση τους με τον αισθηματικό τους δεσμό και τους φίλους των. Έχουν τη χειρότερη εικόνα για τη φυλακή —χωρίς ωστόσο να εμφανίζουν και τη μεγαλύτερη «εχθρότητα» προς το σύστημα— και αναφέρουν, σε μεγαλύτερη αναλογία από τους κρατούμενους των άλλων φυλακών, ότι υπάρχουν πιθανότητες να υποτροπιάσουν. Ως λόγους υποτροπής και δυσκολίες που θα συναντήσουν στο μέλλον αναφέρουν προβλήματα με την αστυνομία, η οποία πιστεύουν ότι λειτουργεί προκατειλημμένα και βοηθά την εγκληματικότητα. Επίσης, αναφέρουν ως πιθανές δυσκολίες —περισσότερο από ό,τι οι κρατούμενοι των άλλων φυλακών— τα ψυχολογικά προβλήματα και την κοινωνική αδικία και λιγότερο την οικογένεια. Οι τρόφιμοι της Κέρκυρας επιδοκιμάζουν σε μεγαλύτερη αναλογία τη συμπεριφορά που στρέφεται δυναμικά κατά της διεύθυνσης και τη θετική συμβατική συμπεριφορά (φιλομάθεια, εντιμότητα κτλ.), ενώ αποδοκιμάζουν περισσότερο όποια συμπεριφορά στρέφεται κατά των συναδέλφων τους, όπως και τη μη ενοχλητική συμπεριφορά, την επιβολή και την αποστασιοποίηση. Συμπαθούν, με αναλογικά τους υψηλότερους βαθμούς, τον κλέφτη και με μέτριους βαθμούς το φονιά, ενώ αντιπαθούν τον αστυνομικό. Σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι στις άλλες φυλακές, δεν δέχονται την ύπαρξη ηγετικής φυσιογνωμίας και όσοι δέχονται ότι υπάρχουν ηγέτες αναφέρουν ως χαρακτηριστικό του την «πνευματική υπεροχή» και την κοινωνικοοικονομική κατάσταση έξω από τη φυλακή. Πιστεύουν, σε μεγαλύτερη αναλογία από τους τροφίμους των άλλων φυλακών, ότι οι λόγοι που κάνουν κάποιον να καταλήξει στη φυλακή είναι η κοινωνικοοικονομική δομή αλλά και τυχαίοι, περιστασιακοί λόγοι. Τέλος, εμφανίζονται περισσότερο αντισυμβατικοί. Ως προς τις συνθήκες της φυλάκισης, αναφέρουν μεγάλη δυσaréσκεια συχνότερα από τους κρατούμενους άλλων φυλακών. Οι τρόφιμοι της Κέρκυρας θεωρούν την πιο ευχάριστη άποψη της φυλακής τις καλές σχέσεις με τους συγκατατούμενους των και λένε ότι, για να περνά κανείς όσο γίνεται καλύτερα στη φυλακή, πρέπει να εργάζεται. Πάντως, ανάμεσα στους τροφίμους του δείγματος, η αναλογία των εργαζομένων είναι μικρότερη από ό,τι στις άλλες φυλακές. Όσον αφορά τη διαδικασία εισόδου στη φυλακή, οι τρόφιμοι της Κέρκυρας αναφέρουν συχνότερα βάνανση συμπεριφορά και ταπεινωτική σωματική έρευνα. Στην Κέρκυρα δίνεται συχνότερα η απάντηση ότι δεν γίνεται χρήση ναρκωτικών στη φυλακή.

2. Χαλκίδα

Οι τρόφιμοι της Χαλκίδας είναι σε μεγαλύτερη αναλογία παντρεμένοι από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών και αναφέρουν συχνότερα ως τόπο γέννησης και κατοικίας ημιαστικές περιοχές. Έχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό καταδικές για σεξουαλικά εγκλήματα και λένε συχνότερα ότι δεν έχουν καμία πιθανότητα υποτροπής. Επίσης, έχουν συχνά επισκέψεις. Συμπαθούν σε μεγαλύτερη αναλογία το δεσμοφύλακα, τον ψυχίατρο και τον αστυνομικό. Αναφέρουν ως συμπεριφορά που εκτιμάται από τους συναδέλφους την αλληλεγγύη και την επιβολή, ενώ αναφέρουν λιγότερο τη θετική συμβατική συμπεριφορά και την υποταγή στη διεύθυνση. Θεωρούν ότι ο καλός κρατούμενος κατά τη διεύθυνση είναι και καλός συνάδελφος. Δείχνουν σε μεγαλύτερη αναλογία από τους κρατούμενους άλλων φυλακών συμβατική συμπεριφορά σε σχέση με τις αξίες. Ως προς τις συνθήκες κράτησης, φαίνονται αρκετά ικανοποιημένοι, αθλούνται σε μεγαλύτερη αναλογία από ό,τι στις άλλες φυλακές και έχουν τηλεόραση. Ανάμεσα σ' αυτούς που αναφέρουν ότι οι συνθήκες κράτησης είναι αποδεκτές, ο κύριος λόγος που προβάλλεται είναι οι καλές σχέσεις με τη διεύθυνση. Οι κρατούμενοι πιστεύουν ότι δεν υπάρχουν δυνατότητες προσφοράς εργασίας σε όλους, αλλά τα κριτήρια επιλογής είναι η εμπειρία και η προτεραιότητα. Απαντούν σε μεγαλύτερη αναλογία ότι το πιο ευχάριστο πράγμα στη φυλακή είναι η εργασία, ότι είναι χρήσιμη για το μέλλον, αναφέρουν δε ως εργασίες που γίνονται στη φυλακή περισσότερο τις τεχνικές και βοηθητικές και λιγότερο τις αγροτικές. Τέλος, ασχολούνται περισσότερο με την κατασκευή χειροτεχνημάτων. Οι τρόφιμοι της Χαλκίδας αναφέρουν, με μεγαλύτερη συχνότητα από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών, ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών και μάλιστα στα πλαίσια των ενδοομαδικών αλληλεπιδράσεων, ενώ αναφέρουν ως μέσο για την είσοδο των ναρκωτικών στη φυλακή το προσωπικό και την ανοχή του. Σχετικά με τη διαδικασία εισόδου στη φυλακή, αναφέρουν την ταπεινωτική σωματική έρευνα, την αφαίρεση προσωπικών αντικειμένων, και την «εξέγερση» ως συναίσθημα που τους διακατείχε κατά την είσοδό τους στη φυλακή. Οι τρόφιμοι της Χαλκίδας αναφέρουν περισσότερο ότι τα σεξουαλικά προβλήματα αντιμετωπίζονται από μεγάλο ποσοστό με ομοφυλοφιλία. Με σκοπό τη βελτίωση του σωματικού συστήματος, προτείνουν, αναλογικά συχνότερα, μέτρα για την ψυχαγωγία των κρατουμένων, το διαχωρισμό των κρατουμένων, τη διευκόλυνση της επικοινωνίας με τον έξω κόσμο, την αύξηση και βελτίωση της ποιότητας του προσωπικού και τη βελτίωση της υγιεινής και της διαβίωσης. Πιστεύουν ότι η ανακήρυξή τους ως ενόχων ήταν άδικη και αντιμετωπίζουν το μέλλον με αισιοδοξία.

3. Αίγινα

Στη φυλακή της Αίγινας οι τρόφιμοι αναφέρουν, αναλογικά περισσότερο, ως τόπο κατοικίας την Αθήνα, είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό μεγάλης ηλικίας και ανήκουν στην υψηλότερη κοινωνικοοικονομική τάξη. Έχουν καταδικαστεί σε μεγαλύτερο ποσοστό για ωφελιμιστική εγκληματικότητα. Έχουν, συχνότερα από τους τροφίμους των άλλων φυλακών, θετική εικόνα για τη λειτουργία της φυλακής. Αναφέρουν ως συμπεριφορά που εκτιμάται από τους συναδέλφους την αποστασιοποίηση, ενώ δεν αναφέρουν την αλληλεγγύη και τη μη υποταγή στη διεύθυνση. Στη φυλακή της Αίγινας δεν γίνονται διαλέξεις ή μαθήματα, ενώ δεν υπάρχει μεγάλη δυσaráσκεια για τις συνθήκες κράτησης. Δεν εργάζονται όλοι και τα κριτήρια που αναφέρονται συχνότερα για την επιλογή αυτών που θα εργαστούν είναι η προτεραιότητα και η ποινική κατάσταση και σπανιότερα η καλή διαγωγή. Εδώ αναφέρεται συχνότερα από ό,τι στις άλλες φυλακές πως υπάρχει μεγάλο ποσοστό κρατούμενων που αντιμετωπίζει το σεξουαλικό πρόβλημα με την εγκράτεια και μικρό με την ομοφυλοφιλία. Οι κρατούμενοι της Αίγινας έχουν εκτίσει μακροχρόνιες ποινές και αντιμετωπίζουν το μέλλον αρνητικά.

4. Τίρυνθα

Οι τρόφιμοι της Τίρυνθας είναι μη υπότροποι σε μεγαλύτερη αναλογία από ό,τι στις άλλες φυλακές, και έχουν μπει για πρώτη φορά στη φυλακή σε ηλικία μεγαλύτερη των 25 ετών. Είναι διαζευγμένοι σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι κρατούμενοι των άλλων φυλακών και αναφέρουν ρήξη στη σχέση τους με τα παιδιά τους σαν συνέπεια της φυλάκισης. Έχουν καταδικαστεί σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους τροφίμους των άλλων φυλακών για παροχή παράνομων υπηρεσιών, για αδικήματα εξ αμελείας και εγκληματικότητα βίας, και σε μικρότερο ποσοστό για κτητική, ωφελιμιστική και σεξουαλική εγκληματικότητα. Η άποψή τους για τη λειτουργία της φυλακής είναι αρνητική, αλλά θεωρούν ανεκτές τις συνθήκες κράτησης περισσότερο από τους τροφίμους των άλλων φυλακών. Αντιπαθούν το βιαστή, το δεσμοφύλακα, το δικηγόρο, το δικαστή, τον αστυνομικό αλλά και τον κλέφτη σε μεγαλύτερη αναλογία. Όπως είναι γνωστό, στην Τίρυνθα όλοι οι τρόφιμοι εργάζονται σε αγροτικές δουλειές, αναφέρουν όμως και δυσaráσκεια για τις δύσκολες συνθήκες εργασίας. Πάντως, όταν αναφέρουν ότι οι συνθήκες κράτησης είναι ανεκτές γι' αυτούς, το αιτιολογούν με το γεγονός ότι εργάζονται. Αντίθετα, όσοι θεωρούν τις συνθήκες κράτησης απαράδεκτες το στηρίζουν συχνότερα από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών στις κακές σχέσεις με τους συνα-

δέλφους των. Στη φυλακή της Τίρυνθας αναφέρεται ότι γίνονται διαλέξεις και μαθήματα θρησκευτικού περιεχομένου. Οι σχέσεις με τον έξω κόσμο αποτελούν το πιο ευχάριστο στοιχείο στη φυλακή, ενώ η αποστασιοποίηση αναφέρεται συχνότερα σαν ο καλύτερος τρόπος για να περνά κανείς καλύτερα στη φυλακή. Οι τρόφιμοι της Τίρυνθας εκφράζουν μεγάλη δυσαρέσκεια για τη σεξουαλική στέρηση. Στη φυλακή αυτή οι κρατούμενοι προτίθενται ν' αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που θα συναντήσουν στο μέλλον, αναλογικά περισσότερο, με την εργασία, την προσωπική περιουσία και διάφορους εξωπραγματικούς τρόπους.

5. Βόλος

Οι τρόφιμοι του Βόλου είναι σε μεγαλύτερη αναλογία ηλικίας 18-24 ετών και δηλώνουν τόπο γέννησης και κατοικίας άλλες αστικές περιοχές εκτός της Αθήνας. Έχουν σχετικά μικρή θητεία στη φυλακή, αρκετά θετική εικόνα της φυλακής και θετική —σε μεγαλύτερη αναλογία— άποψη για την πραγματική λειτουργία της φυλακής. Έχουν καταδικαστεί για ωφελιμιστική εγκληματικότητα σε μεγαλύτερο ποσοστό από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών. Αναφέρουν ότι έχουν ελάχιστες πιθανότητες υποτροπής. Οι τρόφιμοι του Βόλου θεωρούν την αλληλεγγύη ως συμπεριφορά που εκτιμάται από τους συναδέλφους των και την ποινική κατάσταση ως χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί την εκτίμηση των συναδέλφων. Θεωρούν καλό συγκρατούμενο τον κοινωνικό και τον καλό κρατούμενο κατά τη διεύθυνση. Αντιπαθούν το φονιά αλλά συμπαθούν τον ψυχίατρο, το δικαστή, το δικηγόρο και τον κλέφτη. Ως χαρακτηριστικά του ηγέτη αναφέρουν, συχνότερα από ό,τι οι τρόφιμοι των άλλων φυλακών, την πείρα στη φυλακή και την αυτοπροβολή, ενώ ως λόγο για τη φυλάκιση αναφέρουν τη διαπαιδαγώγηση και τις εμπειρίες τους όταν ήταν νέοι. Δείχνουν, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους κρατούμενους των άλλων φυλακών, αδιαφορία για τις συμπεριφορές που διερευνούν τις αξίες, εντούτοις σε ορισμένες περιπτώσεις κρατούν συχνότερα στάση αντιεξουσιαστική. Ως προς τα συναισθήματα που θα τους αφήσει η εμπειρία τους από τη φυλακή αναφέρουν, αναλογικά περισσότερο, την επιθυμία τους να αποδείξουν έμπρακτα το σεβασμό τους στους νόμους. Οι συνθήκες κράτησης στο Βόλο φαίνεται ότι δεν δημιουργούν προβλήματα. Αναφέρεται ότι γίνονται διαλέξεις και μαθήματα με θρησκευτικά, κοινωνικά και άλλα θέματα. Στη φυλακή δεν υπάρχουν δυνατότητες προσφοράς εργασίας σε όλους τους κρατούμενους, η αναλογία αυτών που δεν εργάζονται είναι μεγαλύτερη από ό,τι στις άλλες φυλακές, οι δουλειές που έχουν τη δυνατότητα να κάνουν είναι βοηθητικές, τα κριτήρια επιλογής αυτών που θα εργαστούν είναι η προτε-

ραιότητα και η καλή συμπεριφορά. Για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος προτείνουν την παροχή εργασίας σε όλους και ως μέσο για να περνά κανείς καλά στη φυλακή την εργασία. Λένε συχνότερα από τους τροφίμους των άλλων φυλακών ότι δεν γίνεται χρήση ναρκωτικών.

6. Θεσσαλονίκη

Οι τρόφιμοι της Θεσσαλονίκης αναφέρουν ως τόπο κατοικίας και γέννησης άλλη αστική περιοχή εκτός της Αθήνας και είναι σε μεγαλύτερο ποσοστό αναλφάβητοι σε σχέση με τους τροφίμους των άλλων φυλακών. Κατά κανόνα δεν έχουν μακρόχρονη συνολική διάρκεια φυλάκισης και βρίσκονται μέσα περισσότερο για κτητική και σεξουαλική εγκληματικότητα. Αναφέρουν, σε μεγαλύτερη αναλογία, ότι η φυλακή δεν είχε επίδραση στις σχέσεις τους με τα παιδιά τους και τον αισθηματικό τους δεσμό, και έχουν συχνές επισκέψεις. Πιστεύουν ότι καλός κρατούμενος κατά τη διεύθυνση είναι αυτός που έχει ορισμένη κοινωνική θέση και αναφέρουν ως συμπεριφορά που καταδικάζεται από τους συναδέλφους τη διατάραξη του status quo και την ενοχλητική συμπεριφορά. Σε περίπτωση διαφωνίας ενός μέλους του προσωπικού μ' έναν κρατούμενο, τοποθετούνται μ' αυτόν που έχει δίκιο. Δηλώνουν ότι έχουν λίγες πιθανότητες υποτροπής και θεωρούν τις συνθήκες κράτησής τους καλές, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους τροφίμους των άλλων φυλακών. Στη φυλακή αυτή δεν γίνονται διαλέξεις και οι φυλακισμένοι εργάζονται σε μικρότερο ποσοστό, πιστεύουν όμως ότι το πιο ευχάριστο πράγμα στη φυλακή είναι η εργασία. Ως κριτήριο επιλογής αυτών που θα εργαστούν αναφέρουν την καλή διαγωγή. Αναφέρουν, σε μεγαλύτερη αναλογία, ότι γίνεται χρήση ναρκωτικών στη φυλακή και ότι υπάρχουν ενδοομαδικές πιέσεις. Για την αντιμετώπιση του σεξουαλικού προβλήματος προτείνουν τις άδειες εξόδου.

B. Υποτροπή

1. Χαρακτηριστικά των υποτρόπων (απλών, μέσων, πολλαπλών)

Οι υπότροποι είναι συχνότερα ανύπαντροι ή διαζευγμένοι και δεν έχουν παιδιά, σε μεγαλύτερη αναλογία από τους μη υποτρόπους, και αναφέρουν ρήξη στη σχέση τους με τον αισθηματικό τους δεσμό και με τους φίλους των, ενώ έχουν λιγότερες επισκέψεις και αλληλογραφούν σπάνια. Έχουν συχνότερα τόπο γέννησης και κατοικίας την Αθήνα και έχουν μπει στη φυλακή σε μικρότερη ηλικία από τους μη υποτρόπους. Η μεγαλύτερη αναλογία υποτρό-

πων, όπως αναφέραμε ήδη, είναι στη φυλακή της Κέρκυρας. Οι υπότροποι έχουν καταδικαστεί για κτητική εγκληματικότητα περισσότερο από τους μη υποτρόπους και λιγότερο για ωφελμιστική. Έχουν περισσότερο αντικομοφομιστική και αντιεξουσιαστική στάση όσον αφορά τις αξίες. Αναφέρουν ως συμπεριφορά που καταδικάζεται από τους συναδέλφους τη συνεργασία με τη διεύθυνση και στην ερώτηση αν θα προτιμούσαν να έχουν την εκτίμηση των συναδέλφων τους ή της διεύθυνσης απαντούν το πρώτο. Συμπαθούν τον κλέφτη και το φονιά, σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους μη υποτρόπους, ενώ αντιπαθούν τον αστυνόμο, το δεσμοφύλακα και τον ψυχίατρο. Η εικόνα που έχουν για τη φυλακή είναι πολύ αρνητική και βρίσκουν τις συνθήκες κράτησης απαράδεκτες από όλες τις απόψεις. Αναφέρουν σε μεγαλύτερη αναλογία από τους μη υποτρόπους ότι το πιο ευχάριστο πράγμα στη φυλακή είναι οι καλές σχέσεις με τους συγκρατούμενους των. Εργάζονται σε μικρότερη αναλογία από τους μη υποτρόπους. Αναφέρουν κακή συμπεριφορά και ταπεινωτική σωματική έρευνα κατά τη διαδικασία εισόδου στη φυλακή, σε μεγαλύτερα ποσοστά από τους μη υποτρόπους. Σαν αιτία φυλάκισης αναφέρουν τη διαπαιδαγώγηση και τις εμπειρίες που είχαν όταν ήταν νέοι, και θεωρούν ότι έχουν πιθανότητες υποτροπής περισσότερο από τους μη υποτρόπους. Ως λόγους υποτροπής θεωρούν την επίδραση της αστυνομίας και προβλέπουν ότι οι δυσκολίες που θα έχουν στο μέλλον θα προέρχονται από την αστυνομία. Για την αντιμετώπιση των σεξουαλικών τους προβλημάτων προτείνουν συχνότερα τη δυνατότητα να δέχονται σύντροφο στη φυλακή.

2. Χαρακτηριστικά των μη υποτρόπων

Οι μη υπότροποι είναι συχνότερα έγγαμοι και αναφέρουν ότι η φυλάκιση δεν είχε επίδραση στη σχέση τους με τη γυναίκα τους, τους φίλους, τους συγγενείς και τα παιδιά τους. Επίσης έχουν συχνές επισκέψεις. Ως τόπο κατοικίας έχουν συχνότερα ημιαστικές και αγροτικές περιοχές και έχουν καταδικαστεί για ωφελμιστική εγκληματικότητα και εγκληματικότητα βίας, σε μεγαλύτερα ποσοστά από τους υποτρόπους. Έχουν πιο κομοφομιστική στάση σε σχέση με τις αξίες και θεωρούν θετική τη λειτουργία της φυλακής και τις συνθήκες κράτησης καλές. Αναφέρουν όμως δυσaréσκεια από τη συμπεριφορά των συναδέλφων τους. Προτιμούν να τα έχουν καλά με τη διεύθυνση παρά με τους συναδέλφους των και θεωρούν ότι δεν έχουν πιθανότητες υποτροπής. Αντιπαθούν τον κλέφτη και το βιαστή και λιγότερο το δικηγόρο, ενώ συμπαθούν το δεσμοφύλακα και τον αστυνόμο. Θεωρούν ότι κατά τη διεύθυνση καλώς κρατούμενος είναι «ο ευπροσάρμοστος» στις απαιτήσεις της και ότι ο καλός κρατούμενος κατά τη διεύθυνση είναι και καλός συνάδελφος. Οι

μη υπότροποι εργάζονται σε μεγαλύτερη αναλογία από τους υποτρόπους. Αντιμετωπίζουν το μέλλον θετικά, ενώ αναφέρουν συχνότερα το στίγμα ως πρόβλημα για μετά την αποφυλάκισή τους. Για την αντιμετώπιση των σεξουαλικών προβλημάτων προτείνουν συχνότερα τη χορήγηση άδειας εξόδου.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Πού γεννηθήκατε; (αρ. ερώτ. 1)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Αθήνα	86	20,1
Άλλη αστ. περιοχή	110	25,8
Ημιαστική περιοχή	51	11,9
Αγροτική περιοχή	177	41,5
Χωρίς απάντηση	3	0,7
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

*Πού ζήσατε κατά κύριο λόγο (μέχρι 18
χρονών) τα παιδικά σας χρόνια; (αρ. ερώτ. 2)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Αθήνα	121	28,4
Άλλη αστ. περιοχή	112	26,2
Ημιαστική	47	11,0
Αγροτική	137	32,1
Χωρίς απάντηση	10	2,3
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 3*Τι ηλικία έχετε; (αρ. ερώτ. 3)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
18-24	64	15,0
25-34	162	37,9
35-44	98	23,0
45-64	80	18,7
65 και άνω	23	5,4
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 4*Ποιες είναι οι γραμματικές σας γνώσεις;
(αρ. ερώτ. 4)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Αναλφάβητος	33	7,7
Κατώτ. εκπαίδευση	271	63,5
Μέση εκπαίδευση	96	22,5
Ανώτερη και ανώτατη	26	6,1
Χωρίς απάντηση	1	0,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 5*Οικογενειακή κατάσταση (αρ. ερώτ. 5)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Έγγαμος	212	49,6
Άγαμος	160	37,5
Διαζευγμένος	46	10,8
Χήρος	8	1,9
Χωρίς απάντηση	1	0,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 6*Έχετε παιδιά; (αρ. ερώτ. 6)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	244	57,1
Όχι	178	41,7
Χωρίς απάντηση	5	1,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

*Ποιο είναι το κύριο επάγγελμά σας;
(αρ. ερώτ. 7)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Α' τάξη	28	6,6
Β' τάξη	102	23,9
Γ' τάξη	285	66,7
Δ' τάξη	12	2,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

*Έχετε μπει άλλη φορά στη φυλακή;
(αρ. ερώτ. 8)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	191	44,7
Όχι	236	55,3
Χωρίς απάντηση		
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

*Ποια η συχνότητα προηγούμενων φυλακίσεων;
(αρ. ερώτ. 9α)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
1 φορά	73	38,2
2-3 φορές	67	35,1
4 και πάνω	51	26,7
Σύνολο	191	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 8. N=191

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

*Ποια η διάρκεια προηγούμενων φυλακίσεων;
(αρ. ερώτ. 9β)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Έως 1 χρόνο	45	23,6
1-5 χρόνια	84	44,0
5 χρ. και πάνω	60	31,4
Χωρίς πληροφ.	2	1,0
Σύνολο	191	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 8. N=191.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Σε ποια ηλικία μπήκατε για πρώτη φορά στη φυλακή ή στο αναμορφωτήριο; (αρ. ερώτ. 10)

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Έως 17 χρ.	63	33,0
18-25 χρ.	90	47,1
26-49 χρ.	38	19,9
Σύνολο	191	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 8. N=191.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Για ποια αδικήματα καταδικαστήκατε στο παρελθόν; (αρ. ερώτ. 11)*

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Εγκληματικός βίος	60	31,4
Εγκλημ. κτητική	97	50,8
Εγκλημ. ωφελμιστική	14	7,3
Σεξουαλ. εγκληματικότητα	13	6,8
Παροχή παράνομων υπηρ. και εμπορ.	13	6,8
Χρήση ναρκωτικών	20	10,5
Προσβολή της δημ. τάξης	9	4,7
Εγκληματικότητα εξ αμελείας	7	3,7
Οπλοφορία-οπλοχρησία-οπλοκατοχή	6	3,1
Διάφορα	20	10,5

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 8. N=191.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

*Για τι αδίκημα είσαστε τώρα στη φυλακή;
(αρ. ερώτ. 12)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Εγκληματικότητα βίας	139	32,6
Εγκλημ. κτητική	116	27,2
Εγκλημ. ωφελμιστική	58	13,6
Σεξουαλ. εγκληματικότητα	34	8,0
Παροχή παράνομων υπηρ. και εμπορ.	47	11,0
Χρήση ναρκωτικών	40	9,4
Προσβολή της δημ. τάξης	8	1,9
Εγκλημ. εξ αμελείας	14	3,3
Οπλοφορία-οπλοχρησία-οπλοκατοχή	8	1,9
Διάφορα	53	12,4

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

*Ελπίζετε να σας χορηγηθεί απόλυση
υπό όρο; (αρ. ερώτ. 16)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	182	42,6
Όχι	223	52,2
Χωρίς απάντηση	22	5,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

*Ελπίζετε να σας χαριστεί ένα μέρος της
ποινής; (αρ. ερώτ. 17)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	161	37,7
Όχι	240	56,2
Χωρίς απάντηση	26	6,1
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

*Ποσοστό της ποινής που έχετε εκτίσει
(αρ. ερωτ. 13, 14, 15)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Έως 1/3	225	52,8
1/3 - 2/3	151	35,4
2/3 και πάνω	50	11,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 17

Από την καθημερινή σας ζωή στη φυλακή
τι σας φαίνεται πιο ευχάριστο; (αρ. ερώτ. 19)*

Απασχόληση	Αριθμός απαντήσεων		%
	84		
Στιγμές αυτοσυγκέντρωσης	15		3,5
Φυσική άσκηση	26		6,1
Θεάματα - παιχνίδια	57		13,3
Μικρές υλικές απολαύσεις	16		3,7
Ανθρώπινοι όροι κράτησης	16		3,7
Αρμονικές σχέσεις με συναδέλφους	14		3,3
Επικοινωνία με τον έξω κόσμο	73		17,1
Τίποτα	126		29,5
Σύνολο	427		100,0

* Ανοιχτή ερώτ. Κωδικοποιήθηκε 1 απάντηση (η πρώτη κατά σειρά σπουδαιότητας).

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Σύμφωνα με την πείρα σας τι πρέπει να κάνει κανείς για
να περνάει όσο το δυνατόν καλύτερα στη φυλακή;
(αρ. ερώτ. 20)*

Απασχόληση	Αριθμός απαντήσεων		%
	241		
Καλές σχέσεις με συγκρατούμενους	28		6,6
Καλές σχέσεις με διεύθυνση	31		7,3
Αποστασιοποίηση	63		14,8
Επαφή με τον έξω κόσμο	4		0,9
Αυτοκυριαρχία	29		6,8
Οικονομική ανεξαρτησία	6		1,4
Καλές σχέσεις με όλους	13		3,0
Χωρίς πληροφορία	12		2,8
Σύνολο	427		100,0

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν 2 απαντήσεις αλλά παρουσιάζεται μόνον η πρώτη γιατί δεύτερη απάντηση δεν έδωσαν πάνω από 70% των κρατούμενων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19*Λειτουργία της φυλακής (αρ. ερώτ. 22)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Θετική λειτουργία	60	14,0
Αρνητική λειτουργία	350	82,0
Χωρίς απάντηση	17	4,0
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 20*Το συσσίτιο της φυλακής σας αρκεί
για τη διατροφή σας; (αρ. ερώτ. 23)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	242	56,7
Όχι	181	42,4
Χωρίς απάντηση	4	0,9
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 21*Συμπληρώνετε τη διατροφή σας
με τρόφιμα που αγοράζετε
από την καντίνα; (αρ. ερώτ. 25)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	304	71,2
Όχι	123	28,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 22

*Αν επρόκειτο να βελτιωθεί το σιτηρέσιο, τι βελτίωση θα θέλατε να γίνει; (Π.χ. περισσότερο κρέας, περισσότερα γλυκίσματα κτλ.) (αρ. ερώτ. 24)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Κανένα πρόβλημα	82	19,2
Μεγαλύτερη ποσότητα	61	14,3
Κρέατα-ψαρικά	92	21,5
Λαχανικά-φρούτα	123	28,8
Γαλακτερά	78	18,3
Λίπη-λάδι	27	6,3
Ποτά-αναψυκτικά	40	9,4
Βελτίωση συνθηκών συσσιτίου	170	39,8
Οργάνωση-διαχείριση	32	7,5

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 3 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 23

*Εργάζεστε μέσα στη φυλακή;
(αρ. ερώτ. 26)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	268	62,8
Όχι	159	37,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 24*Τι εργασία κάνετε; (αρ. ερώτ. 27)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Τεχνικές εργασίες	48	11,2
Βοηθητικές εργασίες	112	26,2
Αγροτικές εργασίες	69	16,2
Εργασίες για πλαισίωση υπηρεσιών της διοίκησης	32	7,5
Χωρίς απάντηση	7	1,6
Αυτοί που δεν εργάζονται	159	37,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 25*Τι είδους εργασίες μπορεί να κάνει
κανείς σ' αυτή τη φυλακή; (αρ. ερώτ. 28)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Τεχνικές εργασίες	227	53,2
Βοηθητικές εργασίες	306	71,7
Αγροτικές εργασίες	130	30,4
Εργασίες για πλαισίωση υπηρεσιών της διοίκησης	126	29,5
Καμιά εργασία	7	1,6

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 4 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

Υπάρχουν δυνατότητες για προσφορά εργασίας σε όλους τους καταδίκους; (αρ. ερώτ. 29)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	129	30,2
Όχι	291	68,1
Χωρίς απάντηση	7	1,6
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 27

*Αν δεν υπάρχουν δυνατότητες για προσφορά εργασίας σε όλους τους καταδίκους, με ποια κριτήρια επιλέγονται αυτοί στους οποίους ανατίθεται εργασία; (αρ. ερώτ. 30)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Καλή συμπεριφορά	80	27,5
Σκοπιμότητα-αυθαιρεσία	136	46,7
Επαγγελματική ικανότητα	14	4,8
Ποινική κατάσταση	52	17,9
Κατά σειρά	76	26,1

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «όχι» στην ερ. 29. N = 291.

ΠΙΝΑΚΑΣ 28

*Ασχολείστε με κατασκευή και
πώληση χειροτεχνημάτων; (αρ. ερώτ. 31)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	116	27,2
Όχι	308	72,1
Χωρίς απάντηση	3	0,7
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 29

*Πιστεύετε ότι η εργασία που κάνει κανείς
στη φυλακή θα του φανεί χρήσιμη για
την επαγγελματική του αποκατάσταση μετά
την απόλυσή του; (αρ. ερώτ. 33)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	163	38,2
Όχι	249	58,3
Δεν ξέρω	9	2,1
Χωρίς απάντηση	6	1,4
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 30

Τι δυνατότητες παρέχονται στους κρατούμενους για να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους; (αρ. ερώτ. 34)

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Σπορ	114	26,7
Βιβλιοθήκη	43	10,1
Τηλεόραση	237	55,5
Διάφορα	71	16,6
Τίποτε	64	15,0

* Ποσοστό στο σύνολο του δείγμ. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 31

Όσον καιρό βρίσκεστε στη φυλακή γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες, κτλ.; (αρ. ερώτ. 35)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	102	23,9
Όχι	324	75,9
Χωρίς απάντηση	1	0,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 32

Πόσες φορές παρακολουθήσατε διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες κτλ., από τότε που μπήκατε στη φυλακή; (αρ. ερώτ. 36)

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Ποτέ	16	15,7
Σπάνια	36	35,3
Συχνά	45	44,1
Χωρίς πληροφορίες	5	4,9
Σύνολο	102	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερ. 35. N=102.

ΠΙΝΑΚΑΣ 33

*Μπορείτε να μας αναφέρετε μερικά από τα θέματα που σας αναπτύχθηκαν σ' αυτές τις διαλέξεις; (αρ. ερώτ. 37)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Θρησκευτικά	76	74,5
Μορφωτικά	9	8,8
Κοινωνικά	13	12,8
Διάφορα	16	15,7

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 3 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερ. 35. N=102.

ΠΙΝΑΚΑΣ 34

*Κρίνετε ότι τα θέματα που σας
αναπτύχθηκαν προσφέρουν κάποια
ωφελιμότητα; (αρ. ερωτ. 38)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Ναι	51	50,0
Όχι	39	38,2
Ανάλογα με το περιε- χόμενο τους	9	8,8
Δεν ξέρω	3	2,9
Σύνολο	102	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερ.
35. N=102.

ΠΙΝΑΚΑΣ 35

*Στις μέρες μας γίνεται πολύς θόρυβος για βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Με την πείρα που έχετε από την εφαρμογή του σ.σ., τι θα προτείνατε για τη βελτίωσή του; (αρ. ερώτ. 40)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Διαχωρισμός κρατουμένων	103	24,1
Υγιεινή και διαβίωση κρατ.	96	22,5
Εργασία κρατουμένων	100	23,4
Αγωγή και ψυχαγωγία κρατ.	109	25,5
Επικοινωνία κρατουμένων	104	24,4
Δικαιώματα κρατουμένων	89	20,8
Κοινωνική προστ. κρατουμ.	32	7,5
Σύντμηση του χρόνου φυλάκ.	127	29,7
Προσωπικό	78	18,3
Κατάργηση της φυλακής	19	4,4
Δεν έχει ανάγκη βελτίωσης	18	4,2
Εκφοβιστικότερη φυλακή	7	1,6
Δεν ξέρω - χωρίς απάντηση	33	7,7

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 4 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 36

*Πώς κρίνετε τις συνθήκες κράτησης
στη φυλακή; (αρ. ερώτ. 41)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Καλές Ανεκτές } Καλές	98 95 } 193	23,0 22,2 } 45,2
Όχι καλές Απαράδεκτες } Κακές	100 129 } 229	23,4 30,2 } 53,6
Χωρίς απάντηση	5	1,2
Σύνολο	427	

ΠΙΝΑΚΑΣ 37

*Αξιολογήστε την αιτιολόγησή σας στην παραπάνω
ερώτηση (Πώς κρίνετε τις συνθήκες κράτησης.*

*Βλ. προηγούμενο πίνακα) (αρ. ερώτ. 42)**

Για όσους απάντησαν «καλές»

(άθρ. καλές - ανεκτές)

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Καλές σχέσεις με την υπηρεσία	95	49,2
Σχέσεις με συγκρατουμένους	17	8,8
Ευμενείς υλικοί όροι	60	31,1
Ευνοϊκές συνθήκες απασχόλησης	16	8,3
Η φυλακή είναι φυλακή	25	13,0
Χωρίς απάντηση	25	13,0

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν ότι οι συνθήκες είναι καλές (καλές - ανεκτές) στην ερώτηση 41. N=193.

ΠΙΝΑΚΑΣ 38

*Για όσους απάντησαν ότι οι συνθήκες είναι κακές (όχι καλές-απαράδεκτες)
(αρ. ερώτ. 42)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Αυθαιρεσία	76	33,2
Προβλήματα σχέσεων με συγκρατούμενους	24	10,5
Δυσμενείς υλικοί όροι	135	59,0
Έλλειψη προγραμμάτων σωφρον. μεταχ.	36	15,7
Προβλήματα εργασίας	12	5,2
Έλλειψη θεσμικών εγγυήσεων των δικαιωμάτων των κρατουμ.	14	6,1
Ανεπάρκεια ιατρικής περίθαλψης και κοινων. αντίληψης	18	7,9
Προβλήματα απομόνωσης και επικοινωνίας	35	15,3
Χωρίς απάντηση	7	3,1

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν ότι οι συνθήκες κράτησης είναι κακές (κακές - απαράδεκτες) στην ερώτηση 41. N=229.

ΠΙΝΑΚΑΣ 39

*Περιγράψτε μας τη διαδικασία εισόδου σας στη φυλακή.
(αρ. ερώτ. 43)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Εξευτελιστική σωματική έρευνα	90	21,1
Επιλογή προσωπ. αντικειμένων	97	29,7
Τυπική διαδικασία	369	86,4
Βάναυση μεταχείριση	74	17,3
Χωρίς πληροφορίες-εκτός θέματος	22	5,2

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 4 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 40

*Τι συναισθήματα σας διακατείχαν όταν περνούσατε απ' αυτή τη διαδικασία; (αρ. ερώτ. 44)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Τίποτα, γιατί μου συμπεριφέρθηκαν όπως έπρεπε	3	0,7
Ανοσία	39	9,1
Εξιλέωση	10	2,3
Εξέγερση	72	16,9
Ψυχολογικός τραυματισμός	340	79,6
Υπομονή	16	3,7
Χωρίς απάντηση		

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 41

Πώς προσαρμόζονται οι κρατούμενοι στη σεξουαλική στέρηση; (αρ. ερώτ. 45 α, β, γ)

	Μικρό ποσοστό		Μέτριο ποσοστό		Μεγάλο ποσοστό		Χωρίς απάντηση		Σύνολο	
	Αριθμ. απαντ.	%	Αριθμ. απαντ.	%	Αριθμ. απαντ.	%	Αριθμ. απαντ.	%	Αριθμ. απαντ.	%
Με εγκράτεια	240	56,2	39	9,1	35	8,2	113	26,5	427	100,0
Με αυνανισμό	14	8,8	42	9,8	353	82,7	18	4,2	427	100,0
Με ομοφυλοφιλ.	226	52,9	72	16,9	63	14,8	66	15,5	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 42

Κατά τη γνώμη σας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το σεξουαλικό πρόβλημα των κρατουμένων, ποιος τρόπος θα ήταν καλύτερος; (αρ. ερώτ. 46)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Να μπορεί ο κρατούμενος να δέχεται το σεξουαλικό του σύντροφο στη φυλακή	65	15,2
Να χορηγείται στον κρατούμενο άδεια εξόδου	340	79,7
Άλλος τρόπος (ποιος)	12	2,8
Χωρίς απάντηση	10	2,3
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 43

Αν καθιερωνόταν η αρχή των αδειών εξόδου των κρατουμένων, κρίνετε ότι το ποσοστό απόδρασης ή απόπειρας απόδρασης θα ήταν: (αρ. ερώτ. 47)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ανύπαρκτο	73	17,1
Ασήμαντο	247	57,8
Σημαντικό	65	15,2
Μεγάλο	23	5,4
Πολύ μεγάλο	14	3,3
Δεν απαντώ	5	1,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 44

*Γίνεται χρήση ναρκωτικών σ' αυτή
τη φυλακή; (αρ. ερώτ. 48)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	140	32,8
Όχι	192	45,0
Δεν ξέρω	88	20,6
Χωρίς απάντηση	7	1,6
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 45

*Πώς αποκτάται η συνήθεια της χρήσης ναρκωτικών;
(αρ. ερώτ. 49)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Είχε τη συνήθεια πριν μπει στη φυλακή	14	10,0
Απέκτησε τη συνήθεια μέσα στη φυλακή	43	30,7
Και τα δύο	72	51,4
Δεν ξέρω	5	3,6
Χωρίς απάντηση	6	4,3
Σύνολο	140	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 48. N=140.

ΠΙΝΑΚΑΣ 46

*Αν κάποιος απέκτησε τη συνήθεια μέσα στη φυλακή,
πώς την απέκτησε; (αρ. ερώτ. 49α)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Διέξοδος από την πραγματικότητα	37	26,4
Στα πλαίσια των ενδοομαδικών αλληλεπιδράσεων και πιέσεων	87	62,1
Διοχέτευση από πρόσωπα ομάδας	8	5,7
Χωρίς απάντηση - δεν ξέρω	19	13,6

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 48.
N=140.

ΠΙΝΑΚΑΣ 47

*Σε τι ποσοστό ανεβάζετε περίπου αυτούς
που κάνουν χρήση ναρκωτικών;
(αρ. ερώτ. 50)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Μικρό ποσοστό	58	41,4
Μέτριο ποσοστό	34	24,3
Μεγάλο ποσοστό	45	32,1
Χωρίς απάντηση	3	2,2
Σύνολο	140	100,0

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά
στην ερώτηση 48. N=140.

ΠΙΝΑΚΑΣ 48

*Τα ναρκωτικά που κυκλοφορούν
στη φυλακή είναι κυρίως: (αρ. ερώτ. 51)*

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Χάπια	71	50,7
Χασίς	83	59,3
Ηρωίνη	57	40,7
Άλλο (τι;)	12	8,6
Δεν ξέρω	13	9,3
Χωρίς απάντηση	4	2,9

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά
στην ερώτηση 48. N=140.

ΠΙΝΑΚΑΣ 49

Με τι τρόπους μπαίνουν τα ναρκωτικά στη φυλακή; (αρ. ερώτ. 52)

	Αριθμός απαντήσεων	%*
Τα φέρνει ο κατάδικος μαζί του όταν μπαίνει φυλακή	42	30,0
Τα δίνουν κρυφά επισκέπτες κατά το επισκεπτήριο	50	35,7
Μπαίνουν κρυμμένα μέσα σε δέματα που στέλνονται σε κρατούμενους	29	20,7
Τα φέρνουν ορισμένα μέλη του προσωπ. της φυλακής	61	43,6
Εισάγονται από επισκέπτες ή με δέματα με την ανοχή του προσωπικού	38	27,1
Άλλος (ποιος;)	9	6,4
Δεν ξέρω	17	12,1
Χωρίς απάντηση	6	4,3

* Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση 48. N=140.

ΠΙΝΑΚΑΣ 50

*Πιστεύετε ότι η καταδίκη σας
ήταν δίκαιη; (αρ. ερώτ. 53)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	166	38,9
Όχι	247	57,8
Χωρίς απάντηση	14	3,3
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 51

*Πιστεύετε ότι η ποινή που σας
επιβλήθηκε ήταν: (αρ. ερώτ. 54)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Δίκαιη	31	7,3
Αυστηρή	356	83,4
Επιεικής	18	4,2
Χωρίς απάντηση	22	5,1
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 52

*Κατά τη γνώμη σας οι αποφάσεις των
ποινικών δικαστηρίων είναι δίκαιες
στο σύνολό τους; (αρ. ερώτ. 55)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	42	9,8
Όχι	369	86,4
Χωρίς απάντηση	16	3,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 53

*Σύμφωνα με την προσωπική σας εμπειρία, ποια είναι η γνώμη σας σχετικά με τον τρόπο που κάνει τη δουλειά της η αστυνομία; (αρ. ερώτ. 56)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Κάνουν καλά τη δουλειά τους	70	16,4
Ασκούν ψυχ. και σωματ. βία	210	49,2
Ανορθόδοξες μέθοδοι	194	45,4
Κατάχρηση εξουσίας	78	18,3
Μεροληψία υπέρ των ισχυρών	24	5,6
Υποβοηθούν την εγκληματικότητα	21	4,9
Χωρίς απάντηση	30	7,0

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 54

*Ποια η επίδραση που είχε η φυλάκισή σας στις σχέσεις σας με: α) τη σύζυγό σας; (αρ. ερώτ. 57)**

	Αριθμός απαντήσεων	%
Χωρίς επίδραση	126	52,1
Κλονισμός στις σχέσεις	59	24,4
Ρήξη στις σχέσεις	57	23,5
Σύνολο	242	100,0

* Μόνον μεταξύ των κρατουμένων που ήταν έγγαμοι κατά την έναρξη της έκτισης της ποινής τους. N=242.

ΠΙΝΑΚΑΣ 55

*Ποια η επίδραση που είχε η φυλάκιση στις σχέσεις σας με: β) τα παιδιά σας; (αρ. ερώτ. 57)**

	Αριθμός απαντήσεων	%
Χωρίς επίδραση	109	44,7
Κλονισμός στις σχέσεις	67	27,5
Ρήξη στις σχέσεις	29	11,9
Χωρίς απάντηση	39	16,0
Σύνολο	244	100,0

* Μόνον για όσους έχουν παιδιά. N=244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 56

*Έχετε επισκέψεις κατά το επισκεπτήριο;
(αρ. ερώτ. 58)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Συχνά	226	52,9
Σπάνια	138	32,3
Ποτέ	63	14,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 57*Ποιοι κυρίως σας επισκέπτονται; (αρ. ερώτ. 59)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Σύζυγος	157	36,8 (69,8)*
Παιδιά	117	27,4 (48,0)**
Συγγενείς	278	65,1
Άλλοι	51	11,9

* Ποσοστό μόνον στους έγγαμους κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας. N=212.

** Ποσοστό μόνον σ' αυτούς που έχουν παιδιά. N=244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 58*Θα θέλατε να επιτραπεί να γίνουν οι επισκέψεις πιο συχνές; (αρ. ερώτ. 60)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	235	55,0
Όχι	89	20,8
Αδιαφορώ	43	10,1
Χωρίς απάντηση	60	14,1
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 59

Θα θέλατε να επιτραπεί να διευρυνθεί ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να σας επισκεφθούν στη φυλακή; (αρ. ερώτ. 61)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	340	79,6
Όχι	50	11,7
Αδιαφορώ	27	6,3
Χωρίς απάντηση	10	2,3
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 60

Αλληλογραφείτε με πρόσωπα του περιβάλλοντός σας; (αρ. ερώτ. 62)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Συχνά	116	27,2
Σπάνια	93	21,8
Καθόλου	217	50,8
Χωρίς απάντηση	1	0,2
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 61

*Με ποια πρόσωπα κυρίως
αλληλογραφείτε; (αρ. ερώτ. 63)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Με σύζυγο	59	13,8 (27,8)*
Με παιδιά	30	7,1 (12,3)**
Με συγγενείς	126	29,5
Με φίλους	43	10,1
Με άλλους	15	3,5

* Ποσοστό μόνον στους έγγαμους κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας. N = 212.

** Ποσοστό μόνον σ' αυτούς που έχουν παιδιά. N = 244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 62

*Αισθάνεστε την ανάγκη να αλληλογραφείτε και
με άλλα πρόσωπα πέρα από αυτά που επιτρέπονται
από τον Σωφρονιστικό Κώδικα; (αρ. ερώτ. 64)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	256	60,0
Όχι	111	26,0
Χωρίς απάντηση	60	14,0
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 63

*Τι συμπεριφορά πρέπει να τηρεί ο κατάδικος για να έχει την εκτίμηση των συναδέλφων του; Αναφέρετε τις κυριότερες συμπεριφορές που αποσπούν συνήθως τη γενική εκτίμηση των κρατουμένων.
(αρ. ερώτ. 65)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Αλληλεγγύη	193	45,2
Νομοφροσύνη	6	1,4
Αποστασιοποίηση	72	16,9
Επιβολή	10	2,3
Μη ενοχλητική συμπεριφορά	250	58,5
Μη υποταγή στη διεύθυνση	17	4,0
Συμβατική συμπεριφορά	72	16,9
Χωρίς απάντηση	12	2,8

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 64

*Ποιες συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται κυρίως από το σύνολο των συναδέλφων; Αναφέρετε τις κυριότερες συμπεριφορές που προκαλούν την αποδοκιμασία των κρατουμένων.
(αρ. ερώτ. 66)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Είδος εγκληματικής δράσης	12	2,8
Συνεργασία με τη διεύθυνση	238	55,7
Έλλειψη αλληλεγγύης	39	9,1
Ενοχλητική συμπεριφορά	254	59,5
Κοιμορμιστική συμπεριφορά	5	1,2
Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμπεριφορές	10	2,3
Διάφορα	3	0,7
Διατάραξη του status quo της φυλακής	27	6,3
Χωρίς απάντηση	7	1,6

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 65

*Ποιος είναι ο τύπος του κρατουμένου
που χαρακτηρίζεται «καλός συνάδελφος»
κατά τη γενική αντίληψη
των συγκρατουμένων του; (αρ. ερώτ. 67)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Κοινωνικός	175	41,0
Αλληλέγγυος	130	30,4
Διακριτικός	182	42,6
Ευχάριστος	8	1,9
Όμοιος	19	4,4
Διάφορα	23	5,4
Χωρίς απάντηση	21	4,9

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 66

*Ποιος είναι ο τύπος του κρατούμενου
που χαρακτηρίζεται συνήθως
«καλός κρατούμενος» από τη διεύθυνση της φυλακής;
(αρ. ερώτ. 68)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Όργανο της διεύθυνσης	226	52,9
Αυτούς που δεν δημιουργούν προβλήματα	213	49,9
Όσους έχουν μια συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία	4	0,9
Διάφορα	20	4,7
Όσους έχουν ορισμένη κοινο- νική θέση εκτός της φυλακής	22	5,2
Δεν γνωρίζω	13	3,0
Χωρίς απάντηση	6	1,4

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 67

*Σύμφωνα με την πείρα σας, ο καλός κρατούμενος
κατά τη διεύθυνση είναι συνήθως και καλός
συνάδελφος κατά τις αντιλήψεις
των συναδέλφων του; (αρ. ερώτ. 69)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	135	31,6
Όχι	265	62,1
Χωρίς απάντηση	27	6,3
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 68

*Σε περίπτωση που συγκρουστεί συνάδελφος με μέλος
του προσωπικού της φυλακής, συναισθηματικά με το μέρος
τίνος τοποθετείστε; (αρ. ερώτ. 70)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Στάση ουδετερότητας	32	7,5
Στάση κομφορμιστική	48	11,2
Στάση αντιεξουσιαστική	233	54,6
Στάση δικαιοκρισίας	102	23,9
Δεν ξέρω - χωρίς απάντηση	12	2,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 69

Καθορίστε αν επιδοκιμάζετε ή αποδοκιμάζετε τη συμπεριφορά στις παρακάτω υποθετικές περιπτώσεις: (αρ. ερώτ. 71)

α) Ένας κρατούμενος κλέβει τσιγάρα από τους συναδέλφους του.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	19	4,4
Αποδοκιμάζω	379	88,8
Αδιαφορώ	29	6,8
Σύνολο	427	100,0

β) Ένας κρατούμενος βλέπει ένα φύλακα να πέφτει λιπόθυμος. Τον αφήνει αβοήθητο και απομακρύνεται.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	30	7,0
Αποδοκιμάζω	376	88,1
Αδιαφορώ	21	4,9
Σύνολο	427	100,0

γ) Ένας κρατούμενος βρίσκεται σοβαρά τραυματισμένος με μια μαχαιριά στην κοιλιά. Ένας άλλος κρατούμενος, ξέροντας ότι ο δράστης είναι κάποιος συνάδελφος, τον καταδίδει στη διεύθυνση της φυλακής.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	197	46,1
Αποδοκιμάζω	173	40,5
Αδιαφορώ	57	13,3
Σύνολο	427	99,9

δ) Ένας κρατούμενος πιάνει έναν άλλο κρατούμενο την ώρα που κλέβει χρήματα από τις αποσκευές ενός συναδέλφου τους.
Τον σπάει στο ξύλο.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	198	46,4
Αποδοκιμάζω	197	46,1
Αδιαφορώ	32	7,5
Σύνολο	427	100,0

ε) Ένας κρατούμενος που τρέφει συναισθήματα έχθρας για κάποιο φύλακα που τον είχε στείλει στην πειθαρχική απομόνωση, βρίσκει ευκαιρία στα σκοτεινά και του δίνει ένα γερό χτύπημα μ' ένα ξύλο στο κεφάλι.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	100	23,4
Αποδοκιμάζω	286	67,0
Αδιαφορώ	41	9,6
Σύνολο	427	100,0

στ) Ένας κρατούμενος κλέβει συστηματικά καφέ και ζάχαρη από την κουζίνα της φυλακής.

	Αριθμός απαντήσεων	%
Επιδοκιμάζω	46	10,8
Αποδοκιμάζω	322	75,4
Αδιαφορώ	59	13,8
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 70
Αξιολογήστε την εκτίμηση που τρέφετε για τους εξής τύπους κρατούμενων*
(αρ. ερωτ. 72 α, β, γ, δ)

	Καμά εκτίμηση		Μικρή εκτίμηση		Μεγάλη εκτίμηση		Αδιαφορώ		Χωρίς απάντηση		Σύνολο
	Αριθμός απαντήσ.	%	Αριθμός απαντήσ.	%	Αριθμός απαντήσ.	%	Αριθμός απαντήσ.	%	Αριθμός απαντήσ.	%	
Τύπος α)	18	4,2	51	11,9	330	77,3	26	6,1	2	0,5	427
Τύπος β)	363	85,0	25	5,9	14	3,3	22	5,2	3	0,7	427
Τύπος γ)	120	28,1	102	23,9	149	34,9	50	11,7	6	1,4	427
Τύπος δ)	285	66,7	45	10,5	45	10,5	36	8,4	16	8,7	427

* Τύπος α) Αυτός που τηρεί τους κανονισμούς της υπηρεσίας και είναι πειθαρχικός στο προσωπικό χωρίς όμως να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση και το προσωπικό της φυλακής.

Τύπος β) Αυτός που κολακεία το προσωπικό και καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποσπάσει την εύνοια της διεύθυνσης και του προσωπικού.

Τύπος γ) Αυτός που είναι απειθαρχός στους κανονισμούς και εχθρικός προς το προσωπικό, αλλά είναι αλληλέγγυος με τους συναδέλφους του και συμμορφώνεται με τους άγραφους νόμους των κρατούμενων.

Τύπος δ) Αυτός που είναι απομονωμένος και φέρεται εχθρικά και προς τους συναδέλφους του χωρίς να συμμορφώνεται ούτε με τους κανονισμούς ούτε με τους άγραφους κανόνες των κρατούμενων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 71

Τι παρατσούκλι θα ταίριαζε στον καθένα από τους τέσσερις τύπους κρατουμένου που περιγράφονται στην ερώτηση 72; (αρ. ερώτ. 74 α, β, γ, δ)

Τύπος α)	Αριθμός απαντήσεων	%
Ωραίος	87	20,4
Τουμπεκής	23	5,4
Ρουφιάνος	29	6,8
Χωρίς απάντηση	288	67,4
Σύνολο	427	100,0
Τύπος β)		
Ρουφιάνος	174	40,7
Γλείφτης	71	16,6
Μάγκας	10	2,3
Χωρίς απάντηση	172	40,3
Σύνολο	427	100,0
Τύπος γ)		
Άντρας	69	16,2
Ψευτομάγκας	66	15,5
Υποπιτος	14	3,3
Τουμπεκής	3	0,7
Χωρίς απάντηση	275	64,4
Σύνολο	427	100,0
Τύπος δ)		
Τρελός	64	15,0
Ψευτομάγκας	70	16,4
Ωραίος	6	1,4
Τουμπεκής	17	4,0
Χωρίς απάντηση	269	63,0
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 72

Αν είχατε να διαλέξετε ένα από τα δύο τι θα προτιμούσατε; (αρ. ερώτ. 75)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Να έχετε την εκτίμηση των συναδέλφων σας	297	69,6
Να σας έχει «από καλό μάτι» η διεύθυνση της φυλακής	91	21,3
Χωρίς απάντηση	39	9,1
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 73

*Εξηγήστε τους λόγους της επιλογής σας στην προηγούμενη ερώτηση (αρ. ερώτ. 76)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Συμπάθεια-Αλληλεγγύη προς τους συγκρατουμένους	261	61,1
Απέχθεια προς την υπηρεσία	30	7,0
Φόβος προς τους συγκρατουμένους	39	9,1
Νομιμοφροσύνη προς την υπηρεσία	20	4,6
Προσδοκία ωφέλειας από την υπηρεσία	78	18,3
Χωρίς θέση	33	7,7

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 74

Βαθμολογήστε από 1 ως 5 το βαθμό του συναισθήματος συμπάθειας ή από 6 ως 10 το βαθμό του συναισθήματος αντιπάθειας που τρέφετε για τους παρακάτω κοινωνικούς ρόλους (αρ. ερώτ. 77 και κάρτας ερωτ. 77)

α) Κλέφτης

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	35	8,1	Βαθμός 6	53	12,4		
» 2	17	3,9	» 7	14	3,2		
» 3	48	11,2	» 8	24	5,6		
» 4	13	3,0	» 9	4	0,9		
» 5	37	8,6	» 10	171	40,0		
Σύνολο συμπαθούντων	150	35,1	Σύνολο αντιπαθούντων	266	62,2	11	2,6

β) Δικαστής

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	31	7,3	Βαθμός 6	50	11,7		
» 2	11	2,6	» 7	25	5,9		
» 3	27	6,3	» 8	28	6,6		
» 4	13	3,0	» 9	20	4,7		
» 5	23	5,4	» 10	187	43,8		
Σύνολο συμπαθούντων	105	24,5	Σύνολο αντιπαθούντων	310	72,5	12	2,8

* Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

γ) Ασυνόμοτος

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	20	4,7	Βαθμός 6	37	8,7		
» 2	13	3,0	» 7	7	1,6		
» 3	33	7,7	» 8	38	8,9		
» 4	17	4,0	» 9	18	4,2		
» 5	32	7,5	» 10	202	47,3		
Σύνολο συμπαθούντων	115	26,9	Σύνολο αντιπαθούντων	302	70,7	10	2,3

δ) Φονιάς

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	28	6,6	Βαθμός 6	59	13,8		
» 2	17	4,0	» 7	15	3,5		
» 3	24	5,6	» 8	17	3,9		
» 4	12	2,8	» 9	15	3,5		
» 5	35	8,2	» 10	176	41,2		
Σύνολο συμπαθούντων	116	27,1	Σύνολο αντιπαθούντων	282	66,0	29	6,7

* Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N = 427.

ε) Δεσμοφύλακας

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	48	11,2	Βαθμός 6	50	11,7		
» 2	27	6,3	» 7	16	3,7		
» 3	51	11,9	» 8	30	7,0		
» 4	20	4,7	» 9	15	3,5		
» 5	58	13,6	» 10	102	23,9		
Σύνολο συμ- παθούντων	204	47,7	Σύνολο αντι- παθούντων	213	49,8	10	2,3

στ) Ψυχίατρος

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	69	16,2	Βαθμός 6	39	9,1		
» 2	21	4,9	» 7	8	1,9		
» 3	32	7,5	» 8	16	3,7		
» 4	24	5,6	» 9	16	3,7		
» 5	81	19,0	» 10	83	19,4		
Σύνολο συμ- παθούντων	227	53,1	Σύνολο αντι- παθούντων	162	37,9	38	8,8

* Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ζ) Δικηγόρος

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	24	5,6	Βαθμός 6	26	6,1		
» 2	16	3,7	» 7	7	1,6		
» 3	27	6,3	» 8	40	9,4		
» 4	13	3,0	» 9	22	5,2		
» 5	29	6,8	» 10	218	51,1		
Σύνολο συμπαθούντων	109	25,5	Σύνολο αντιπαθούντων	313	73,3	5	1,2

η) Βιαστής

Συμπάθεια			Αντιπάθεια				
	Αριθμός απαντήσεων	%*		Αριθμός απαντήσεων	%*	Χωρίς απάντηση	%*
Βαθμός 1	8	1,9	Βαθμός 6	14	3,3		
» 2	3	0,7	» 7	6	1,5		
» 3	2	0,5	» 8	20	4,7		
» 4	2	0,5	» 9	17	4,0		
» 5	7	1,6	» 10	340	79,6		
Σύνολο συμπαθούντων	22	5,1	Σύνολο αντιπαθούντων	397	92,9	8	1,8

* Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 75

*Κατά τη γνώμη σας, ποιες είναι οι κυριότερες αιτίες που κάνουν κάποιον να καταλήξει στη φυλακή; (αρ. ερώτ. 78)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Η κοινωνικοοικονομική δομή της κοινωνίας	305	71,4
Η διαπαιδαγώγηση-Οι εμπειρίες όταν είσαι νέος	146	34,2
Τα προσωπικά βιώματα-Ο χαρακτήρας	164	38,4
Οι μηχανισμοί της θεσμικής αντίδρασης	28	6,6
Περιστασιακοί λόγοι	15	3,5
Χωρίς απάντηση	7	1,6

* Ανοικτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος, N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 76

Μέσα στη φυλακή υπάρχουν κρατούμενοι που αναγνωρίζονται γενικά σαν ηγετικές φυσιογνωμίες; (αρ. ερώτ. 79)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	214	50,1
Όχι	205	48,0
Χωρίς απάντηση	8	1,9
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 77

*Ποια χαρακτηριστικά είναι εκείνα που κάνουν κάποιον να αναγνωριστεί σαν ηγέτης από τους άλλους; (αρ. ερώτ. 80)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Η πνευματική υπεροχή	56	13,1
Η δράση για τα κοινά	72	16,9
Η πείρα από τη φυλακή	48	11,2
Η «μαγκιά»	143	33,5
Οι ιδιαίτερες σχέσεις με τη διεύθυνση	20	4,7
Η παθολογική προσωπικότητα	6	1,4
Ο χαμερπής	5	1,2
Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση έξω από τη φυλακή	13	3,0
Το κύκλωμα των σχέσεων έξω από τη φυλακή	3	0,7
Η φήμη του ως κακοποιού	7	1,6
Η αυτοπροβολή	10	2,3
Δεν υπάρχουν χαρακτηριστικά	27	6,3
Διάφορα	7	1,6
Χωρίς απάντηση	117	27,4

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 78

*Ποια είναι τα σχέδιά σας για μετά την αποφυλάκισή σας;
(αρ. ερώτ. 81)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Επαγγελματική αποκατάσταση	314	73,5
Κοινωνική αποκατάσταση	234	54,8
Ενασχόληση με τα κοινά	4	0,9
Κοινωνική φυγή	62	14,5
Υποτροπή	9	2,1
Δεν έχω μελλοντικά σχέδια	21	4,9
Χωρίς απάντηση	9	2,1

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 79

*Νομίζετε ότι θα αντιμετωπίσετε δυσκολίες
προσαρμογής όταν βρεθείτε πάλι στην κοινωνία;
(αρ. ερώτ. 82)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Ναι	244	57,1
Όχι	170	39,8
Δεν ξέρω	13	3,1
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 80

*Ποιες είναι οι κυριότερες δυσκολίες που νομίζετε ότι θα συναντήσετε;
(αρ. ερώτ. 83)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Ψυχολογικά προβλήματα	24	9,8
Προβλήματα κοινωνικής απόρριψης	127	52,1
Πρόβλημα με άμεσο οικογενειακό περιβάλλον	40	16,4
Προβλήματα με την αστυνομία	30	12,3
Προβλήματα οικονομικά	143	58,6
Διάφορα	6	2,5
Χωρίς απάντηση	3	1,2

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερώτηση 82. N=244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 81

*Κατά τη γνώμη σας, πού οφείλονται οι δυσκολίες αυτές;
(αρ. ερώτ. 84)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Στη συνεχή αστυνομ. παρέμβαση στη ζωή μου	33	13,5
Στο στίγμα	128	52,5
Στην οικονομική ανέχεια και επαγγελματική αποπροσαρμογή	69	28,3
Στην κατάλυση οικογενειακών δεσμών	18	7,4
Στην έλλειψη μετασφρονιστικής προστασίας	14	5,7
Στον κλονισμό της υγείας	4	1,6
Στον ιδρυματισμό	39	15,9
Στην κοινωνική αδικία	11	4,5
Χωρίς απάντηση	10	4,1

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερώτηση 82. N=244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 82

*Πώς σκέφτεστε (με τι τρόπους) να ξεπεράσετε τις διάφορες δυσκολίες που νομίζετε ότι θα αντιμετωπίσετε;
(αρ. ερώτ. 85)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Χρησιμοποίηση περιουσιακών στοιχείων	18	7,4
Με την εργασία	81	33,2
Με προσφυγή στη συμπαράσταση τρίτων	38	15,6
Με παράνομο τρόπο	4	1,6
Με προσπάθεια εξουδετέρωσης του στίγματος	67	27,5
Με εξωπραγματικούς τρόπους	67	27,5
Δεν υπάρχει τρόπος	4	1,6
Χωρίς απάντηση	32	13,1

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «ναι» στην ερώτηση 82. N=244.

ΠΙΝΑΚΑΣ 83

*Τι πιθανότητες πιστεύετε ότι υπάρχουν για να υποτροπιάσετε στο μέλλον;
(αρ. ερώτ. 86)*

	Αριθμός απαντήσεων	%
Καμία	280	65,6
Ελάχιστες	75	17,5
Λίγες	20	4,7
Αρκετές	21	4,9
Πολλές	29	6,8
Χωρίς απάντηση	2	0,5
Σύνολο	427	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 84

Αιτιολογήστε την απάντησή σας στην παραπάνω ερώτηση (αρ. ερώτ. 87)

Α. Αντιστοιχεί στο «καμία» της προηγούμενης ερώτησης.*		
	Αριθμός απαντήσεων	%**
Αποτρεπτική επίδραση της φυλακής	110	39,3
Πρόθεση για νομοταγή βίο-προοπτικές ομαλής ένταξης	157	56,1
Στον κοινωνικό περίγυρο	36	12,9
Αντικειμενική αδυναμία	25	8,9

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «καμία» στην ερώτηση 86. N=280.

Β. Αντιστοιχεί στο «λίγες» και στο «ελάχιστες» της προηγούμενης ερώτησης.*		
	Αριθμός απαντήσεων	%**
Περιστασιακοί παράγοντες	45	47,4
Αστυνομική εξώθηση	39	41,1
Στίγμα	9	9,5
Έλλειψη εργασίας	3	3,2
Εγκληματογόνος επίδραση της φυλακής	3	3,2

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «λίγες» και «ελάχιστες» στην ερώτηση 86. N=95.

Γ. Αντιστοιχεί στο «αρκετές» και στο «πολλές» της προηγούμενης ερώτησης.*		
	Αριθμός απαντήσεων	%**
Αστυνομική εξώθηση	14	28,0
Έλλειψη κοινωνικής μέριμνας	15	30,0
Αποδοχή εγκληματικού ρόλου	18	36,0
Περιστασιακοί παράγοντες	7	14,0

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό σ' αυτούς που απάντησαν «αρκετές» και «πολλές» στην ερώτηση 86. N=50.

ΠΙΝΑΚΑΣ 85

*Κατά τη γνώμη σας ποιες είναι οι κυριότερες αιτίες που κάνουν έναν πρώην φυλακισμένο να υποτροπιάσει; (αρ. ερώτ. 88)**

	Αριθμός απαντήσεων	%**
Εγκληματογενετική επίδραση της φυλακής	44	10,3
Ιδρυματισμός	99	23,2
Αποτυχία του σωφρονιστικού συστήματος	72	16,9
Το στίγμα	74	17,3
Αστυνομική εξώθηση	40	9,4
Αδικία	32	7,5
Ατομικοί και περιστασιακοί παράγοντες	166	38,9
Κοινωνικοί παράγοντες	112	26,2
Διάφορα - χωρίς απάντηση	15	3,5

* Ανοιχτή ερώτηση. Κωδικοποιήθηκαν μέχρι 2 απαντήσεις.

** Ποσοστό στο σύνολο του δείγματος. N=427.

ΠΙΝΑΚΑΣ 86

Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα θα σας αφήσει κυρίως η εμπειρία σας από τη φυλακή; (αρ. ερώτ. 89)

	Αριθμός απαντήσεων	%
Μετάνοια για το αδίκημα που διέπραξα	52	12,2
Επιθυμία ν' αποδείξω έμπρακτα το σεβασμό μου στους νόμους και τους κανόνες της κοινωνικής ζωής	57	13,3
Φόβο μήπως ξαναβρεθώ στη φυλακή	61	14,3
Πίκρα για την κοινωνία	219	51,3
Άλλο (τι;)	26	6,1
Χωρίς απάντηση	12	2,8
Σύνολο	427	100,0

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Σοφοκλέους 1, 105 59, Αθήνα τηλ. 3212-611

ΕΡΕΥΝΑ
«Ο θεσμός της φυλακής στην Ελλάδα»

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ
ΚΑΡΤΑ 1

Αριθμός Ερωτηματολογίου

☐☐☐

Αριθμός Κάρτας

☐

Φυλακή

☐

Όνομα συνεντευκτή

Ημερομηνία συνέντευξης

Ι. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΣΩΠΟΥ

1. Πού γεννηθήκατε; (ακριβής προσδιορισμός) ☐

2. Πού ζήσατε κατά κύριο λόγο (μέχρι 18 ετών – ακριβής προσδιορισμός) τα παιδικά σας χρόνια; ☐

3. Τι ηλικία έχετε;

α) 18 - 24 1

β) 25 - 34 2

γ) 35 - 44 3

δ) 45 - 64 4

ε) 65 + 5

στ) Δεν απαντώ 9 ☐

4. Ποιες είναι οι γραμματικές σας γνώσεις;

Αναλφάβητος 1

Μερικές τάξεις Δημοτικού 2

Απολυτήριο Δημοτικού 3

Απολυτήριο Τεχνικής Σχολής 4

Μερικές τάξεις Μέσης Εκπαίδευσης 5 ☐ ☐

Απολυτήριο Μέσης Εκπαίδευσης 6

Μερικά έτη ανώτερης παιδείας 7

Πτυχιούχος ή τελειόφοιτος ανώτερης παιδείας 8

Μερικά έτη ανώτατης παιδείας 10

Πτυχιούχος ή τελειόφοιτος ανώτατης παιδείας 11

Δεν απαντώ 9

5. Οικογενειακή κατάσταση

Έγγαμος	1
Άγαμος	2
Διαζευγμένος	3
Χήρος	4
Δεν απαντώ	9

☐

6. Έχετε παιδιά;

Ναι	1
Όχι	2
Δεν απαντώ	9

☐

7. Ποιο είναι το κύριο επάγγελμά σας;

(Να δοθεί ακριβής προσδιορισμός του επαγγέλματος.)

☐

II. ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

8. Έχετε μπει άλλη φορά στη φυλακή;

Ναι	1
Όχι	2
Δεν απαντώ	3

☐

(Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στην ερώτηση 8
προχωρήστε στην ερώτηση 12.)

9. Πόσες φορές και ποια η διάρκεια της φυλάκισης κάθε φορά;

Διάρκεια φυλάκισης

Φορές

Μία Δύο Τρεις Πάνω από τρεις

Μέχρι 1 χρόνο

☐

Από 1-3 χρόνια

☐

Από 3-5 χρόνια

☐

Πάνω από 5 χρόνια

☐

10. Σε ποια ηλικία μπήκατε για πρώτη φορά στη φυλακή ή στο αναμορφωτήριο;

☐ ☐

11. Για ποια αδικήματα καταδικαστήκατε στο παρελθόν;

☐ ☐

12. Για τι αδίκημα είσαστε τώρα στη φυλακή;

☐ ☐

13. Ποια είναι η διάρκεια της ποινής που σας επιβλήθηκε;

☐ ☐ ☐ ☐

14. Τι μέρος της ποινής σας έχετε ήδη εκτίσει;
(Να αναφερθεί χρονικό διάστημα.)

☐ ☐ ☐ ☐

15. Πόσος χρόνος απομένει για να απολυθείτε;

☐ ☐ ☐ ☐

16. Ελπίζετε να σας χορηγηθεί απόλυση υπό όρο;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

17. Ελπίζετε να σας χαριστεί ένα μέρος της ποινής;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

III. ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ ΣΤΙΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ

18. Είναι φυσικό στην καθημερινή ζωή σας στη φυλακή να αντιμετωπίζετε ορισμένες δυσάρεστες καταστάσεις μέσα στα πλαίσια της στέρησης της ελευθερίας. Βαθμολογήστε από 1 έως 5 το βαθμό δυσάρεσκειας που σας δημιουργεί καθεμία από τις παρακάτω αναφερόμενες καταστάσεις: (Το 1 σημαίνει ότι δεν υφίσταται καν η κατάσταση.)

α) Κακή διατροφή	☐
β) Αυστηρή πειθαρχία	☐
γ) Ενοχλητικοί συγκρατούμενοι	☐
δ) Σεξουαλική στέρηση	☐
ε) Βάναυση συμπεριφορά προσωπικού	☐
στ) Κακές συνθήκες καθαριότητας	☐
ζ) Βαριές αγγαρείες	☐
η) Ανθυγιεινοί όροι διαβίωσης (έλλειψη καθαριότητας, υγρά κελιά, κτλ.)	☐
θ) Ανεπαρκής ιατρική περίθαλψη	☐
ι) Ανεπαρκής θέρμανση το χειμώνα	☐
ια) Άλλο (τι:)	☐

19. Από την καθημερινή ζωή σας στη φυλακή τι σας φαίνεται πιο ευχάριστο;

(Αναφέρετε κατά σειρά σπουδαιότητας τις τρεις πιο ευχάριστες για σας καταστάσεις.)

☐ ☐ ☐

20. Σύμφωνα με την πείρα σας, τι πρέπει να κάνει κανείς για να περνάει όσο το δυνατόν καλύτερα στη φυλακή;

☐ ☐

21. Πέστε με δυο λόγια ποια είναι κατά τη γνώμη σας η πραγματική λειτουργία της φυλακής;

☐ ☐

22. Κατά τη γνώμη σας ποια από τις παρακάτω φράσεις αποδίδει σωστότερα αυτό που είναι πραγματικά η φυλακή. (Να δοθεί μια απάντηση, η σπουδαιότερη κατά την κρίση σας.)

α) Διαπαιδαγώγηση και δημιουργία σωστών πολιτών 1

β) Δίκαιη πληρωμή του κακού που κάποιος έκανε 2

γ) Εξουδετέρωση ορισμένων ατόμων που το συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα θεωρεί επικίνδυνα για τη συντήρησή του 3

δ) Σχολείο διαφθοράς 4

ε) Τόπος αυθαιρεσίας και άδικης μεταχείρισης 5

στ) Κοινωνικό «μουντζούρωμα» που εμποδίζει την κανονική επιστροφή του κρατουμένου στην κοινωνία 6

ζ) Άλλο (τι:)

☐

IV. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ

23. Το συσσίτιο της φυλακής σας αρκεί για τη διατροφή σας;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

24. Αν επρόκειτο να βελτιωθεί το σιτηρέσιο, τι βελτίωση θα θέλατε να γίνει; (Π.χ. περισσότερο κρέας, περισσότερα γλυκίσματα, κτλ.)

☐ ☐ ☐

25. Συμπληρώνετε τη διατροφή σας με τρόφιμα που αγοράζετε από την καντίνα;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

26. Εργάζεστε μέσα στη φυλακή;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

Αν «Όχι», προχωρήστε στην ερώτηση 28.

27. Τι εργασία κάνετε;

☐

28. Τι είδους εργασίες μπορεί να κάνει κανείς σ' αυτή τη φυλακή;

☐ ☐ ☐ ☐

29. Υπάρχουν δυνατότητες για προσφορά εργασίας σε όλους τους καταδίκους;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

30. Αν «Όχι», με ποια κριτήρια επιλέγονται αυτοί στους οποίους ανατίθεται εργασία;

☐ ☐

31. Ασχολείστε με κατασκευή και πώληση χειροτεχνημάτων;

Ναι	1	
Όχι	2	
Δεν απαντώ	9	☐

32. Αν ναι α) Πόσο περίπου κατά μέσο όρο κερδίζετε το μήνα;

β) Τι κρατήσεις σας γίνονται κατά μέσο όρο το μήνα;

33. Πιστεύετε ότι η εργασία που κάνει κανείς στη φυλακή θα του φανεί χρήσιμη για την επαγγελματική του αποκατάσταση μετά την απόλυσή του;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν ξέρω	3	
Δεν απαντώ	9	

34. Τι δυνατότητες παρέχονται στους κρατούμενους για να περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους;

Σπορ	1	
Βιβλιοθήκη	2	
Τ.Υ.	3	☐
Άλλο (τι:)	4	
Τίποτε	9	

35. Όσον καιρό βρίσκεστε στη φυλακή γίνονται διαλέξεις, μαθήματα, ομιλίες, κτλ.;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	
(Σε περίπτωση αρνητικής απάντησης, προχωρήστε στην ερώτηση 40.)		

36. Πόσες φορές παρακολουθήσατε τέτοια μαθήματα από τότε που μπήκατε στη φυλακή;

☐

ΚΑΡΤΑ 2

☐ ☐ ☐ ☐

37. Μπορείτε να μας αναφέρετε μερικά από τα θέματα που σας αναπύχθηκαν σ' αυτές τις διαλέξεις;

☐ ☐ ☐

38. Κρίνετε ότι τα θέματα που σας αναπτύχθηκαν προσφέ-
ρουν κάποια ωφελιμότητα;

☐

Ναι

1

Όχι

2

Αναλόγως του περιεχομένου τους

3

(Αν απαντήσετε 3, συνεχίστε στην ερώτηση 39.)

39. α) *Θρησκευτικού*

Ναι

☐

Όχι

β) *Κοινωνικού*

Ναι

☐

Όχι

γ) *Μορφωτικού*

Ναι

☐

Όχι

40. Στις μέρες μας γίνεται πολύς θόρυβος για βελτίωση
του σωφρονιστικού συστήματος. Με την πείρα που
έχετε από την εφαρμογή του σ.σ., τι θα προτεί-
νατε για τη βελτίωσή του;

☐ ☐☐ ☐☐ ☐☐ ☐

41. Κρίνετε τις συνθήκες κράτησης στη φυλακή:

Καλές	1
Ανεκτές	2
Όχι καλές	3
Απαράδεκτες	4
Δεν απαντώ	9

☐

42. Αιτιολογήστε την αξιολόγησή σας στην παραπάνω ερώτηση.

☐ ☐

43. Περιγράψτε μας λεπτομερώς τη διαδικασία εισόδου σας στη φυλακή.

☐ ☐ ☐ ☐

44. Τι συναισθήματα σας διακατείχαν όταν περνούσατε απ' αυτή τη διαδικασία;

☐ ☐

45. Η φυλάκιση ως συνέπεια έχει και τη σεξουαλική στέρηση. Είναι λοιπόν φυσικό ο κάθε κρατούμενος να προσαρμόζεται στην κατάσταση αυτή στέρησης κατά κάποιον τρόπο. Παρακαλούμε να εκτιμήσετε περίπου το ποσοστό των κρατουμένων που προσαρμόζεται στη σεξουαλική στέρηση:

α) Με εγκράτεια

Μικρό ποσοστό	1
Μέτριο ποσοστό	2
Μεγάλο ποσοστό	3

☐

β) Με αντανανισμό

Μικρό ποσοστό	1	
Μέτριο ποσοστό	2	☐
Μεγάλο ποσοστό	3	

γ) Με ομοφυλοφιλία

Μικρό ποσοστό	1	
Μέτριο ποσοστό	2	☐
Μεγάλο ποσοστό	3	
Δεν απαντώ	9	

46. Κατά τη γνώμη σας, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το σεξουαλικό πρόβλημα των κρατουμένων, ποιος τρόπος θα ήταν καλύτερος;

α) Να μπορεί ο κρατούμενος να δέχεται σεξουαλικό σύντροφο στη φυλακή	1	
β) Να χορηγείται στον κρατούμενο άδεια εξόδου	2	☐
γ) Άλλος τρόπος (ποιος;)		
δ) Δεν απαντώ	9	

47. Αν καθιερωνόταν η αρχή των αδειών εξόδου των κρατουμένων, κρίνετε ότι το ποσοστό απόδρασης ή απόπειρας απόδρασης θα ήταν:

Ανύπαρκτο	1	
Ασήμαντο	2	
Σημαντικό	3	☐
Μεγάλο	4	
Πολύ μεγάλο	5	
Δεν απαντώ	9	

48. Γίνεται χρήση ναρκωτικών σ' αυτή τη φυλακή;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν ξέρω	3	
Δεν απαντώ	9	
- (Σε περίπτωση μη καταφατικής απάντησης στην παραπάνω ερώτηση, προχωρήστε στην ερώτηση 53.)

49. Πώς αποκτάται η συνήθεια της χρήσης ναρκωτικών από τους κρατουμένους;

- Είχε τη συνήθεια πριν μπει στη φυλακή ☐
- Απέκτησε τη συνήθεια μέσα στη φυλακή
- Δεν ξέρω

49α. Αν κάποιος απέκτησε τη συνήθεια μέσα στη φυλακή, πώς την απέκτησε;

☐ ☐

50. Σε τι ποσοστά ανεβάζετε περίπου αυτούς που κάνουν χρήση ναρκωτικών;

Μικρό ποσοστό	1	
Μέτριο ποσοστό	2	☐
Μεγάλο ποσοστό	3	
Δεν απαντώ	9	

51. Τα ναρκωτικά που κυκλοφορούν στη φυλακή είναι κυρίως:

α) Φαρμακευτικά παρασκευάσματα (χάπια)	1
β) Χασίς	2
γ) Ηρωίνη	3
δ) Άλλο (τι;)	4
ε) Δεν ξέρω	5
στ) Δεν απαντώ	9

52. Με τι τρόπους μπαίνουν τα ναρκωτικά στη φυλακή; Παρακάτω αναφέρονται ορισμένοι υποθετικοί τρόποι εισαγωγής ναρκωτικών στη φυλακή. Παρακαλούμε να υποδείξετε αυτούς που ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

α) Τα φέρνει ο κατάδικος μαζί του όταν μπαίνει στη φυλακή	1
β) Τα δίνουν κρυφά επισκέπτες κατά το επισκεπτήριο	2
γ) Μπαίνουν κρυμμένα μέσα σε δέματα που στέλνονται σε κρατούμενους	3
δ) Τα φέρνουν ορισμένα μέλη του προσωπικού της φυλακής	4
ε) Εισάγονται από επισκέπτες ή με δέματα με την ανοχή μελών του προσωπικού που κάνουν στραβά μάτια	5
στ) Άλλος (ποιος;)	6
ζ) Δεν ξέρω	7
η) Δεν απαντώ	9

V. ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ

53. Πιστεύετε ότι η καταδίκη σας (ή κήρυξή σας ως ενόχου)
ήταν δίκαιη;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

54. Πιστεύετε ότι η ποινή που σας επιβλήθηκε ήταν:

Δίκαιη	1	
Αυστηρή	2	☐
Επιεικής	3	
Δεν απαντώ	9	

55. Κατά τη γνώμη σας, οι αποφάσεις των ποινικών δικαστη-
ρίων είναι δίκαιες στο σύνολό τους;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Δεν απαντώ	9	

56. Σύμφωνα με την προσωπική σας εμπειρία, ποια είναι η
γνώμη σας σχετικά με τον τρόπο που κάνει τη δουλειά της
η αστυνομία;

☐ ☐

VI. ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟ ΟΙΚΕΙΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

57. Ποια επίδραση (ακριβής καθορισμός) είχε η φυλάκισή σας στις σχέσεις σας:

- α) Με τη σύζυγο ☐
- β) Με τα παιδιά σας ☐
- γ) Με τους γονείς σας ☐
- δ) Με τους συγγενείς σας ☐
- ε) Με τους φιλικούς κύκλους ☐
- στ) Με τον εργοδότη ☐
- ζ) Με τον αισθηματικό σας δεσμό ☐

58. Έχετε επισκέψεις κατά το επισκεπτήριο;

Συχνά	1	
Σπάνια	2	☐
Ποτέ	3	
- (Αν «ποτέ», προχωρήστε στην ερώτηση 61.)

59. Ποιοι κυρίως σας επισκέπτονται;

Σύζυγος	1	
Παιδιά	2	☐
Συγγενείς	3	
Άλλοι	4	

60. Θα θέλατε να επιτραπεί να γίνουν οι επισκέψεις πιο συχνές;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Αδιαφορώ	3	

61. Θα θέλατε να επιτραπεί να διευρυνθεί ο κύκλος των προσώπων που μπορούν να σας επισκεφθούν στη φυλακή;

Ναι	1	
Όχι	2	☐
Αδιαφορώ	3	

62. Αλληλογραφείτε με πρόσωπα του περιβάλλοντός σας;

Συχνά	1	
Σπάνια	2	☐
Καθόλου	3	

(Αν απαντήσατε «καθόλου», προχωρήστε στην ερώτηση 64.)

63. Με ποια πρόσωπα κυρίως αλληλογραφείτε;

Σύζυγο	1	
Παιδιά	2	
Συγγενείς	3	☐
Φίλους	4	
Άλλους	5	

64. Αισθάνεστε την ανάγκη να αλληλογραφείτε και με άλλα πρόσωπα πέρα απ' αυτά που επιτρέπονται από τον Σ. Κώδικα;

Ναι	1	☐
Όχι	2	

VII. ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΕΓΚΛΕΙΣΤΩΝ

65. Τι συμπεριφορά πρέπει να τηρεί ο κατάδικος για να έχει την εκτίμηση των συναδέλφων του; Αναφέρετε τις κυριότερες συμπεριφορές που αποσπούν συνήθως τη γενική εκτίμηση των κρατουμένων.

☐ ☐

66. Ποιες συμπεριφορές κρατουμένων αποδοκιμάζονται κυρίως από το σύνολο των συναδέλφων; Αναφέρετε τις κυριότερες συμπεριφορές που προκαλούν την αποδοκιμασία των κρατουμένων.

☐ ☐

67. Ποιος είναι ο τύπος του κρατουμένου που χαρακτηρίζεται «καλός συνάδελφος» κατά τη γενική αντίληψη των συγκατατουμένων του;

☐ ☐

68. Ποιος είναι ο τύπος του κρατουμένου που χαρακτηρίζεται συνήθως «καλός κρατούμενος» από τη διεύθυνση της φυλακής;

☐ ☐

69. Σύμφωνα με την πείρα σας, ο καλός κρατούμενος κατά τη διεύθυνση είναι συνήθως και καλός συνάδελφος κατά τις αντιλήψεις των συναδέλφων του;

Ναι

1

Όχι

2

Δεν απαντώ

9

☐

70. Σε περίπτωση που συγκρουστεί συνάδελφος με μέλος του προσωπικού της φυλακής, συναισθηματικά με το μέρος τίνος τοποθετείσθε;

☐

71. Καθορίστε αν επιδοκιμάζετε ή αποδοκιμάζετε τη συμπεριφορά στις παρακάτω υποθετικές περιπτώσεις:

α) Ένας κρατούμενος κλέβει τσιγάρα από τους συναδέλφους του.

Επιδοκιμάζω	1
Αποδοκιμάζω	2
Αδιαφορώ	3

β) Ένας κρατούμενος βλέπει ένα φύλακα να πέφτει λιπόθυμος. Τον αφήνει αβοήθητο και απομακρύνεται.

Επιδοκιμάζω	1
Αποδοκιμάζω	2
Αδιαφορώ	3

γ) Ένας κρατούμενος βρίσκεται σοβαρά τραυματισμένος με μια μαχαίριά στην κοιλιά. Ένας άλλος κρατούμενος, ξέροντας ότι ο δράστης είναι κάποιος συνάδελφος, τον καταδίδει στη διεύθυνση της φυλακής.

Επιδοκιμάζω	1
Αποδοκιμάζω	2
Αδιαφορώ	3

δ) Ένας κρατούμενος πιάνει έναν άλλο κρατούμενο την ώρα που κλέβει χρήματα από τις αποσκευές ενός συναδέλφου τους. Τον σπάει στο ξύλο.

Επιδοκιμάζω	1
Αποδοκιμάζω	2
Αδιαφορώ	3

- ε) Ένας κρατούμενος που τρέφει συναισθήματα έχθρας για κάποιον φύλακα που τον είχε στείλει στην πειθαρχική απομόνωση, βρίσκει ευκαιρία στα σκοτεινά και του δίνει ένα γερό χτύπημα μ' ένα ξύλο στο κεφάλι.

Επιδοκιμάζω	1	
Αποδοκιμάζω	2	☐
Αδιαφορώ	3	

- στ) Ένας κρατούμενος κλέβει συστηματικά καφέ και ζάχαρη από την κουζίνα της φυλακής.

Επιδοκιμάζω	1	
Αποδοκιμάζω	2	☐
Αδιαφορώ	3	

72. Αξιολογήστε την εκτίμηση που τρέφετε για τους εξής τύπους κρατουμένων:

- α) Γι' αυτόν που τηρεί τους κανονισμούς της υπηρεσίας και είναι πειθαρχικός στο προσωπικό χωρίς όμως να επιδιώκει ιδιαίτερη εύνοια και στενές σχέσεις με τη διεύθυνση και το προσωπικό της φυλακής.

Καμιά εκτίμηση	1	
Μικρή εκτίμηση	2	☐
Μεγάλη εκτίμηση	3	
Αδιαφορώ	4	

- β) Γι' αυτόν που κολακεύει το προσωπικό και καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποσπάσει την εύνοια της διεύθυνσης και του προσωπικού.

Καμιά εκτίμηση	1	
Μικρή εκτίμηση	2	☐
Μεγάλη εκτίμηση	3	
Αδιαφορώ	4	

- γ) Γι' αυτόν που είναι απείθαρχος στους κανονισμούς και εχθρικός προς το προσωπικό αλλά είναι αλληλέγγυος με τους συναδέλφους του και συμμορφώνεται πάντοτε στους άγραφους κανόνες των κρατουμένων.

Καμιά εκτίμηση	1	
Μικρή εκτίμηση	2	☐
Μεγάλη εκτίμηση	3	
Αδιαφορώ	4	

- δ) Γι' αυτόν που είναι απομονωμένος και φέρεται εχθρικά και προς το προσωπικό και προς τους συναδέλφους του χωρίς να συμμορφώνεται ούτε με τους κανονισμούς ούτε με τους άγραφους κανόνες των κρατουμένων.

Καμιά εκτίμηση	1	
Μικρή εκτίμηση	2	☐
Μεγάλη εκτίμηση	3	
Αδιαφορώ		

73. Είναι γνωστό ότι στη φυλακή οι κρατούμενοι δίνουν σ' ορισμένους συναδέλφους των παρατσούκλια. Τι παρατσούκλια κυρίως δίνονται και σε ποιον τύπο κρατουμένου ταιριάζει το καθένα;

ΚΑΡΤΑ 3

☐ ☐ ☐ ☐

74. Τι παρατσούκλι θα ταίριαζε στον καθένα από τους τέσσερις τύπους κρατουμένου που περιγράφονται στην ερώτηση 72;

α.	☐
β.	☐
γ.	☐
δ.	☐

75. Αν είχατε να διαλέξετε ένα από τα δύο, τι θα προτιμούσατε;

α) Να έχετε την εκτίμηση των συναδέλφων σας;	1	☐
β) Να σας έχει «από καλό μάτι» η διεύθυνση της φυλακής;	2	

76. Εξηγήστε τους λόγους της επιλογής σας στην προηγούμενη ερώτηση.

☐ ☐

77. Βαθμολογήστε από 1 ως 5 το βαθμό του συναισθήματος συμπάθειας ή από 6 ως 10 το βαθμό του συναισθήματος αντιπάθειας που τρέφετε για τους παρακάτω κοινωνικούς ρόλους.

(Να δοθεί κάρτα στον ερωτώμενο.)

Κλέφτης	☐	☐
Δικαστής	☐	☐
Αστυνόμος	☐	☐
Φονιάς	☐	☐
Δεσμοφύλακας	☐	☐
Ψυχίατρος	☐	☐
Δικηγόρος	☐	☐
Βιαστής	☐	☐
Δεν απαντώ	☐	☐

78. Κατά τη γνώμη σας, ποιες είναι οι κυριότερες αιτίες που κάνουν κάποιον να καταλήξει στη φυλακή;

☐ ☐

79. Μέσα στη φυλακή υπάρχουν κρατούμενοι που αναγνωρίζονται γενικά σαν ηγετικές φυσιογνωμίες;

☐

Ναι	1
Όχι	2
Δεν απαντώ	9

80. Ποια χαρακτηριστικά είναι εκείνα που κάνουν κάποιον να αναγνωριστεί σαν ηγέτης από τους άλλους;

☐☐
☐☐

VIII. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

81. Ποια είναι τα σχέδιά σας για μετά την αποφυλάκισή σας;

☐☐

82. Νομίζετε ότι θα αντιμετωπίσετε δυσκολίες προσαρμογής όταν βρεθείτε πάλι στην κοινωνία;

Ναι

1

Όχι

2

☐

Δεν ξέρω

3

Δεν απαντώ

9

(Σε περίπτωση μη καταφατικής απάντησης προχωρήστε στην ερώτηση 61.)

83. Ποιες είναι οι κυριότερες δυσκολίες που νομίζετε ότι θα συναντήσετε; (Π.χ. δουλειά, κοινωνικές σχέσεις, οικογενειακή ζωή, κτλ.)

☐☐

84. Κατά τη γνώμη σας, πού οφείλονται οι δυσκολίες αυτές;

☐☐

85. Πώς σκέφτεστε (με τι τρόπους) να ξεπεράσετε τις διάφορες δυσκολίες που νομίζετε ότι θα αντιμετωπίσετε; (Να γίνει λεπτομερής αναφορά των τρόπων για κάθε κατηγορία δυσχερειών.)

☐☐

86. Τι πιθανότητες πιστεύετε ότι υπάρχουν για να υποτροπιάσετε στο μέλλον;

Καμιά	1	
Ελάχιστες	2	
Λίγες	3	☐
Αρκετές	4	
Πολλές	5	

87. Αιτιολογήστε την απάντησή σας στην παραπάνω ερώτηση.

☐ ☐

88. Κατά τη γνώμη σας, ποιες είναι οι κυριότερες αιτίες που κάνουν έναν πρώην φυλακισμένο να υποτροπιάσει;
(Να αναφερθούν κατά σειρά σπουδαιότητας.)

☐ ☐

89. Ποιο από τα παρακάτω συναισθήματα θα σας αφήσει κυρίως η εμπειρία σας από τη φυλακή;

Μετάνοια για το αδίκημα που διέπραξα	1	
Επιθυμία να αποδείξω έμπρακτα το σεβασμό μου στους νόμους και τους κανόνες της κοινωνικής ζωής	2	☐
Φόβο μήπως ξαναβρεθώ στη φυλακή και ξαναδοκιμάσω την ίδια σκληρή εμπειρία	3	
Πίκρα για την κοινωνία και τους εκπροσώπους της που με έριξαν πίσω από τα τείχη της φυλακής	4	
- Άλλο (τι:)